

ALFONSAS MOTUZAS

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

RELIGIJOS MOKSLO ŽURNALO „SOTER“
PRIEDAS NR. 3

ALFONSAS MOTUZAS

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

**RELIGIJOS MOKSLO ŽURNALO „SOTER“
PRIEDAS Nr. 3**

Redakcinė kolegija / Editors boards**Pirmininkas/Leader:**

mons. doc. dr. Vytautas Steponas Vaičiūnas (VDU, teologija)

Pirmininko pavaduotojas/Deputy leader:

prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas (VDU, etnologija)

Nariai/Members:

vysk. doc. dr. Jonas Boruta SJ (VU, fizika)

mons. prof. habil. dr. Petras Puzaras (VDU, teologija)

kun. prof. habil. dr. Pranas Vaičekonis (LMA, bažnytinė teisė)

kun. prof. habil. dr. S. C. Napiorkowski OFM (Liublino katalikiškasis universitetas, mariologija)

kun. prof. dr. Kęstutis Trimakas (JAV, psichologija)

kan. doc. dr. Kęstutis Žemaitis (VDU, teologija)

kun. doc. dr. Vytautas Brilius MIC (VDU, bažnytinė teisė)

kun. dr. Hans-Friedrich Fischer (Vilniaus šventojo Juozapo kunigų seminarija, teologija)

prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius (VDU, istorija)

prof. habil. dr. Romualdas Apanavičius (VDU, etnologija)

prof. habil. dr. Vacys Milius (LII, etnologija)

prof. habil. dr. Ona Tijūnėlienė (KU, edukologija)

doc. dr. Tomas Sodeika (VDU, filosofija)

doc. dr. Albertas Ružė (VU, filologija)

Patarėjai/Advisers:

kun. teol. lic. Robertas Šalaševičius (Vilniaus šventojo Juozapo kunigų seminarija)

kun. teol. lic. Aurelijus Žukauskas (Kauno kunigų seminarija)

kun. teol. lic. Antanas Lapė (Telšių kunigų seminarija)

Mokslinis žurnalas buvo leidžiamas Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos–filosofijos fakultete nuo 1924 m. ir atkurtas 1999 m. Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete. Per metus išleidžiami 2–3 numeriai. Straipsniai spausdinami lietuvių, anglų, vokiečių ir rusų kalbomis. Žurnalą kuruoja Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Didysis Kancleris, arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius SJ.

Scientific Magazine had been published since 1924 by Universitas Vytauti Magni fakulty of Theology-Philosophy and renewed in 1999 at the Fakulty of Catholic theology at Vytautas Magnus University.

2–3 annual volumes are published in Lithuanian, English, German and Russian languages. The curator of the magazine is the Chancellor of the Fakulty of Catholic Theology at Vytautas Magnus University, the Archbishop Metropolitan Sigitas Tamkevičius SJ.

Redakcijos adresas/Address:

Gimnazijos g. 7, LT-3000 Kaunas, Lietuva,

tel. (370-37) 20 54 89, faks. (370-37) 32 34 77,

el. paštas: KTF@fc.vdu.lt

Puslapis Internete/Internet address: <http://www.vdu.lt/Leidiniai/SOTER>

Periodikos skaitykla

ISSN 1648-4665

© Vytauto Didžiojo universitetas, Vytautas Magnus University, 2004.

EPHEMERIDES SACRARUM DISCIPLINARUM
THEOLOGICAE FACULTATIS IN UNIVERSITATE VYTAUTI MAGNI

ALFONSAS MOTUZAS

**ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI:
ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA**

Vadovėlis

Religijos mokslo žurnalo „SOTER“
priedas Nr. 3

KAUNAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO LEIDYKLA
2004

Vadovėlis apsvaistytas Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete 2003 m. rugsėjo mėn. 10 d. Tarybos posėdyje ir rekomenduotas spausdinti. Protokolo Nr. 8.

Vadovėlis rekomenduotas leisti „SOTER“ redakcinės kolegijos posėdyje 2003 m. lapkričio mėn. 11 d. Protokolo Nr. S-03-03.

Vadovėlis rekomenduotas spausdinti VDU Senato studijų komisijos 2003 12 17.

Recenzantai:

vysk. doc. dr. Jonas Boruta SJ

mons. prof. habil. dr. Petras Puzaras

TURINYS

PRATARMĖ	6
IŽANGINIS AUTORIAUS ŽODIS	8
ĮVADAS	10
I skyrius	
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ ISTORIJA IR APEIGOS	14
II skyrius	
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ MUZIKA	28
III skyrius	
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI LAIDOTUVIŲ PAPROČIUOSE: APEIGOS IR MUZIKA	44
IV skyrius	
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ GIESMĖS BERŽORO KALVARIJŲ 14-OS STOČIŲ KRYŽIAUS KELIJE: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA	60
V skyrius	
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI TYTUVĖNŲ KALVARIJŲ TIPO KRYŽIAUS KELIJE: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA	75
VI skyrius	
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI MOSĖDŽIO KALVARIJŲ TIPO KRYŽIAUS KELIJE: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA	89
VII skyrius	
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ APEIGŲ KILMĖ	101
PABAIGA	116
SUMMARY	124

PRATARMĖ

Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete mokslinio žurnalo „SOTER“ priede Nr. 3 publikuojamas Šv. Antano religijos mokslų instituto direktoriaus pavaduotojo, prof. habil. dr. Alfonso Motuzo parengtas vadovėlis „Žemaičių Kalvarijos Kalnai: istorija, apeigos ir muzika“. Pagrindinis ir svarbiausias šio darbo privalumas – pirmą kartą Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijoje vadovėlio forma pateikiamos Žemaičių Kalvarijos Kalnuose atliekamos apeigos ir muzika.

Autorius moksliskai atskleidžia ir analizuoja Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigų ir muzikos kilmę. Nuo Žemaičių Kalvarijos Kalnų įkūrimo pirmą kartą Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorijoje skelbiama šio religinio fenomeno giesmių natų antologija.

Mons. doc. dr. Vytautas Steponas VAIČIŪNAS,
Redakcinės kolegijos pirmininkas

PREFACE

The supplement of scientific journal „SOTER“ No. 3 in Catholic Theology Faculty at Vytautas Magnus University is prepared by base of director's assistant's of St. Anthony Religious Sciences Institute prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas manual "The Rituals and Music of the Mountains Calvary of Žemaitija". The main and most important unique of this work – first time announced in Lithuanian Catholic Church ceremonial and musical material of the Mountains Calvary of Žemaitija.

Author scientifically reveals and motivates the origin of ceremonial and music of the Mountains Calvary of Žemaitija. First time there is also given ontology of notes of songs of the Mountains Calvary of Žemaitija.

Msgr. Assoc. Prof. Dr. Vytautas Steponas VAIČIŪNAS,
Chairman of Editorial Board

VORWORT

Die Beilage Nr. 3 der wissenschaftlichen Zeitschrift „SOTER“, welche von der Kaunaer theologischen Fakultät an der Vytautas Magnus Universität ausgegeben wird, ist von dem Stellvertreter des Direktors von dem Hl. Antonius Institut der Religionswissenschaften, Prof. Dr. habil. Alfonsas Motuzas, auf Grund seiner Handbuch „Riten und Musik des Samogitian Kalvarienberge“ vorbereitet. Das gründlichste und wichtigste Unikum dieser Arbeit – ist das rituelle und musikalische Material des Berge in den Kalvarien von Samogitia, welches zum ersten Mal in der katholischen Kirche Litauens veröffentlicht wird.

Auf wissenschaftliche Weise offenbart und begründet der Autor den Ursprung von Riten und Musik in Samogitian Kalvarienberge. Zuersten Mal wird auch die Ontologie der Noten von Gesängen in des Samogitian Kalvarienberge dargeboten.

Msgr. Doz. Dr. Vytautas Steponas VAIČIŪNAS,
Leiter des redaktionellen Kollegiums

ĮŽANGINIS AUTORIAUS ŽODIS

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorijoje ypatinga vieta tenka kalvarių Kryžiaus kelio kultui. Šiandien Lietuvoje veikia šešios tokio tipo šventovės: Žemaičių Kalvarija, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Veprių ir Mosėdžio kalvarių Kryžiaus keliai. Šiame vadovėlyje kalbama apie vieną iš jų – Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią, arba Kalnus (toliau – Kalnai). Kančios kelio stočių vadinimas tiesiog Kalnais yra išskirtinė Žemaičių Kalvarijos ypatybė. Tokių pačių pavadinimų stotys šiandien yra ir du su puse šimto metų dominikonams priklausiusioje Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje. Kadangi jų, kaip ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stočių yra dvidešimt, tai jos irgi yra vadinamos ne stotimis, o Kalnais.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai – tai 19 stočių, arba 20-ies vietų Kryžiaus kelias. Kalnai ne tik einami lankant įrengtas koplyčias – vietas, bet ir giedami namie per šermenis bei mirusiųjų minėjimus, o bažnyčioje – Didžiąją savaitę.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai bei su jais susijęs pamaldumas, t. y. maldos, giesmės, apeigos, muzika, turi savitą ir unikalią istoriją. Sunkūs švedmečio, carizmo, dviejų pasaulinių karų ir sovietmečio laikai neišdildė šio katalikiško pamaldumo. Sovietmečiu šią šventovę buvo bandoma net sunaikinti. Šiandien šis fenomenas yra gyvas, jo maldos ir giesmės skamba bažnyčiose, atlaiduose, šermenyse bei įvairiuose religiniuose apeiginiuose suejimuose. Tiek sunkiu sovietmečiu, tiek šiandien Žemaičių Kalvarijos Kalnus ypač globoja Telšių vyskupija. Didelį dėmesį Žemaičių Kalvarijos Kalnams rodo dabartinis Telšių vyskupas doc. dr. Jonas Boruta SJ.

Bėgant laikui ne kartą buvo išleisti Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldynai, aprašyta jos kilmės istorija. Tačiau tyrinėti bei publikuoti Kalnų pamaldumo apeigas ir muziką pradėta tik paskutiniais dešimtmečiais. Minimų tyrinėjimų iniciatorius ir pradininkas yra šio vadovėlio autorius.

Šio vadovėlio autorius Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorijoje pirmą kartą pateikia naujausią Žemaičių Kalvarijos Kalnų etnologijos ir etnomuzikologijos tyrimų medžiagą, kuria remiasi savo paskaitose Šv. Antano religijos studijų institute prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijoje ir Klaipėdos universiteto Muzikologijos institute.

Vadovėlis skirtas Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete ir Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos studijų programos „Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvo-

je“ dalyviams bei visų Lietuvos kunigų seminarijų klierikams, Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete dėstytojams, studentams, tikybos mokytojams, bažnyčių vargonininkams, giesmininkams, etnografams ir visiems, kurie domisi apeiginių giesmių katalikiška muzikine kultūra Lietuvoje.

Už paskatinimą rengti šį vadovėlį autorius nuoširdžiai dėkoja žurnalo „SOTER“ kuratoriui Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Didžiajam Kancleriui, J. E. arkivyskupui metropolitui Sigitui Tamkevičiui SJ, Vytauto Didžiojo universiteto vadovybei, Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Mokslo tarybai, Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete mokslinio žurnalo „SOTER“ redakcinei kolegijai bei recenzentams: Lietuvių katalikų mokslo akademijos pirmininkui, J. E. Telšių vyskui doc. dr. Jonui Borutai SJ ir mons. prof. habil. dr. Petrui Puzarui.

Prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas

IVADAS

Katalikų Bažnyčios istorija byloja, kad pamaldumas ir kontempliatyvus gyvenimas iki XII šimtmečio buvo glaudžiai susijęs su liturgija. Katalikų liturgiją sudaro šventos Mišios ir pridedamųjų pamaldų apeigos, arba liaudies pamaldumo praktikos, kurios viešai atliekamos ne per šv. Mišias. Tai religinės apeigos, susiformavusios Bažnyčios kalendorinių metų ciklo iškilmų, švenčių, minėjimų, šventų vietų lankymo pagrindu. Pridedamosios pamaldų apeigos, arba liaudiškos pamaldumo praktikos, yra skirtos liaudžiai. Remiantis Lietuvos Katalikų Bažnyčios Liturginiu maldynu, jas sudaro Švč. M. Marijos valandos, Švč. M. Marijos kalbamasis ir giedamasis bei Švč. Jėzaus vardo rožiniai, Žemaičių Kalvarijos Kalnai, Kryžiaus kelias, Gaudūs verksmai, Gedulinės valandos (psalmės) bei šermeninės giesmės. Prie jų priskiriamos gegužinės ir birželinės pamaldos bei namuose atliekamos įvairios pamaldumo praktikos. Prie minėtų pridedamųjų pamaldų taip pat priskiriamos užtarimo maldos ir giesmės.

Iš Lietuvos Katalikų Bažnyčios liaudies pamaldumo praktikų išsiskiria kalvarijos, kurias sudaro Kristaus ir Marijos kančiai pagerbti skirtų vietų, arba stočių („stacijų“), esančių atviroje erdvėje ar bažnyčių šventorių bei kluatų koplytelėse su įtaisytai paveikslais ar skulptūromis, lankymai, apmąstant jų kančią, kalbant maldas, giedant giesmes, grojant muzikos instrumentais bei atliekant tam tikras apeigas. Kalvarių Kryžiaus keliai yra vienas Europos katalikiškosios religijos istorijos, etnologijos ir etnomuzikologijos mokslų objektų. Lietuvoje yra šešios kalvarijos: Žemaičių Kalvarija, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarijos.

Darbo temos problemos aktualumą patvirtina ir naujausi Bažnyčios dokumentai. 2001 m. gruodžio mėnesį Vatikano Dievo kulto ir sakramentų kongregacija paskelbė „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovą“. 2003 m. birželį–rugpjūtį „Bažnyčios žiniuose“ buvo spausdinamos šio dokumento ištraukos. 2002 m. balandžio 9 d. šiuo klausimu paskelbė žinutę ir Vatikano radijas: „Vatikano II Susirinkimo mokymas primena, kad kartu su liturgija, Bažnyčios gyvenimo šaltiniu ir viršūne, liaudies pamaldumas liudija apie didžiulį privačios ar bendruomeninės maldos lobį. Paprastai šį reiškinį vadiname liaudies pamaldumu ar liaudies religingumu, turinčiu didelę įtaką dvasiniam tikinčiųjų gyvenimui. Kartais, labai supaprastinant, liturgijos ritualams kaip priešingas dalykas priešpastatomas kūrybingumas, pasireiškiantis liaudies pamaldume <...>. Todėl ir iškilo būtinybė paskelbti dokumentą, nustatantį principus, nuorodas ir patarimus, kad liturgija ir liaudies pamaldumas, kaip troško Vatikano II Susirinki-

mo Tėvai, harmoningai derėtų. Liaudies pamaldumo praktikos yra tikras Bažnyčios lobis. Kad tai suprastume, pakaktų įsivaizduoti Vakarų krikščioniškosios dvasinės tradicijos skurdą, jei ji neturėtų rožančiaus maldos ar Kryžiaus kelio pamaldumų. Tai tik du pavyzdžiai, bet pakankamai akivaizdūs. Gal kas ir norėtų nuginčyti liaudies pamaldumo praktikų rūbą, tačiau būtent tam tikslui, t. y. kad galėtume išvengti tokių atvejų, ir buvo parengtas dokumentas apie liaudies pamaldumo praktikas ir liturgiją. <...> Liaudies pamaldumo praktikos negali tapti koku nors liturgijos pakaitalu, tačiau lygiai taip pat liturgija nenaikina kitų, teisėtų pamaldumo praktikų, kuriomis išreiškiamas tikėjimas į Kristų Atpirkėją“.

Vatikano II Susirinkimas Konstitucijoje apie šventąją liturgiją išsamiai nagrinėjo liturgijos ir maldingųjų praktikų santykius“. Liaudiškojo pamaldumo klausimą plačiau įvairiomis progomis gvildeno ir Apaštalo Sostas^{***} bei vyskupų konferencijos^{****}. Popiežius Jonas Paulius II apaštališkajame laiške *Vicesimus quintus annus* iškėlė liturginio atsinaujinimo klausimą ir nurodė, jog tam teks skirti dėmesio ateityje: „Liaudiškojo pamaldumo nedera ignoruoti nei traktuoti indiferentiškai ar nepagarbiai, nes jis yra gausus vertybių ir pats savaime išreiškia žmogaus religinę nuostatą Dievo atžvilgiu. Tačiau jį reikia nuolat evangelizuoti, kad jį įkvėpiantis tikėjimas būtų išreiškiamas vis brandžiau ir autentiškiau. Krikščionių maldingos praktikos ir kitos pamaldumo formos gali būti priimtinos ir rekomenduotinos, jei jos netampa liturgijos pakaitalu ar neįsiterpia į liturgiją. Tikras pastoracinis sielovados ugdymas išmokys remtis liaudiškojo pamaldumo turtais, išgryninti juos ir nukreipti į liturgiją kaip žmonių atnašą^{*****}. Liaudiškasis pamaldumas teisėtai laikomas „Dievo tautos lobiu“.

Dievo kulto ir sakramentų kongregacija „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadove“ sąvoka *pamaldumo praktika* apibrėžia privačias arba viešas krikš-

* Žinutė // Vatikano radijas. 2002 04 09.

** Vatikano II Susirinkimas. Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum concilium*. 10, 12, 13.

*** Apeigų kongregacija. Instrukcija *Eucharisticum mysterium* (1967 04 25). 58–67; Paulius VI. Apaštališkasis paraginimas *Evangelii nuntiandi* (1975 12 08). 48; Jonas Paulius II. Apaštališkasis paraginimas *Catechesi tradendae* (1979 10 16). 54; Dvasininkijos kongregacija. Bendrasis katechezės vadovas (1997 08 15). P. 195–196.

**** Documento de Puebla // Lotynų Amerikos Episkopato III generalinė konferencija. 444–469, 910–915, 935–937, 959–963; Liturgijos komisijos pastoracinis dokumentas *Evangelizacion y renovacion de la piedad popular* // Ispanijos vyskupų konferencija. Madridas. 1987; *Liturgia y piedad popular* // Liturginis-pastoracinis vadovas. Madridas. 1989; Documento de Santo Domingo // Lotynų Amerikos Episkopato generalinė konferencija. 36, 39, 53.

***** Jonas Paulius II. Apaštališkasis laiškas *Vicemus quintus annus*. 1988 12 04. 18.

čioniškojo maldingumo apraiškas, kurios, nors ir nėra liturgijos dalis, harmoningai dera su ja, tai yra atitinka jos dvasią, normas ir ritmą, o sąvoka *liaudiškasis pamaldumas* nusako, kad tai įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio kultinės apraiškos, kurios atsižvelgiant į krikščioniškojo tikėjimo kontekstą reiškiasi visų pirma ne šventosios liturgijos normomis, bet ypatingais aspektais, pasiskolintais iš kokios nors tautos etninės grupės ar jų kultūros*. Šios praktikos yra liturgijos įkvėptos. Kai kurios nustatytos Apaštalo Sosto ar vyskupų potvarčiais; daugelis jų priklauso vietos Bažnyčių kulto paveldui ar vienuolynų bendruomenėms. Jos atliekamos, remiantis Bažnyčios įstatymais bei normomis, „laikantis papročių arba patvirtintų knygų“**.

Šio darbo tikslas – pristatyti Lietuvos aukštosioms mokykloms, kunigų seminarijoms bei visai akademinėi bendruomenei vienos iš Lietuvos Katalikų Bažnyčios liaudies pamaldumo praktikų vadovėlį, kuris padėtų orientuotis Žemaičių Kalvarijos Kalnų kulto kilmės istorijoje, apeigose bei muzikoje.

Dėl pasirinkto tikslo iškyla šie **uždaviniai** ir susiklosto toks vadovėlio turinys: pirma, apžvelgiama Žemaičių Kalvarijos Kalnų pamaldumo kilmė; antra, pateikiama apeigų ir giesmių istoriografija bei notografija; trečia, studijuojantys bei besidominantys Žemaičių Kalvarijos Kalnų muzika skatinami savarankiškai tyrinėti kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo reiškinius.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų kultą savo darbuose istoriniu bei teologiniu aspektais užsienyje ir Lietuvoje yra pristatę šie autoriai: 1643 m. Mykolas Barauskas Žemaičių vyskupui Jurgiui Tiškevičiui dedikuotose knygos „Echo albo odgłos z Kalwaryjskich Gór na slawe X. Jerzego Tyszkewicza“, „Nowe Hierusalem Fax nova per III. Georgium Tyszkiewicz, 1643“; A. Vijūkas-Kojalavičius knygoje „Calvaria Samogitia“, skirtoje Žemaičių Kalvarijai ir jos įkūrėjui vyskupui Jurgiui Tiškevičiui, išleistoje lotynų kalba Vilniuje 1648 m., nežinomas autorius knygoje „Kalvaria Zmuydzka“, išspausdintoje Vilniuje 1649 metais; 1856 m. Žemaičių poetė Karolina Praniauskaitė savo eiliuotame darbe „Festyna Wielkiej Kalwarii na Żmudzi“; 1906 m. kun. Antanas Ragaišis knygoje „Žemaičių Kalvarijos aprašymas“; 1936 m. kun. Jonas Totoraitis leidinyje „Lietuvos Jeruzalė“; 1950 m. istorikas kun. Stasys Yla knygoje „Kalvaria – Niederlittauen: Wallfahrtsorte Europas“; 1958 m. kun. Jonas Vaišnora monografijoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“; 1978 m. istorikas Grigas Valančius dviejų da-

* *Dievo kulto ir sakramentų kongregacija*. Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas // Bažnyčios žinios. 2003. Nr. 11. P. 17.

** *Vatikano II Susirinkimas*. Konstitucija apie šventąją liturgiją *Sacrosanctum concilium*. 13.

lių istoriografiniuose pasakojimuose „Žemaičių Didysis“; 1987 m. kun. Jerzy Kopeć studijoje „Droga Krzyżowa“; 1994 m. menotyrininkė D. Vasiliūnienė „Liaudies kultūros“ žurnale paskelbtame plačiame straipsnyje „Žemaičių Kalvarija“; 2001 m. lietuvių kun. Eduardas Kirstukas lenkų kalba parašytame vadovėlyje „Kalwaria Wileńska“; 2002 m. kun. Kęstutis Latoža fotoalbume „Vilniaus Kalvarijos“; 2003 m. Adomas Butrimas, Neringa Markauskaitė, Augustinas Vitėnas, Arvydas Pacevičius knygoje „Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys“ bei šio vadovėlio autorius 1991 m. moksliniame straipsnyje „Tautiniai instrumentai ir Kalnų giesmės Žemaičių Kalvarijoje“; 1993 m. giesmių antologijoje „Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės“; 1993 m. studijoje „Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Kryžiaus kelias“; 1997–1999 m. moksliniuose straipsniuose „Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė“, „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir šermenų apeigose giedamų Kalnų giesmių kilmė: sąsajos ir skirtumai“, „Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai“, 2001 m. habilitaciniame darbe „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės“, 2003 m. monografijoje „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika“.

Konkreči Žemaičių Kalvarijos Kalnų istorijos, apeigų ir muzikos medžiaga kartu spausdinama pirmą kartą, tad yra nauja ir unikali.

I skyrius

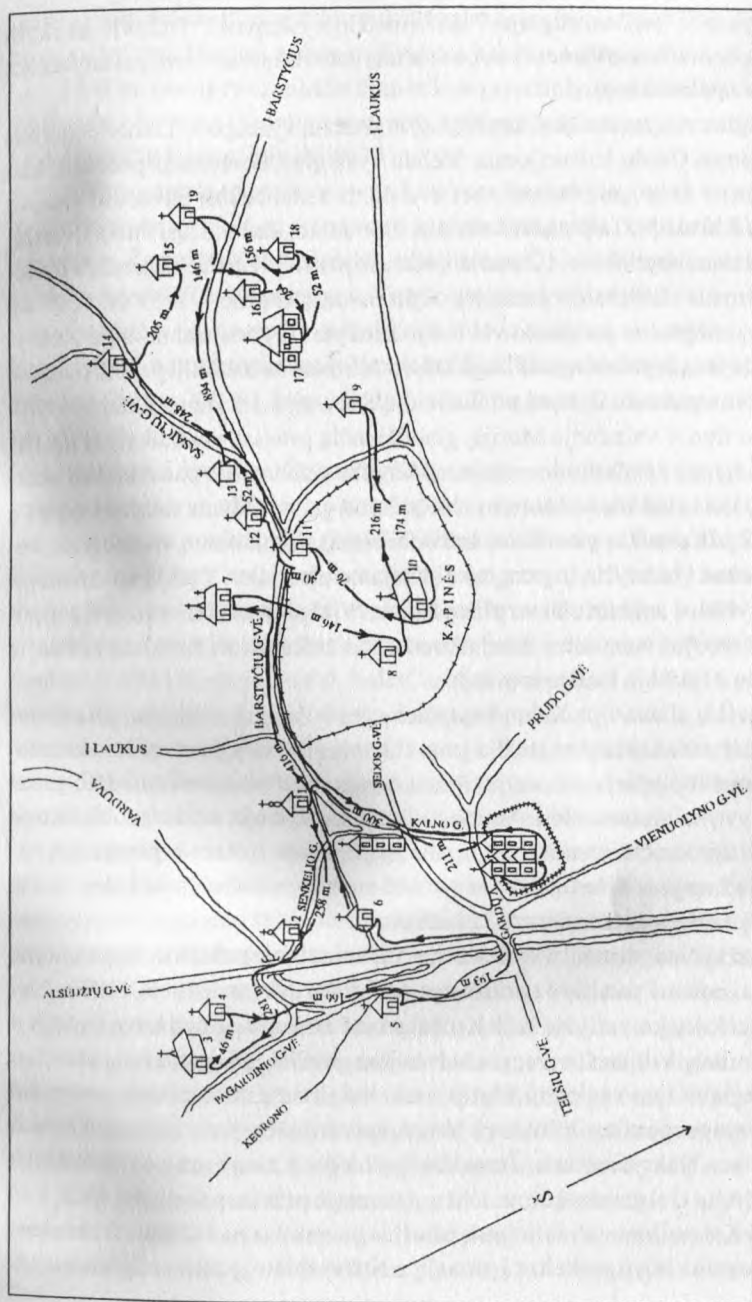
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ ISTORIJA IR APEIGOS

ISTORIJA

Žemaičių Kalvarijos Kalnai (žr. 1 pav.) laikytini pačiu pirmuoju kalvarijų, kaip Naujosios Jeruzalės, ansambliu ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje. Tiesa, nuo 1610 metų Vilniuje šalia Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios taip pat veikė 7-ių stočių Kryžiaus kelias, kuris tuo metu buvo vadinamas kalvarijomis, tačiau jis topografiškai neimitavo evangelinės Jeruzalės, kaip kad tikrosios kalvarijos, ir buvo skirtas veikiau pačių vienuolių religinei praktikai, o ne visiems tikintiesiems (XVIII a. viduryje Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios 7-ių stočių Kryžiaus kelias sunyko ir buvo išardytas – aut. past.).

Visame bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės regione Žemaičių Kalvarijos Kalnai pagal įsteigimo eilę XVII a. buvo treči – tai labai ankstyvos šiaurietinės Europos dalies kalvarijos (po garsųjų Lenkijos Zebžydovo [1604 m.] ir Pakoščės [1628 m.] kalvarijų – aut. past.).

Vieta, kur šiandien stovi Žemaičių Kalvarija, senovėje buvo vadinama Gardais. Gardų žemes Lietuvos Didysis kunigaikštis Vytautas užrašė Žemaičių vyskupui. Manoma, kad jau 1593 m. čia, vyskupo dvaro teritorijoje, stovėjusi koplyčia. Čia Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška apie 1619 m. ant dabartinio Šv. Jono kalno pastatė koplyčią. Koplyčia buvo Alsėdžių filija, 1636 m. ji pakelta į parapiją ir aprūpinta nedidele fundacija. 1637–1639 m. tuometinis Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius Gardų kalnuose pastatė bažnyčią ir įkūrė 19-oje koplyčių 19-os stočių, arba 20 vietų (vienoje koplyčioje (stotyje) yra dvi vietos – aut. past.), Kryžiaus kelią, o pačią vietovę pavadino Naująja Jeruzale, kiek vėliau – Žemaičių Kalvarija. Vyskupas atvežė iš Jeruzalės (iš tų vietų, kur Kristus keliavo paskutinę kelionę) smėlio, atmatavo tiek žingsnių, kiek Išganytojas nuėjo Jeruzalėje, ir barstė šį kelią, taip pat vietas, kur turėjo atsirasti koplyčios, smiltimis. Visas kelias, jį ištiesus, sudarytų apie 7 kilometrus. Koplyčios turėjo priminti Jeruzalėje esančios Golgotos, arba Kalvarijos, kelią. Jas pašventino pats vyskupas, 1639 m. gavęs specialų popiežiaus Urbono VIII leidimą. Šis popiežius suteikė atlaidus šešioms koplyčioms: „Paskutinės vakarienės“, „Alyvų darželio“, „Prie stulpo plakimo“, „Erškėčiais vainikavimo“, „Nukryžavimo“ ir

1 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikšiojimo planas

„Palaidojimo“. 1642 m. rugsėjo 7 d. Žemaičių vyskupas J. Tiškevičius skyrė fundaciją dominikonų vienuolynui, kuris tais pačiais metais buvo pastatytas ant Varduvos upelio kranto.

Isteigtos stotys (stacijos, koplyčios) iš pradžių vyskupo J. Tiškevičiaus buvo vadinamos Gardų kalvarijomis. Vėliau vyskupas, norėdamas pabrėžti, kad jos skirtos ne tiktai gardiškiams, bet ir visiems žemaičiams, pavadino vietovę Žemaičių Kalvarija. Taip padarė tikriausiai ir dėl to, kad skirtųsi nuo kalvarių, įkurtų Vilniaus apylinkėse. Į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią įtraukta ir vietovės bažnyčia. Ji iš naujo pastatyta 1750 metais, mūrinė – 1783 m. 1896 m. bažnyčia sudegė, bet po gaisro vėl buvo atstatyta. Ji garsi stebuklinga Nukryžiuotojo Jėzaus figūra ir stebuklingu Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslu, apie 1650 metus atgabentų iš Romos į Žemaičių Kalvariją. Jis yra vadinamojo *Glykophylusa* tipo ir vaizduoja Mariją, glaudžiančią prie savęs kūdikėlį Jėzų. Paveikslas įdėtas į paausiuotus rėmus, apdengtas sidabriniais paausiuotos skardos drabužiais. Ant Dievo Motinos ir Kūdikėlio galvų uždėtas vainikas supa 12 žvaigždžių. Iš pradžių paveikslas buvo laikomas dominikonų vienuolyne, vėliau perkeltas į bažnyčią ir įrengtas didžiajame altoriuje¹. Vyskupas dovanojo švento kryžiaus, ant kurio buvo nukryžiuotas Viešpats, medžio skiedrele ir pakvietė iš Lenkijos vienuolius dominikonus, kad lankantiems Kryžiaus kelius jie atpasakotų Atpirkėjo kančią ir mirtį².

Žemaičių Kalvarijos Kalnų koplyčiose yra ir daugiau relikvijų, primenančių Jeruzalę, tačiau jos nenustelbia gana stambios Šv. Kryžiaus medžio kaladėlės. Trečioje koplyčioje „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ saugomas medžio gabalėlis iš Alyvų kalno Jeruzalėje. Septynioliktoje koplyčioje, arba aštuonioliktoje vietoje „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, laikoma iš Romos parvežta Kristaus vinies kopija ir iš Jeruzalės atsiųstas akmenėlis nuo Golgotos kalno. Kada tiksliai tos relikvijos čia atsirado, neaišku.

Po bažnyčios gaisro (1896 m.) didysis altorius labai pakeistas. Ši pakeitimą veikiausiai nulėmė tam tikros priežastys. Labai dažnai garsiosiose XVII a. Lietuvos ir Lenkijos kalvarijose šalia Kristaus kančios kulto plačiai buvo išplitęs ir Marijos kultas. Vilniaus ir Veprių kalvarijose priešinga kryptimi nei Kančios kelias vingiavo taip vadinami Marijos takeliai, kvietę maldininkus prisiminti Dievo Motinos sopulius. Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus keliuose kančios kulto centre – Nukryžiuotasis, Žemaičių Kalvarijos Kalnų centre – Dievo Motina su Kūdikiu. Gal garsas apie malones, gaunamas prie šio paveikslo, lėmė, kad Žemaičių Kalvarijoje stebuklingasis Marijos paveikslas po 1896 m. iš altoriaus antrojo tarpsnio buvo perkeltas į pirmąjį, o Nukryžiuotojo Jėzaus figūra, garsė-

janti stebuklais, atsidūrė antrojo aukšto galerijoje. Būtent taip šioje bažnyčioje buvo suderintas Marijos kultas su Kristaus kančios kultu.

1889 m. carinė rusų valdžia dominikonų vienuolyną uždarė. Vienuoliai buvo išvežti į Agluoną (Latviją – aut. past.). Parapija ir kunigai pasauliečiai tvarkėsi Žemaičių Kalvarijoje iki 1928 m.

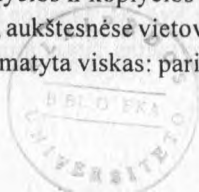
Atkūrus antrąją nepriklausomą Lietuvos Respubliką (1918 m.) ir įsteigus Telšių vyskupiją (1926 m.), vyskupo Justino Staugaičio, kilusio iš Suvalkijos, iniciatyva, Žemaičių Kalvarijoje įkurdinti vienuoliai marijonai, kurie čia pradėjo veikti nuo 1927 metų pabaigos. Vienuoliai marijonai rūpinosi vienuolyno pastatu, bažnyčia, joje esančiu stebuklingu Dievo Motinos su kūdikiu paveikslu, Kryžiaus kelio stotimis su koplyčiomis bei Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo atlaisdais (liepos 2–9 d.), kurių didžiųjų iškilmių liepos 2 diena buvo skirta Švč. M. Marijai.

Vienuoliai marijonai Žemaičių Kalvarijoje veikė iki 1948 metų, kai sovietų valdžia vienuolyną uždarė, o bažnyčią vėl aptarnavo dieceziniai kunigai³.

Net sunkiu sovietmečio (1944–1990 m.) laikotarpiu Žemaičių Kalvarijos Kalnai nebuvo sugriauti, nes juos dieną naktį saugojo tikintieji žemaičiai. Sovietmečiu ši garbingą vardą buvo siekiama ištrinti iš istorijos ir 1964–1988 m. miestelis vadintas Varduva (nuo Varduvos upelio – aut. past.). Popiežius Jonas Paulius II 1988 m. gegužės 6 d. bule *Constant intra fines Telšensis* suteikė Žemaičių Kalvarijos bažnyčiai Mažosios bazilikos titulą – tuo ją prilygindamas Vilniaus ir Kauno arkikatedroms, Šiluvos ir Marijampolės mažosioms bazilikoms. Pakėlus Žemaičių Kalvarijos bažnyčią į bazilikų rangą 1988 m. ir sovietinė valdžia grąžino vietovei Žemaičių Kalvarijos vietovardį.

Kalnų šioje vietoje atsiradimas, matyt, buvo neatsitiktinis reiškinys. Dar XX a. pradžioje Žemaitijoje buvo išlikę padavimų, kuriuose pasakojama, kad senovėje (rašytiniuose šaltiniuose minimi 1253 m.) Gardų gyvenvietėje, ant kalno, Varduvos ir Kedrono upių santakoje, buvo krikštijami žemaičiai. Krikštijant jie gaudavo naujus vardus, todėl ir upė pavadinta Varduva, o kalnas – šv. Jono Krikštytojo vardu⁴. Nuo neatmenamų laikų aplink šį kaimą augę miškai, kuriuose žaliavę ąžuolai, į dreves bitės nešusios medų, o meškos jį valgiusios, taip pat tekėjus upelis. Ant Šv. Jono kalno stovėjusi pilis, kur gyvenęs stipruolis „dvarions Gardiens“, turėjęs stebuklingą kardą, kuriuo kaimą saugodavęs nuo priešių. Galbūt šio „dvariono“ garbei ilgą laiką vietovė ir buvo vadinama Gardais⁵.

Taip pat yra žinoma, kad pirmosios Lietuvoje bažnyčios ir koplyčios dažniausiai buvo statomos stabmeldžių „šventyklų“ vietose, aukštesnėse vietovėse. To meto vyskupo Jurgio Tiškevičiaus planuose buvo numatyta viskas: parinkta

visais atžvilgiais tinkama vieta (kalnuota, panaši į Jeruzalę vietovė, kuršių ir žemaičių pagoniškojo tikėjimo žemė), gyvenimo verpetuose išmėginti vykdytojai (energinga dominikonų vienuolija, mokanti šviesti žmones, kovoti su pagonyste ir protestantizmu), tinkamos sąlygos sumanymą realizuoti (vyskupo dvaras, žemė, didikų bei karaliaus parama), apsirūpinta sakralinėmis vertybėmis (stebuklingas Švč. M. Marijos paveikslas, švento Kryžiaus relikvija) ir, svarbiausia, patys mistinio akto dalyviai (dvasinio peno ir ėjimo Dievop visą laiką ištroškusi žemaičių liaudis, bajorai, ūkininkai, baudžiauninkai). Taip buvo užgesinta pagonių ugnis, o senosios jų tradicijos susimaišė su naujosiomis – krikščioniškomis. Tai viena.

Antra, XVII a. pradžioje įkurti Žemaičių Kalvarijos Kalnai pirmą kartą perkėlė į Lietuvą pačią kalvarijų kaip Kristaus laikų Jeruzalę imituojančių koplyčių ansamblių steigimo galimybę, įtvirtino Lietuvoje tai, kas Europoje jau gyvavo apie du šimtus metų – juk pirmosios kalvarijos Vakarų Europos katalikiškose šalyse yra žinomos nuo XV a. pradžios. Jas gausiai lankė tikintieji, negalintys nukeliauti į tikrąją Jeruzalę. Tačiau Žemaičių Kalvarijos (XVII a. pradžioje ji dar buvo vadinama Gardais) Kalnai – jau vadinamoji antroji Europos kalvarijų steigimo banga, susijusi su Tridento Susirinkimo nutarimų dvasia, stiprinusia atsilaukti prie protestantizmą visą Katalikų Bažnyčią.

Trečia, Žemaičių Kalvarijos Kalnai buvo įkurti Lietuvai sunkiais laikais. Nors 1629 m. su švedais ir buvo sudaryta laikina šešerių metų paliaubų sutartis, neramumai nesibaigė. Visa Livonija (Latvija ir Estija – aut. past.) anapus Dauguvos su Ryga bei uostu Klaipėda, kitaip tariant, Šiaurės Rytų Europos, buvo palikta protestantiškai Švedijai. Vakarinė Lietuvos dalis, kartu ir Žemaitija, liko protestantų religinės kultūros apsuptyje. Lietuvos ir Lenkijos valstybių rytuose ir pietryčiuose 1634 m. birželio 14 d. pasibaigė 1632 m. prasidėjęs karas su Rusija⁶.

Susidariusi geopolitinė situacija, matyt, ir paskatino vyskupą Jurgį Tiškevičių, siekiantį apsaugoti ir stiprinti tikėjimą savo vyskupijoje, pasikviesti dominikonus ir įsteigti katalikiškosios kultūros tvirtovę – Žemaičių Kalvariją su 19-os koplyčių, arba 20-ties stočių, Kryžiaus keliu. Ši religinė kultūra siekė ir pietvakarinę Žemaitijos dalį – Panemunę.

Ketvirta priežastis galėtų būti ta, kad vyskupas Jurgis Tiškevičius dominikonus kvietėsi, nes šie buvo kalvarijų Kryžiaus kelių kulto Europoje pradininkai (pirmosios dominikoniškosios kalvarijos buvo įsteigtos 1423 m. Kordobos [Ispanija] apylinkėse – aut. past.), be to, dominikonai savo pastoracinėje veikloje kėlė Švč. M. Marijos kultą, nes Ji pirmoji pradėjusi lankyti Kristaus Kryžiaus kelio vietas, šitaip minėdama jo kančią⁷.

Penkta, remiantis istoriniais šaltiniais, tuo metu Žemaitijoje veikė įvairių ordinų vienuolijos, išskyrus dominikonus. Taip pat XVII a. pradžioje apie dešimt metų būsimasis vyskupas J. Tiškevičius kunigavo Krokuvoje, šalia kurios jau veikė garsioji Zebžydovo Kalvarija, galbūt iš ten vyskupas perėmė sumanytą steigti Garduose kalvarijų ansamblį.

Pirmosios trys prielaidos leidžia teigti, kad Žemaičių Kalvarijos Kalnai, atsižvelgiant į religinę ir geopolitinę situaciją, yra pirmasis katalikiškosios Europos šiaurės rytų forpostas, gynęs nuo iš šiaurės į Lietuvą sklidusio protestantizmo, o iš šiaurės rytų plitusios stačiatikybės.

APEIGOS

Žemaičių Kalvarijos Kalnų koplyčios yra apvaikštomos procesijomis bei individualiai per tradicinius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus (liepos 2–9 d.). Jie apvaikštomai ir naktimis su žvakėmis.

Kalnus sudaro devyniolika koplyčių, kuriose įrengta dvidešimt stočių, nes septintoji koplyčia turi dvi stotis: „Pas Kajafą“ ir „Kalėjime“.

Tradiciškai Žemaičių Kalvarijos Kalnai pradedami eiti nuo Žemaičių Kalvarijos bazilikos didžiojo altoriaus, kuriame yra Stebuklingasis Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslas. Paprastai šis altorius, pagerbiant Švenčiausiąją Mergelę Mariją, yra apeinamas keliais vieną ar tris kartus. Po to maldininkai laukia vadovo (vedlio – aut. past.). Pagal vietos tradiciją vadovas yra tas žmogus, kuris atsiklaupia ties didžiuoju altoriumi ir kviečia maldininkus garsiai giedodamas giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Taip praneša visai bazilikai, kad tuoj bus einama į kalvarijų Kryžiaus kelią ir kad jis bus maldų bei giesmių vadovas. Ap link jį susibūrusi maldininkų grupė suklaupia prieš didįjį altorių, vadovas persižegnoja ir kartu su maldininkais tris kartus giedodamas giesmę „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbina Švč. Sakramentą. Prisideda ir daugiau maldininkų. Toks būrelis, perskaitęs skaitinį ir sukalbėjęs įžanginę maldą, su giesme arba tylomis pakyla ir išeina iš bazilikos ar nuo bazilikos centrinių laiptų (prie kurių buvo suklauptęs) vakarinių bazilikos šventoriaus vartų link, giedodamas giesmę „Broliai, atminkim“.

Jei tarp maldininkų yra giedotojų, pasiskirstoma „pareigomis“. Pirmą giesmės posmą dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras ar liaudies muzikos instrumentų ansamblis, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrą posmą dalį gieda moterys, o visą kitą

posmą pragrajo muzikantai, leisdami giesmininkams pailsėti ir suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Žemaičių Kalvarijos Kalnuose gana akivaizdi tradicija giedoti arba groti giesmes pagal liaudies dainų melodijas. Einant procesijomis ar individualiai prie koplyčių dedamos gėlės, jomis barstoma koplyčių žemė.

Išėjus pro vakarinius bazilikos šventoriaus vartus, keliu kopinama į kalną: praeinama pro koplyčią „Mūro kryžius“ kairėje pusėje (einant pro ją bei pro visas kitas koplyčias, nusilenkiama). Palipus į kalną, prieinama pirmoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Paskutinė vakarienė“. Atstumas tarp bazilikos ir pirmosios koplyčios – apie 220 metrų. Šioje ir visose kitose koplyčiose pagal tradiciją maldininkai turi atsiklaupti, perskaityti skaitinį (aklamaciją „Garbinam Tave“ ir atliepą „Jog per šventą kryžių atpirkai šį pasaulį“), sukalbėti tai vietai skirtą maldą bei atitinkamą skaičių poterių: po vieną kartą, „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamaciją „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“ (giedant už mirusiųsios, vietoj žodžių „pasigailėk mūsų“ sakoma „pasigailėk mirusių“ ir vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinajį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“). Tada atsistojus pabučiuojamas stoties kryželis ar relikvija, kuri yra kiekvienoje vietoje (stotyje), ir giedant giesmę einama kitos koplyčios link.

Su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ dešine kelio puse leidžiamasi nuo kalno prie antrosios koplyčios. Paėjus apie 240 metrų, pasiekiami ant kalvelės stovinti medinė (be langų) antroji koplyčia, arba vieta (stotis), vadinama „Jėzus atsisveikina su savo Motina“. Čia atliekamos tokios pat apeigos kaip ir prie pirmosios koplyčios. Toliau einama giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ ir, perėjus tiltą per Varduvo upelį, lipama į Jono kalną. Čia stovi dvi koplyčios: mūrinė ir medinė. Trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ yra medinėje koplyčioje (buvusioje pirmojoje Gardų bažnytelėje). Į ją patenkama pro šalia esančią mūrinę koplyčią. Atstumas tarp antrosios ir trečiosios koplyčių – maždaug 276 metrai. Trečioje koplyčioje yra sakykla, iš kurios kunigai ar procesijų vadovai sako pamokslus, taip pat yra altorėlis, prie kurio kartais laikomos šv. Mišios. Po visų apeigų pagal vietos tradiciją koplyčia apeinama ratu, pagerbiant pirmąją Gardų bažnyčią (čia šis ritualas Žemaičių Kalvarijos Kalnuose atliekamas pirmą kartą). Einant kitos koplyčios link giedama giesmė „Viešpats labai nuliūdęs“. Su ja pasiekiami už 50 metrų esanti anksčiau praeita mūrinė ketvirtoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Viešpats Jėzus suimamas“. Čia pasimeldus, su giesme „Surištas virvėmis Jėzus“ leidžiamasi nuo Jono kalno ir einama dešiniuoju Varduvo upelio krantu iki tilto per Kedrono upelį, kuris čia pat įteka į Varduva. Nors per Kedrono upelį yra nutiestas tiltelis, bet pagal vietos paprotį maldinin-

kai brenda per vandenį ir plaunasi juo skaudamas kūno vietas. Kitoje upelio pusėje stovi penktoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Prie Kedrono upelio“. Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – apie 234 metrai. Čia vėl meldžiamasi ir toliau einama per antrąjį Varduvos upės tiltą į Žemaičių Kalvarijos miestelio „Senąjį miestą“. Giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“, einama kairiuoju Varduvos upės krantu, kol pasiekiamas dešinėje stūksantis Žvirgždo kalnas. Ant jo stovi šeštoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Pas Aną“. Atstumas tarp penktosios ir šeštosios koplyčių – apie 232 metrai. Ši koplyčia laikoma stebuklinga, todėl maldininkai renka akmenėlius, trina jais skaudamas vietas ir taip gydo įvairias ligas. Atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Jau susirinko taryba“, gatvę einama išilgai kalno, kol vėl sugrįžtama prie pirmosios koplyčios (pro ją praeinama, neužeinant į vidų, bet trumpam stabtelima, pagerbiant „Paskutinės vakarienės“ koplyčią). Toliau, dešinėje pusėje, yra kapinės. Priėjus kapus, pagal krikščionių paprotį meldžiamasi už mirusius: nutraukiama prieš tai giedota giesmė „Jau susirinko taryba“ ir giedama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Praėjus kapus ir baigus giedoti maldą, tęsiama nebaigta „Jau susirinko taryba“ giesmė (neišgiedoti posmai). Už kapų sukama į kairę ir įeinama į vietos gyventojų vadinamą Didžiąją daubą (slėnį), kurią praėjus, vėl užlipama ant kalno. Čia stovi septintoji koplyčia su trim kryžiais ant stogo. Atstumas tarp šeštosios ir septintosios koplyčių – 384 metrai. Šioje dvejais duris turinčioje koplyčioje yra dvi Žemaičių Kalvarijos Kalnų vietos (stotys): septintoji vieta (stotis) „Pas Kajafą“ ir aštuntoji – „Kalėjime“. Į septintąją vietą (stotį) įeinama pro pirmas iš kairės koplyčios duris. Čia, kaip ir kitose koplyčiose, pasimeldus bučiuojamas stoties kryželis, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Toliau pro vidines koplyčios duris einama į toje pačioje patalpoje esančią aštuntąją vietą (stotį) „Kalėjime“, kur atliekamos analogiškos apeigos. Iš šios koplyčios išeinama giedant giesmę „Teismo Taryba“ ir vėl leidžiamasi nuo kalno į Didžiąją daubą. Praėjus ją, kertamas kelias, vėl įeinama į kapines ir lipama į statų Beržų kalną. Kalno viršuje stovi aštuntoji koplyčia, arba devintoji vieta (stotis) „Pas Pilotą“. Atstumas nuo septintosios iki aštuntosios koplyčių yra apie 147 metrai. Čia tradiciškai pasimeldus, toliau einama kairiaja kapų puse devintosios koplyčios link su giesme „Kai jau Pilotas“. Už kapų, iš karto perėjus kelią, ant kalvelės stovi devintoji koplyčia, arba dešimtoji vieta (stotis) „Pas Erodą“. Atstumas tarp aštuntosios ir devintosios koplyčių – apie 173 metrai. Prie šios koplyčios atlikus visas apeigas, laikantis Žemaičių Kalvarijos Kalnų apvaikščiojimo tradicijos, ji apeinama (antras kartas). Liaudies pamaldumo tradicija apeiti koplyčią skirta pagerbti vietą, kur Jėzus kentėjo karaliaus Erodo pajuokas ir patyčias. Toliau,

giedant giesmę „Valandą trečią“, leidžiamasi nuo kalvos ir vėl sugrįžtama į kapines. Kapuose nutraukiama giedoti giesmė „Valandą trečią“ ir tris kartus giedama malda „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ . Šia giesme pasimeldus už mirusiuosius, tęsiama prieš tai giedota giesmė. Taip ateinama prie dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos vietos (stoties) „Rotušėje“. Atstumas tarp devintosios ir dešimtosios koplyčių – apie 187 metrai. Tai akmeninė koplyčia smailiu bokštu su pamokslams sakyti skirta sakykla ir virš jos bokštelyje kabančiu varpeliu. Koplyčios viduje yra altorius. Kartais Žemaičių Kalvarijos miestelio gyventojai, kurių artimieji yra palaidoti šiose kapinaitėse, čia dalyvauja už juos aukojamose šv. Mišiose bei klauso sakomų pamokslų. Bokštelyje kabančiu varpeliu miestelio gyventojai kviečiami į pamaldas. Pasimeldus, t. y. atlikus šiai vietai skirtas maldas, remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija, maldininkai, eidami į kitą koplyčią, gali pasirinkti giedoti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę, apie 72 metrus leidžiamasi nuo stataus Beržų kalno ir prieinama vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios vietos (stoties) „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai vietai skirtą maldą, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“), apie 42 metrus einama iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios vietos (stoties) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Šioje koplyčioje atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję jai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžį“, maldininkai toliau eina apie 40 metrų Barstyčių gatve, kol pasiekia tryliktają koplyčią, arba keturioliktąją vietą (stotį) „Prie miesto vartų“.

Ji turi dvi duris, kurios simbolizuoja vartus, o jos viduryje stovi statula, vaizduojanti kryžių nešantį Kristų. Pagal Žemaičių Kalvarijos Kalnų apvaikščiojimo tradiciją į šią koplyčią įeinama pro duris, esančias miestelio pusėje. Aplankius statulą, išeinama jau pro antrąsias duris, kurios remiasi į akmeninių laiptų terasą. Nulipus šiais laiptais, atsisukus į koplyčią ir atsiklaupus kalbama jai skirta malda. Po šių apeigų su giesme „Valandą šeštą“ apie 216 metrų einama į keturioliktąją koplyčią, arba penkioliktąją vietą (stotį) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžį“. Ji stovi senojo miestelio pakraštyje, prie gražaus vandens telkinio. Pagal senas Žemaičių Kalvarijos Kalnų apvaikščiojimo tradicijas šioje vietoje pirmą kartą einantieji Kalnus gulasi ant žemės kryžiumi arba kalba maldas iškeltomis į viršų rankomis. Šią apeigą, vyskupo Antano Vaičiaus bei mons. doc. Stepono Brazdeikio liudijimu, sovietmečio persekiojimo metais įvedė kunigas Klemensas Arlauskas (1910–1991). Šio kunigo portretas kapbo „Paskutinės vakarienės“ koplyčioje. Atlikę šį ritualą maldininkai, pagerbdami Simoną Kirėnietį, apeina aplink koplyčią (tai ketvirtas kartas). Giedodami giesmę „Jė-

zus vaitojo“ maldininkai eina prie šalia esančio vandens telkinio ir plaunasi jo vandeniui skaudamas kūno vietas. Toliau giedodami keliauja apie 208 metrus į Šv. Elenos kalną, kur stovi penkioliktoji koplyčia, arba šešiolikta vieta (stotis) „Jėzus parpuola trečią kartą“. Prie šios koplyčios „naujokai“ taip pat gulasi ant žemės kryžiumi arba meldžiasi iškeltomis į viršų rankomis (ši apeiga atliekama jau antrą kartą). Atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldas, einama į kitą koplyčią. Atstumas tarp penkioliktosios ir šešioliktosios koplyčių – apie 150 metrų. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant vieną iš šių giesmių, dešiniuoju kraštu praeinamas Šv. Elenos kalnas, kertama Barstyčių gatvė ir įkopiama į aukštą Kalvarijos kalną, kurį žmonės vadina „Ubagų kalnu“. Jis garsus aukų elgetoms aukojimo apeigomis. Čia stovi trys koplyčios. Pirmiausia aplankoma šešioliktoji koplyčia, arba septyniolikta vieta (stotis) „Jėzų išvelka iš drabužių“. Mažytėje medinėje koplytėlėje atlikus visas šiai vietai skirtas apeigas, tris kartus giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“, apie 24 metrus kylama į kalno viršų, kur yra didelė kryžiaus formos, medinė septynioliktoji koplyčia, arba aštuoniolikta vieta (stotis) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Ši pati didžiausia Žemaičių Kalvarijos Kalnų koplyčia žmonių dar vadinama „kryžiauninkės“ vardu. Pagal vietos tradiciją čia kalbama vadinamoji „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai bei sakomi pamokslai. Koplyčios viduje trečią kartą gulamasi ant žemės kryžiumi arba meldžiamasi atsiklaupus ir iškeltomis į viršų rankomis. Po visų šiai vietai skirtų maldų apeinama aplink koplyčią. Tai jau penkta taip pagerbiama koplyčia. Šaltiniai byloja, kad taip ji pagerbiama todėl, jog ši vieta simbolizuoja Viešpaties mirties vietą. Kiek žemiau, kalno papėdėje, už 52 metrų ar žingsnių nuo septynioliktosios koplyčios yra aštuonioliktoji koplyčia, arba devyniolikta vieta (stotis) „Jėzų laidoja“. Ji pasiekama giedant giesmę „Liekim ašaras visi“. Pasimeldus ir taip pagal vietos tradiciją pagerbus Kristaus laidojimo vietą, aplankoma koplyčioje stovinti statula bei apeinama aplink koplyčią (šeštą kartą, apvaikštant Kryžiaus kelią). Einant į paskutinę, devynioliktąją koplyčią, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“, „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ arba „Krikščionio siela“. Paskutinė, devynioliktoji koplyčia, arba dvidešimtoji vieta (stotis) „Šventojo Kryžiaus atradimas“, pasiekama nusileidus nuo Kalvarijos kalno, dar kartą kirtus Barstyčių gatvę ir užlipus į jau minėto Šv. Elenos kalno viršų. Atstumas tarp aštuonioliktosios ir devynioliktosios koplyčių – apie 133 metrai. Pasimeldus prie šios koplyčios ar jos viduje, pagal vietos tradiciją, t. y. pagerbiant švento Kryžiaus Atradimą, ji apeinama (tai septintas kartas).

Einant aplink koplyčią ir leidžiantis nuo Šv. Elenos kalno, giedama Visų šventųjų litanija. Ją giedant toliau einama Barstyčių gatve miestelio centro link. Einant pro kapines į jas užsukama takeliu iš kairės pusės. Čia Visų šventųjų litanija pertraukiama: ją keičia giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (giedama tris kartus). Taip maldininkai dar kartą Žemaičių Kalvarijos kapinėse pasimeldžia už mirusiuosius. Paėjus kiek toliau už kapinių vartelių vėl giedama Visų šventųjų litanija, kuri baigiama ties keturkampe „Mūro Kryžiaus“ koplyčia (Žemaičių Kalvarijos Kalnų apvaikščiojimo pradžioje, einant į pirmąją koplyčią, pro ją praeinama). Atstumas nuo Šv. Elenos kalno yra 700 metrų. Nuo „Mūro Kryžiaus“ koplyčios iki bazilikos centrinių laiptų – 70 metrų, kuriuos einant giedamos trys baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės: „Karalienė maloninga“ ir „Dangaus Karaliaus Motina Švenčiausia“, skirtos pagerbti šventovės centre esantį Švč. M. Marijos paveikslą, bei „Mieliausias Jėzau“. Į bazilikos šventorių įeinama pro tuos pačius vakarinius vartus. Pagal vietos tradiciją einama pro buvusį vienuolyno pastatą (ten dabar įsikūrę Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarijos rekolekcijų namai ir propedeutinis kursas – aut. past.), taip prisimenant Žemaičių Kalvarijos įkūrėjus vienuolius dominikonus, bei aplenkiami bazilika. Su giesmėmis pasiekus centrinius bazilikos laiptus, giedama giesmė „Marijos vardas“. Anksčiau šios giesmės Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmynuose nebuvo. Ji pradėta giedoti tarpukario ir Nepriklausomos Lietuvos laikais, matyt, tėvų marijonų iniciatyva. Sovietmečio priespaudos metais vietoj jos imta giedoti Maironio ir Česlovo Sasnausko giesmę „Marija, Marija“, nes ji labiau atitiko persekiojimo laikų aktualijas. Ši giesmė, Telšių vyskupams patvirtinus, giedama ir dabar.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai baigiami apvaikščioti, kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupimu ir Švenčiausiojo Sakramento pagarbinimu giesmė „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu. Atstumas tarp devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimos vietos (stoties), ir bazilikos centrinių laiptų – 770 metrų.

1 lentelėje nurodytos Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigos.

1 lentelė. Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigos

Eil. Vietos (stoties) pavadinimas nr.	Apeigos
1. Žemaičių Kalvarijos Kalnai.	1. Švenčių/atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų šventimas. 3. Oktavos dienų šventimas.

1 lentelės tęsinys

2. Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	4. Procesijos bei maldininkų kelionės.
	5. Atsiklaupimas.
	6. Persižegnojimas.
	7. Skaitinio skaitymas.
	8. Maldų kalbėjimas stovint arba klūpant.
	9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant.
	10. Gėlių aukojimas bei barstymas.
	11. Degančių žvakių einant procesijose nešimas.
	12. Naktinės procesijos.
	13. Šventų relikvijų arba stoties kryželio bučiavimas.
	14. Galvos einant pro koplyčias nulenkimas.
	15. Giesmių giedojimas einant.
	16. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais.
	17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais.
	18. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
3. Centrinis bazilikos altorius.	19. Švč. Sakramento pagarbinimas.
	20. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas.
	21. Ėjimas aplink centrinių bazilikos altorių keliais vieną ar tris kartus.
4. Trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	22. Pamokslų prie koplyčios sakymas.
	23. Koplyčios apėjimas aplink.
5. Penktoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Prie Kedrono upelio“.	24. Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį).
	25. Prausimasis Kedrono upelio vandeniu.
6. Šeštoji koplyčia, arba vieta (stotis) „Pas Aną“.	26. Akmenėlių rinkimas.
7. Grįžtant, t. y. praeinant pro pirmąją koplyčią „Paskutinė vakarienė“.	27. Sustojimas.
8. Miestelio kapinėse arba einant pro jas.	28. Kapinių pagerbimas bei meldimasis už jose palaidotus mirusiuosius.
9. Devintoji koplyčia, arba dešimtoji vieta (stotis) „Pas Eroda“.	Koplyčios apėjimas aplink.
10. Dešimtoji koplyčia, arba vienuoliktoji vieta (stotis) „Rotušėje“.	29. Skambinimas koplyčios varpu. Pamokslų sakymas.
11. Tryliktoji koplyčia, arba keturioliktoji vieta (stotis) „Prie miesto vartų“.	30. Šv. statulų lankymas.

1 lentelės tęsinys

12. Keturioliktoji koplyčia, arba penkioliktoji vieta (stotis) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžį“.	31. Gulimasis ant žemės kryžiumi. 32. Meldimasis išskeltomis į viršų rankomis. Koplyčios apėjimas aplink.
13. Penkioliktoji koplyčia, arba šešiolikta vieta (stotis) „Jėzus parpuola trečią kartą“.	Gulimasis ant žemės kryžiumi. Meldimasis išskeltomis į viršų rankomis.
14. Septynioliktoji koplyčia, arba aštuonioliktoji vieta (stotis) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	Gulimasis ant žemės kryžiumi. Meldimasis išskeltomis į viršų rankomis. Pamokslų sakymas. Koplyčios apėjimas aplink.
15. Aštuonioliktoji koplyčia, arba devyniolikta vieta (stotis) „Jėzų laidoja“.	Šv. statulos lankymas. Koplyčios apėjimas aplink.
16. Devynioliktoji koplyčia, arba dvidešimtoji vieta (stotis) „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	Koplyčios apėjimas aplink.
17. Žemaičių Kalvarijos bazilika.	Bazilikos, kaip vienos iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčių, apėjimas aplink.
18. Ubagų kalnas.	33. Aukų elgetoms aukojimas.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Nurodykite svarbiausius istorinius faktus, lėmusius Žemaičių Kalvarijos Kalnų įkūrimą.
2. Kas būdinga Žemaičių Kalvarijos Kalnų aplinkai?
3. Nupasakokite Žemaičių Kalvarijos Kalnų apvaikščiojimo seką.
4. Nurodykite apeigas, atliekamas apvaikštant Kalnus.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Balkutė R. Žemaičių Kalvarijos atlidai // Liaudies kultūra. Vilnius. 2002. Nr. 4.
- Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosios mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- K. M. Žemaičių kalvarijoms 350 metų // Katalikų kalendorius/žinynas. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas – Vilnius. 1989.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Motuzas A. Žemaičių ir Žebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3 (4–5).
- Motuzas A. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1997. Nr. 2.
- Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2003.

Ragaišis A. Žemaičių Kalvarijos aprašymas. Vilnius. 1906.

Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.

Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys / parengė Adomas Butrimas, Neringa Markauskaitė, Augustinas Vitėnas, Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla. 2003.

PAPILDOMA LITERATŪRA

Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago, 1980. T. 1.

Markus G. Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // Logos. Vilnius. 1993. Nr. 7.

Merkys V. Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 20.

Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9).

Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 249.

Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 2. P. 299.

II skyrius

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ MUZIKA

Pirmajame vadovėlio skyriuje buvo apibūdintos Žemaičių Kalvarijos Kalnuose giedamos giesmės. Šiame skyriuje pristatoma „Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių ir maldų“ lentelė.

2 lentelė. Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės ir maldos

<i>Eil. Koplyčios, arba vietos nr. (stoties), pavadinimas</i>	<i>Atstumai tarp koplyčių</i>	<i>Maldų ir giesmių pavadinimai</i>
1. Prie centrinio bazilikos altoriaus.		1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
2. Nuo centrinio bazilikos altoriaus iki pirmosios koplyčios „Paskutinė vakarienė“.	220 m	2. „Broliai, atminkim“.
3. Nuo pirmosios koplyčios „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“.	240 m	3. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4. Nuo antrosios koplyčios „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečiosios koplyčios „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	276 m	4. „Jėzau brangiausias“.
5. Nuo trečiosios koplyčios „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtosios koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas“.	50 m	5. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6. Nuo ketvirtosios koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktosios koplyčios „Prie Kedrono upelio“.	234 m	6. „Surištas virvėmis Jėzus“.
7. Nuo penktosios koplyčios „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios koplyčios „Pas Aną“.	232 m	7. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8. Nuo šeštosios koplyčios „Pas Aną“ iki septintosios koplyčios „Pas Kajafą“.	384 m	8. „Jau susirinko taryba“.
9. Septintojoje koplyčioje „Pas Kajafą“: nuo septintosios vietos „Pas Kajafą“ iki aštuntosios vietos „Kalėjime“.	1 m	9. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10. Nuo septintosios koplyčios, arba aštuntosios vietos „Kalėjime“, iki aštuntosios koplyčios, arba devintosios vietos „Pas Pilotą“.	147 m	10. „Teismo Taryba“.

2 lentelės tęsinys

11. Nuo aštuntosios koplyčios, arba devintosios vietos „Pas Pilotą“, iki devintosios koplyčios, arba dešimosios vietos „Pas Eroda“.	173 m	11. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12. Nuo devintosios koplyčios, arba dešimosios vietos „Pas Eroda“, iki dešimosios koplyčios, arba vienuoliktosios vietos „Rotušėje“.	187 m	12. „Valandą trečią“.
13. Nuo dešimosios koplyčios, arba vienuoliktosios vietos „Rotušėje“, iki vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios vietos „Jėzus susitinka savo Motiną“.	72 m	13. „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“.
14. Nuo vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios vietos „Jėzus susitinka savo Motiną“, iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios vietos „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	42 m	14. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15. Nuo dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios vietos „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“, iki tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios vietos „Prie miesto vartų“.	36 m	15. „Neša sau kryžių“.
16. Nuo tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios vietos „Prie miesto vartų“, iki keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios vietos „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	216 m	16. „Valandą šeštą“.
17. Nuo keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios vietos „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“, iki penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios vietos „Jėzus parpuola trečią kartą“.	208 m	17. „Jėzus vaitojo“.
18. Nuo penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios vietos „Jėzus parpuola trečią kartą“, iki šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios vietos „Jėzų išvelka iš drabužių“.	150 m	18. „Viešpatie Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.
19. Nuo šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios vietos „Jėzų išvelka iš drabužių“, iki septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios vietos „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	24 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).

2 lentelės tęsinys

20. Nuo septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios vietos „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, iki aštuonioliktosios koplyčios, arba devyniolikos vietos „Jėzų laidoja“.	52 m	19. „Liekim ašaras visi“.
21. Nuo aštuonioliktosios koplyčios, arba devyniolikos vietos „Jėzų laidoja“, iki devyniolikos vietos, arba dvidešimosios vietos „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	133 m	20. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22. Nuo devyniolikos vietos koplyčios, arba dvidešimosios vietos „Šventojo Kryžiaus atradimas“, iki parapijos kapinių, nuo parapijos kapinių iki „Mūro Kryžiaus“ koplyčios.	700 m	21. Visų šventųjų litanija, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
23. Nuo „Mūro Kryžiaus“ koplyčios iki bazilikos centrinio altoriaus.	70 m	22. „Karaliene maloninga“. 23. „Dangaus Karaliaus“. 24. „Mieliausias Jėzau“. 25. „Marijos vardas“, arba „Marija, Marija“. 26. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
Iš viso: 3857 m		

Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmyno sudarytojas (o ne kūrėjas – aut. past.) atkreipė dėmesį į atstumus tarp stočių, kad atsižvelgiant į giesmių bei maldų ilgį būtų galima laiku nueiti nuo vienos stoties prie kitos, išlaikant rimtą ir slėpinin-gumo simboliką.

Pirmosios Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldos ir giesmės buvo išleistos 1681 m. kunigo dominikono Jurgio Kasakauskio maldyne „Rožancius szwęciasios Maryos pannos yr saldziausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaykščiojima kalnu Kalwarys Žiamayciū <...>“. 1726 m. išėjo antrasis jo leidimas.

Žemaičių Kalvarijoje ilgai (nuo 1637 iki 1889 m. – aut. past.) dirbo Lietuvos šv. Angelo Sargo dominikonų provincijos broliai. Broliai ypač rūpinosi leisti vadovėlius, kuriuos rašė mokyčiausi vienuolijos nariai, bet neaišku, ar į juos buvo įtraukiamos Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės. Yra žinoma, kad 1749 m. (galbūt Vilniuje, nes tiksliai išleidimo vieta nenurodyta) pasirodė pagrindiniame visos Lietuvos domi-nikonų provincijos centro Vilniaus vienuolyne prie Šventosios Dvasios bažnyčios dirbusio lektoriaus ir filosofijos profesoriaus Liudviko Hrincevičiaus (Liudwik Hryn-cewicz) Žemaičių Kalvarijos Kristaus kančios kelių lankymo vadovėlis „Przewod-

nik obchodzącym drogi męki Chrystusowej trakt nieomylny pokazujący albo sposób nabożnego obchodzenia Kalwaryi Zmudzkiej, przy kościele ww. OO. Dominikano, założoney, Wilnie“.

Pirmasis Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmynas yra datuojamas XVIII a. pabaiga. Tai nežinomo autoriaus „Giesmes Ape Swęciause Panna Maria, par proce ir storone wiena Kuniga N. W. Zokanna S. Dominika. Kalwaryjos Ziemayciu Klosztoriaus Iszdrukawotos Metuose, 1773“.

Su šio pamaldumo forma (giedojimu) ypač kovojo carinė valdžia, kuri 1894 m. spalio 14 d. potvarkiu nurodė, kad procesijoms einant „miestelių ir kaimų gatvėmis nebūtų leidžiama giedoti jokios giesmės, galima tik kapinėse“⁸. Draudimas giedoti einant procesijomis palietė ne tiek dvasininkus, kiek maldininkus, todėl šio potvarkio nebuvo laikomasi, priešingai – suaktyvėjo Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių giedojimas ne tik kalvarijose, bet ir per šermenis, einant laidotuvių procesijomis bei gavėnios metu namuose. Tai buvo savotiškas priešinimasis carinei Rusijos valdžiai, kuri Žemaitijoje siekė sustiprinti stačiatikybę.

Žemaitijos Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių melodijos yra analogiškos kitoms Žemaičių krašto kalvarijoms (Beržoro, Tytuvėnų ir Mosėdžio), tad jos prištatomos tik šiame skyriuje.

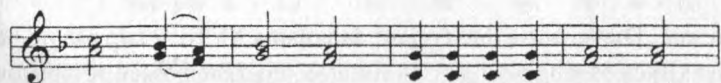
Pagal eilę pirmoji giedama malda „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.

Švenčiausiojo Sakramento garbinimo tradiciją Bažnyčia oficialiai įteisino 1215 m. Laterano IV Susirinkime⁹. Ši giesmė į Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio kultą atėjo iš Italijos per Lenkiją į Žemaičių Kalvariją, o iš jos – į visas kitas Lietuvos kalvarijas.

Maldos „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ tekstas¹⁰ ir melodija¹¹:

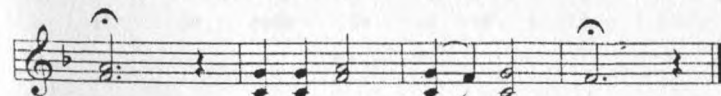
Gar - bin - ki - me Šven - čiau - sią - jį Sa - kra - men - tą,

Jė - zaus Kris - taus, mū - są Vieš - pa - ties, tik -

rą - jį kū - ną ir Krau - ją Da - bar ir vi - sa -

dos, ir per am - žius. A - men.

Giesmės „Broliai, atminkim“ kilmė siejama su lenkų pranciškonų kultūra. Jos tekstą parašė bernardinai Jokūbas Wujekas XVI a., melodiją pirmą kartą pateikė taip pat lenkų kun. Mykolas Mioduževskis 1838 metais. Ši giesmė randama jau Saliamono Mozerkos Slavočinskio 1646 m. išleistame pirmajame lietuvių katalikų giesmių rinkinyje „Giesmes Tikeimuy Catholic-kam priderancias“¹². Beje, šį giesmyną autorius dedikavo Žemaičių vyskupui, Žemaičių Kalvarijos Kalnų steigėjui Jurgiui Tiškevičiui, kuris labai rūpinosi giesmių paplitimu Žemaitijoje.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės „Broliai, atminkim“ tekstas¹³ ir melodija¹⁴:

$\text{♩} = 112$

Bro - liai, at - min - kim, ką Jė - zus ken - tē - jo,

Kai šven - tą krau - ją ji - sai už mus lie - jo,

kaip Jį su - ga - vę bai - siau - siai kan - ki - no,

kol nu - ma - ri - - no.

Giesmė „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ datuojama XVI a. ir taip pat yra paveldėta iš lenkiškosios religinės muzikos kultūros, atpažįstamos jau pirmosiose Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmynų redakcijose¹⁵.

Giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ tekstas¹⁶ ir melodija¹⁷:

Die - ve mū - su Su - tvė - rė - jau,

Ma - lo - nin - gas at - pir - kė - jau,

leisk Ta - ve mums pri - si - min - ti,

Ta - vo mei - lę iš - pa - žin - ti.

Giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ ir „Surištas virvėm Jėzus“ yra kilusios iš ilgos gavėnios metui skirtos senovinės giesmės „Jėzų Kristų Judošius“. Manoma, ją radusis XVI amžiuje, jos autoriumi laikomas lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo¹⁸. Taigi giesmė priskiriama Lenkijos pranciškonų kultūrai, iš kur atėjo į Lietuvą.

Giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ tekstas¹⁹ ir melodija²⁰:

Vieš - pats la - bai nu - liū - dęs, į so - dą

a - tė - jo: šven - toj nak - ties ty - lo -

je jis mels - tis no - rė - jo.

Kita Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmyno giesmė – „Jėzų atvedė pas Aną“. Liturginis maldynas nurodo, kad ji giedama pagal giesmės „Stovi Motina“ melodiją²¹. Giesmės „Stovi Motina“ pirmosios melodijos autorius – garsus kompozitorius Palestrina²². Lietuvoje šios giesmės melodija yra nutolusi nuo originalo. Ji yra vietinės kilmės²³.

Giesmės „Stovi Motina“ melodija²⁴:

Kita giesmė – „Jau susirinko Taryba“. Tai gavėnios giesmė. Lenkų muzikologai šią gavėnios giesmę priskiria XVI amžiui²⁵. Pagal jos melodiją giedama ir kita Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmė „Viešpatie Jėzau mieliausias“.

Giesmės „Jau susirinko Taryba“ tekstas²⁶ ir melodija²⁷:

Giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ autoriumi laikomas lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielново²⁸. Ji XVII a. buvo išversta iš lenkų kalbos ir giedama Lietuvos bernardinų bažnyčiose. Tai gavėnios giesmė, randama jau pirmajame katalikiškame S. M. Slavočinskio lietuvių giesmių giesmyne.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų kelio giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ tekstas²⁹ melodija³⁰:

Kurs už mus kal - tus ken - tē - jai.

Jė - zau Kris - tau, Die - ve mū - sų,

būk mums gai - les - tin - gas, būk mums gai - les - tin - gas,

būk mums gai - les - tin - - - gas.

Giesmė „Didi Globėja“ (pagal naująją redakciją – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) atstovauja Lietuvos kalvarijų tipo giesmėms. Šios giesmės melodijos lenkų religinės muzikos literatūroje nėra.

Giesmės „Didi Globėja“ tekstas³¹ ir melodija³²:

Kai Vieš-pats Jė - zus į Gol-go-tą ė - jo,
ke-lios gar - bin - gos mo-te-rų ly - dė - jo.
Šir - dys gai - lin - gos troš - ko gi pa - dė -
ti, Jė - zui ken - tė - ti.

Giesmių „Jėzus vaitojo“ ir „Krikščionio siela kiekvieno“ melodijos lenkiškuose giesmynuose taip pat nėra. Šios giesmės paskelbtos Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmyne, giedamos pagal tą pačią melodiją.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų kelio giesmės „Jėzus vaitojo“ ir „Krikščionio siela kiekvieno“ melodija³³:

Krikš - čio - nio sie - la kiek - vie -
no, at - min - ki Jė - zų šian - die -
ną. At - mink kan - čias At - pir - kė -
jo, kiek šven - to krau - jo iš - lie - jo.

Palyginę ją su lietuvių liaudies dainos „Paleidau žirgą į lankas“ melodija, matome, kad tai ta pati melodija.

Lietuvių liaudies dainos „Paleidau žirgą į lankas“ melodija³⁴:

Pa - lei - dau žir - gą į lan - kas, o

pats nu - ė - jau pas pa - nas, oi

ly, oi ly, oi ly - lia lia, o

pats nu - ė - jau pas pa - nas.

Giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“ yra viena seniausių gavėnios giesmių. Jos tekstą 1610 m. parašė lenkų pranciškonas Abrachamas Rožniatovskis³⁵.

Giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ tekstas³⁶ ir melodija³⁷:

Jė - zau Kris - tau ma - lo - niau - sias, A - vi -

nė - li ne - kal - čiau - sias, troš - kai,

troš - kai ant kry - žiaus nu - mir - ti, žmo - nes,

žmo - nes klys - tan - čius at - pirk - ti.

Giesmė „Šviesa pasaulio viso“ (pagal naująją redakciją – „Liekim ašaras visi“ bei „Kniūbsčia žemėn pulkime“) pirmiausia aptinkama Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmyne. Lenkų giesmynuose jos nėra.

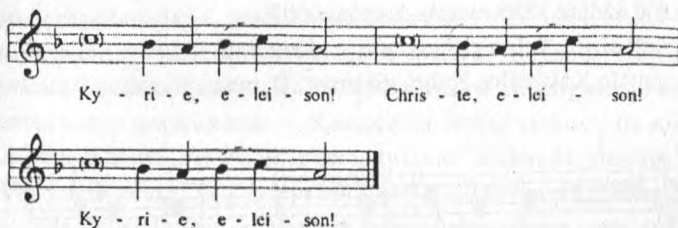
Giesmės „Šviesa pasaulio viso“ (pagal naująją redakciją – „Liekim ašaras visi“ bei „Kniūbsčia žemėn pulkime“) melodija³⁸:

Visų šventųjų litanijos kilmė siekia IV a. pabaigą Antiochijoje, tai yra šv. Jono Auksaburnio laikus, kai maldos metu bendruomenė atsiliepdavo maldavimu *Kyrie, eleison*³⁹.

Vakarų Bažnyčioje panašiai buvo meldžiamasi Velykų apeigų metu. Milano liturgijoje litanija buvo kalbama gavėnios sekmadieniais. Senosiose Ispanijos liturginėse knygose irgi yra litanijos maldų. Popiežiaus Gelazijaus (†1496) apeigyne yra panašių maldavimų, pavadintų „*Orationes sollemnes*“. Manoma, kad praktikuojant šias maldas ir atsirado Visų šventųjų litanija, pagal kurią buvo sukurtos ir kitos šiandien gyvuojančios litanijos. Ją giedodavo maldininkai Romoje procesijų metu. Ši litanija taip pat giedama per Velykų vigiliją, Krikšto apeigas, kunigų ir diakonų šventimus, duodant iškilmingus vienuolių įžadus ir šventinant bažnyčią. Paskutinį šios liturgijos variantą nustatė popiežius Pijus V (1566–1572) ir nurodė, kada ją giedoti. Tarp nurodytų progų paminėtos ir laidotuvės⁴⁰. Lietuvoje ši litanija paplito jau pirmaisiais amžiais po krikščionybės įvedimo pranciškonų ir dominikonų, Lietuvoje ypač skleidusią šventųjų kultą, dėka. Visų šventųjų litanija apeiginiame giesmyne yra nuo pat Žemaičių Kalvarijos Kalnų tradicijos pradžios⁴¹.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų Visų šventųjų litanijos melodija⁴²:

Kaip pastebėjo ir nurodė Telšių vyskupas doc. dr. Jonas Boruta, šiandien kai kuriuos tyrinėtojus klaidina kun. dr. J. Vaišnoros knygoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“ paskelbtas teiginys, kad dvi Žemaičių Kalvarijos Kalnų baigiamosios giesmės „Karalienė maloninga“ ir „Dangaus Karaliaus“ „<...> nežinia kada (gal XIX a.) buvo sukurtos Žemaičių Kalvarijos dominikonų“⁴³. Tačiau 1726 m. antrajame dominikono Jurgio Kasakauskio maldyno „Rožančius“ leidime tos dvi garsiosios Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos paveikslą pagerbiančios giesmės jau tikrai yra pateiktos⁴⁴. Apeigos prie šventojo paveikslo siekia XI a. ir siejamos su Romos šv. Petro bazilikoje saugomu atvaizdu. Lenkijoje stebuklingojo Švč. M. Marijos paveikslo garbinimo tradicija nusistovi 1641 metais Zebžydovo Kalvarijos vienuolynė⁴⁵. 1643 metų gegužės 3 dieną Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius Žemaičių Kalvarijos bažnyčios centriniame altoriuje įstatytą Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslą taip pat paskelbė stebuklingu⁴⁶.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės „Karalienė maloninga“ tekstas⁴⁷ ir melodija⁴⁸:

Antra baigiamoji Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmė „Dangaus Karaliaus“. Ši giesmė yra paskutinis Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolijos, kurią carinė Rusija uždarė 1889 metais, kultūros reliktas. Jos melodija randama tik Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmyne ir yra šio krašto religinės muzikos atspindys.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės „Dangaus Karaliaus“ tekstas⁴⁹ ir melodija⁵⁰:

Dan - gaus ka ra - liaus Mo - ti - na šven -

čiau - sia, iš kū - ri - ni - jos

Tu pa - ti skais - čiau - sia! Įmk gar - bę,

šlo - vę iš žmo - nių kal - tų - jų,

Tau pa - klus - nių - jų.

Trečia Žemaičių Kalvarijos Kalnų baigiamoji kelio giesmė yra „Miliausias Jėzau“. Pirmą kartą ji randama tik 1872 metais pasirodžiusiame maldyne „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų“. Šis maldynas yra skirtas supažindinti šv. Pranciškaus tretininkus su regula, šventėmis, laidotuvių apeigomis, maldomis ir giesmėmis, tarp kurių yra Žemaičių Kalvarijos Kalnai su trimis baigiamosiomis giesmėmis. Caro valdžiai uždraudus lietuvių kalbą, šiuo lietuvišku maldynu naudojosi ne tik pranciškonai tretininkai, bet ir visi tikintieji. Iš jo buvo giedama ir namuose, ir vienintelėje viešoje vietoje (procesijos į Kalnus taip pat buvo uždraustos), kur buvo leidžiama lietuvių kalba, – bažnyčiose bei jų šventoriuose (vienuolynų, ne tik dominikonų ar pranciškonų, muzikinė veikla kartu su liturgine praktika taip pat buvo sustabdyta).

Pažvelgę į to meto istorinį laikotarpį, matome, kad Žemaičių Kalvarijos dominikonų pastoracinę ir kultūrinę veiklą perėmė šv. Pranciškaus tretininkai. Jie ir bus šią giesmę sukūrę, nes analogiška randama viename Lietuvos pranciškonų kompozitorių Vincento Valmiko OFM Obs. (1778–1836), daugelio giesmių autoriaus, išleistame giesmyne „Giesmės nabažnos“. Šiam giesmynei 1823 m. buvo duotas naujas pavadinimas – „Kantyczkas žemajtyszkas“. Jis susilaukė 9 laidų. Kai rusų cenzūra „Kantyczkas žemajtyszkas“ uždraudė, giesmės buvo sudėtos į kitus maldynus. Taigi galėjo būti, kad ši Lietuvos pranciškonų giesmė rado sau vietą šalia baigiamųjų giesmių, taip reformuodama vieną iš Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių redakcijų.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų baigiamosios giesmės „Miliausias Jėzau“ tekstas⁵¹ ir melodija⁵²:

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma - nės su - zeis - tas.

Tu gy - dai sie - las net nu - mirt pas - merk - tas.

Vien ste - bė - tis lie - ka, ne - i - mi

Tu nie - ko, dar už - mo - ki dan - gum.

Giesmė „Marijos vardas“ yra ne vertimas, o pakankamai profesionaliai suileliuota ir ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje giedota. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius (1646 m.) ir Antanas Tiškevičius (1748 m.) savo pranešimuose Šventajam Sostui mini Marijos vardo broliją, kuri užimanti garbingą vietą. Todėl giesmės teksto autorius galėjo būti šios brolijos narys. Lenkiškuose giesmynuose jos nėra.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės „Marijos vardas“ tekstas⁵³ ir melodija⁵⁴:

Ma - ri - jos var - das lyg dan - gaus ma - lo - nę,
 aukš - ty - bėj skam - ba, ai - di že - mės klo - niais.
 Kil - nia - jam var - dui gar - bę a - ti - duo - kim,
 kuo nuo - šir - džiau - siai gies - me - les gie - do - kim.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų aklamacijos–atliepai „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ arba „Pasigailėk mirusiųjų, Viešpatie! Pasigailėk mirusiųjų!“ – tai nuolat litanijų maldose kartojamas graikiškasis *Kyrie, eleison!* Tai gi nuo ankstyvųjų krikščionybės laikų aklamacijos ir atliepai yra atėję iš šventųjų Mišių liturgijos. Todėl jos natūraliai buvo pritaikytos ir Kalnų maldose, parenkant atitinkamą vietą ir laiką.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų aklamacijų „Garbiname Tave, Viešpatie, Jėzau Kristau“ ir atliepų „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ melodijos⁵⁵:

K. Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šlovinam Ta - ve.
 A. Kad šventuoju Kryžiumi atpirkai pa - sau - lį.
 K. Pa - si - gai - lėk mū - sų(sielų), Vieš - pa - tie. A. Pa - si - gai - lėk mū - sų(sielų).

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kokios giesmės yra giedamos Žemaičių Kalvarijos Kalnuose? Kokia jų kilmė?
2. Nurodykite svarbiausius istorinius faktus, lėmusius Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių atsiradimą.
3. Išmokite giedoti giesmes pagal pateiktas melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3 (4–5).
- Motuzas A.* Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1997. Nr. 2.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2003.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 375.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Chadam A.* Spiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984.
- Motuzas A.* Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9).
- Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987. S. 127.

III skyrius

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI LAIDOTUVIŲ PAPROČIUOSE: APEIGOS IR MUZIKA

APEIGOS

Nuo XVII a. yra išlikę archyvinių duomenų apie tai, kad laidotuvių metu mirusiųjų atminimo intencija galima buvo užpirkti maldas – Žemaičių Kalvarijos Kalnus, kad bažnyčiose davatkos ar elgetos juos apvaikščiūtų⁵⁶. Panaši tradicija yra išsilaikiusi iki šių dienų.

Laidotuvių laikas – tai laikotarpis nuo mirties iki palaidojimo ar net iki mirusiųjų metinių minėjimų. Į jį įeina budėjimas prie mirusiojo (šermenys), laidotuvės (išlydėjimas iš namų, įlydėjimas į bažnyčią, atlydėjimas į kapines, palaidojimas, gedulingi pietūs) bei mirusiųjų minėjimai.

Lietuvoje laidotuvių laikotarpiu gausu apeigų, maldų bei giesmių. Tai 14-os stočių Kryžiaus kelias, Švč. Jėzaus Vardo rožinis, Gedulinės valandos (psalmės) už mirusiuosius bei Žemaitijoje – Žemaičių Kalvarijos Kalnai.

Budėjimas prie mirusiojo (šermenys, arba budynės) – tai laikas iki laidotuvių. Visuose Lietuvos etnografiniuose regionuose atėjus į šermenis atsiklaupia, sukalbami poteriai ir malda „Viešpaties Angelas“. Atsistojus pasakoma *Garbė Jėzui Kristui*. Atneštos gėlės ir vainikas padedami prie karsto arba perduodami artimiesiems, tai išreiškiant užuojautą. Jiems siūloma prisėsti ant specialiai patalpoje pastatytų suolų. Jei susirenka bent keli lankytojai, gali visi kartu pasimelsti sukalbėdami Švč. M. Marijos ar Švč. Jėzaus Vardo rožinį ar pagiedoti kokią šermenų giesmę. Negiedantys – laikosi tylos. Vakare, kai susirenka daugiau žmonių, iš pradžių pagiedama viena kita šermenų giesmė bei giesmė „Vainikėlis“ („*Karunka*“). Vėliau giedami Žemaičių Kalvarijos Kalnai bei šermeninės giesmės. Galiausiai kalbami poteriai už mirusįjį ir meldžiamasi už kitus tos giminės mirusiuosius. Šermenys baigiami stovint, pagiedojus „Viešpaties Angelą“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Tradicškai mirusysis net naktį nepaliekamas vienas. Artimieji – broliai, seserys, vyras, žmona, vaikai ar tėvai pakaitomis budi dieną ir naktį. Jie prižiūri degančias žvakes, jas keičia, sėdi prie karsto, meldžiasi už vėlę.

Kiekvieną vakarą per šermenis giesmininkai ir budėtojai maitinami, todėl kitoje namų patalpoje paprastai paruošiamas stalas su valgiais. Atvykusiųjų į

šermenis maitinimas – svarbi šermenų dalis ir to nevalia atsisakyti, nes manoma, kad „jei nesėsi prie stalo – išneši maldą iš namų“.

Miręs žmogus pagal tradiciją laidojamas trečią dieną po mirties.

Laidotuvės prasideda ryte giesmininkams giedant šermenines giesmės. Prieš išnešant karstą norintys fotografuojasi prie velionio. Tada su mirusiuoju atsisveikina artimieji. Giesmininkai ir dalyviai atsistoję gieda „Viešpaties Angelą“. Giesmę baigus, išnešamos gėlės, vainikai, paruošiamas uždėti karsto dangtis. Karstas smilkomas šventinta verba – kad atbaidytų piktąsias dvasias. Ant karsto dangčio galo turi būti užrašyta A†A, dažnai ir mirusiojo inicialai. Ant viršaus dedamas ažuolo arba mirtos lapų vainikas. Vainiku apjuosiamas karsto dangčio viršus. Ant dangčio taip pat tvirtinamas kryžius. Rengiantis karstą uždengti atišamos mirusiojo kojų pėdos. Karstą uždengus, jis užkalamas. Karstą paprastai neša keturi arba šeši vyrai. Per petį, ant kurio bus dedamas karstas, jie perjuosiami ornamentuotomis juostomis. Karsto priekyje su degančia žvake einantis žmogus palydi iki pat mašinos. Išnešant mirusįjį iš namų giedama 129 psalmė „Iš širdies gelmių“. Iš patalpos išnešti palaikai trumpam pastatomi priešais namus. Giminės apsupa karstą (kartais jis atidengiamas), fotografuojasi. Lydint iš namų į bažnyčią ar kapines, giedama Visų šventųjų litanija, pakeičiant žodį *mūsų* arba *mus* į *mirusiojo* (*mirusiosios*, *mirusįjį*, *mirusiąją*). Jeigu bažnyčia ir kapinės yra toliau, karstas nešamas į kieme stovintį katafalką.

Iš namų išnešus karstą, namiškiai skuba išardyti „morių“ – stalą, ant kurio buvo pašarvotas velionis, kad kas nors toje vietoje iš savų neatsigultų.

Seniau mirusįjį į bažnyčią ar kapines veždavo dviem ar keturiais arkliais. Šiuo metu tam pritaikyta transporto priemonė arba sunkvežimis, kurio bortai uždengiami užtiesalais – juodai baltais arba žaliai baltais, žaliai juodais. Automobilio kampuose pritvirtinami berželiai (vasarą) arba eglutės (žiema). Mašinos kėbule pastatytas stalas karstui padėti uždengiamas tokiais pat užtiesalais. Pastatę karstą jį nešusieji sulipa į mašiną ir atsistoja prie karsto šonų, stovi, kol procesija atvyksta iki bažnyčios.

Atlydėjus mirusįjį prie bažnyčios, pirmiausia išlipa lydintieji ir išsirikiuoja priešais mašiną sudarydami koloną. Trys laidotuvėse dalyvaujantys vyrai apsiwelka kamžomis, iš bažnyčios paima tam skirtą kryžių, vėliavas ir atsistoja prie karsto galvūgalvio (arba ateina drauge su kunigu), paskui veda eiseną į bažnyčią.

Jeigu bažnyčia toli, tai kryžių ir vėliavas nešantieji įlipa į mašiną su karstu ir atsistoja priekyje. Žmonės su gėlėmis ir vainikais seka paskui karstą. Vainikai kabinami ant karstą vežančios mašinos borto arba statomi jos viduje. Jeigu vai-

nikų daug, jie vežami atskirai. Netoli bažnyčios procesija sustoja, vėl persiorganizuoja kaip išėjus iš namų. Procesijai artėjant prie bažnyčios, giesmininkai gieda psalmę „Iš širdies gelmių“, groja dūdos, suskamba bažnyčios varpai. Prie bažnyčios vartų iš mašinos išimamas karstas, jį pasitinka kunigas. Karstas dedamas ant neštuvų, uždengtų žaliu užtiesalu. Kunigui pašlaksčius karstą švęstu vandeniu ir užgiedojus priegiesmį „Džiaugsis Viešpačiu žmonės“ bei 50 psalmės pirmąjį posmą „Pasigailėk manęs, Dieve“, karstas be neštuvų nešamas į bažnyčią, giesmininkams pakaitomis su kunigu toliau giedant psalmę. Paskui karstą eina artimieji ir giminės. Karstas statomas bažnyčios centre, priešais altorių, ant specialaus stalo (katafalio), papuošto ornamentuota juosta. Švenčiamos gedulinės šv. Mišios. Karstą nešusieji vyrai stovi prie karsto šonų per visas šv. Mišias. Prie karsto dega žvakės, velionio artimieji sėdi priešais karstą.

Pasibaigus gedulinėms šv. Mišioms, ruošiamasi karstą lydėti į kapines. Kunigas gieda priegiesmį „Aš esu Prisikėlimas ir gyvenimas“ ir 129 psalmės pirmąjį posmą „Iš širdies gelmių“, kurį pradėjus išnešamas karstas. Kryžiaus ir vėliavų nešėjai eina eisenos priekyje, giedotojai pakaitomis su kunigu toliau gieda psalmę (darydami trumpas pertraukėles). Iš bažnyčios išnešus karstą jis vėl statomas ant neštuvų su žaliu ornamentuotu užtiesalu. Karstą apsupa artimieji, laidotuvių dalyviai, vėl fotografuojasi. Jeigu kapinės netoli, procesija išsirikiuoja įprasta tvarka, tiktai priekyje, prieš karstą, jau eina giesmininkai, muzikantai ir kunigas. Giedama ir grojama iki pat kapinių. Jei kelias ilgesnis, po kiekvieno psalmės posmelio giedama malda „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Jei kapinės yra toli nuo bažnyčios ir karstas vežamas, giesmininkai mašinoje gieda Visų šventųjų litaniją, žodį *mūsų* arba *mus* keisdami žodžiu *mirusiojo* (*mirusiosios, mirusįjį, mirusiąją*).

Kai kuriose Lietuvos parapijose Mišios už mirusįjį aukojamos antrą arba trečią dieną anksti ryte bažnyčioje dalyvaujant tik velionio giminėms, kaimynams, o per pačias laidotuves atvežtas į namus kunigas su procesija vyksta į kapines.

Atvykus į kapines, kryžiaus nešėjas stoja prie kapo duobės, galvūgalyje. Karstas dedamas šalia duobės, ant specialiai nuleidimui paruoštų specialių juostų (jos būna baltos, juodai baltos arba žaliai juodos). Kunigas pašventina duobę, tada karstas nuleidžiamas ir kunigas atlieka laidojimo apeigas. Apeigas baigus, mirusiojo artimieji užberia po tris žiupsnelius žemės ar užmeta vieną kitą gėlių žiedelį. Užkasant duobę giedama „Sveika, Karaliene“ ir „Viešpaties Angelas“. Užkasus karstą ir sutvarkius kapą ant jo kastuvo kotu išspaudžiamas kryžius, deginamos žvakės, dedamos gėlės ir vainikai. Laidotuvių dalyviai dar kartą pasi-

meldžia už mirusįjį bei už visus mirusiuosius, už tuos, kurie dėl tos mirties liūdi ir gedi, ir už tuos iš čia esančių, kuriems pirmiems teks stoti prieš Dievo teisimą. Vienas iš artimųjų, padėkojęs palydėjusiems, pakviečia laidotuvių dalyvius dalyvauti gedulinguose pietuose bei dar valandėlę už mirusįjį pasimelsti.

Pagal tradiciją iš kapinių laidotuvių dalyviai grįžta į namus arba į gedulingiems pietums parengtą vietą. Čia, stalo centre, pastato kryželį, šalia uždega žvakes, padeda velionio nuotrauką. Stovint sukalbami poteriai, giedamos maldos „Sveika, Karaliene“ ir „Viešpaties Angelas“. Baigus melstis, persižegnojama ir pasakoma: *Garbė Jėzui Kristui*. Tada prasideda gedulingi pietūs.

Laidotuvių apeigos tuo dar nesibaigia. Po devynių dienų mirusiojo artimieji užsako devintinių šventąsias Mišias už mirusįjį. Vėliau – vadinamojo keturnedėlio (po keturių savaitių) šventąsias Mišias, į kurias susirenka giminės ir artimieji. Iš bažnyčios vykstama į kapines, uždegamos žvakės, padedama gėlių, pasimeldžiama. Visiems sugrįžus į velionio namus, sėdama už stalo ir vaišinantis paminimas mirusysis. Pakviesti giedotojai ar muzikantai kartu su namiškiais gieda laidotuvių giesmes.

Laikantis tradicijos laidotuvių apeigos baigiamos tik po metų, prisimenant ir paminint mirusįjį. Čia liaudis paprastai atlieka šias apeigas: bažnyčioje užsakomos gedulinės šventos Mišios, kuriose dalyvauja giminės artimieji, kaimynai. Po šventų Mišių aukos arba prieš jas aplankomi mirusiojo kapai: sutvarkius kapą ant jo iš žvakučių sudedamas kryžiaus ženklas, jos uždegamos, dedamos gėlės bei giedama „Sveika, Karaliene“ ir „Viešpaties Angelas“. Visi dalyviai dar kartą pasimeldžia už mirusįjį bei už visus mirusiuosius, pagal tradiciją iš kapinių grįžta į namus arba ten, kur paruošti gedulingi pietūs. Prieš gedulingus pietus prie uždegtos gedulo žvakutės Žemaitijoje giedami Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Baigus giedoti, kalbami poteriai už mirusįjį ir meldžiamasi už kitus tos giminės mirusiuosius. Minėjimas baigiamas stovint pagiedojus „Viešpaties Angelą“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Pasimeldus – persižegnojama ir pasakoma: *Garbė Jėzui Kristui*, nuo mirusiojo paveikslo, mirusiojo artimųjų drabužių nuimami gedulo ženklai (juodos juostelės), linkint mirusiojo artimiesiems bei visiems dalyviams sveikatos, giedama „Ilgiausių metų“. Tada sėdama prie pietų stalo.

Žemaitijoje per mirusiųjų minėjimus, prieš gedulines šventas Mišias ar po jų, meldžiantis už mirusiuosius bažnyčioje apvaikštomas 14-os stočių Kryžiaus kelias. Taip pat per šermenis, laidotuves bei mirusiųjų minėjimus maldoms ir giesmėms pritaria variniai pučiamieji arba kanklės. Kaimo vietovėse dar ir šiandien gyvas šis paprotys: jei per šermenis, laidotuves bei mirusiųjų metines pasi-

taiko šiltas oras, giedotojai gieda patalpose, o muzikantai savo muzikos instrumentų garsais atkartoja giesmės posmą lauke.

Šermenų giesmės sudaro giesmės apie mirtį, Dievo teismą, atgailą, Dievo Apvaizdą, skaistyklą ir dangų bei Jėzaus, Marijos ir šventųjų tarpininkavimą.

Lietuvoje papročio giedoti per šermenis, laidotuves ir mirusiųjų minėjimus ištakos glūdi ikikrikščioniškoje religinėje kultūroje. Istoriniuose šaltiniuose rauda prie mirusiojo Lietuvoje pirmą kartą minima Lyvžemio metraštyje (1243 m.). Čia pateiktame pasakojime apie lietuvių karžygio nužudymą sakoma: „Kam gaila jo, teraudojie lietuvių šalyje“⁵⁷. Lietuvių raudojimą per laidotuves XVIII ir IX amžių tyrinėtojai apibūdina kaip „bliovimą, spieгимą ir klykimą“. Įsitvirtinant krikščionybei Lietuvoje šis pagoniškas laidojimas buvo siejamas su būrimu, aiškiaregyste, verkimu, žaidimais. Prūsijos žemių vyskupas Michaelis Jungė 1425 m. uždraudė ne tik pagoniškai laidoti, bet ir raudoti kapinėse⁵⁸.

Krikščioniškojo laidojimo tradicijos Lietuvoje siekia XV amžių, jos atėjusios iš Vakarų Europos, kur jau nuo seno prie vienuolynų buvo steigiamos įvairios brolijos, besirūpinančios mirusiųjų palaidojimu. Jau 1430 m. spalio 4 d., prieš pat Vytauto Didžiojo mirtį, Vilniuje, prie Šv. Jono bažnyčios, įkurta brolija, kuri šalia numatytų religinių praktikų buvo įsipareigojusi padėti laidoti brolijos nari. Taip atsirado artimo meilės ir labdaros Šv. Juozapo Arimatiečio ir šv. Nikodemo brolija, kurios tikslas – krikščioniškai, t. y. su krikščioniškomis apeigomis, maldomis ir giesmėmis palaidoti neturtingus žmones⁵⁹.

Žemaitijoje krikščioniškas laidojimas su giesmėmis pirmą kartą minimas XVI amžiuje. Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (1576–1609), kaip liudija Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija, labai mėgo giedojimą, todėl visaip jį populiarino, „išmelsdamas nuo karaliaus Stepono katedros giedotojams ir kanklininkams turtus ir su jais net vyko į Vilnių patarnauti katedrai Velykų švenčių metu“⁶⁰. Kitas Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška, žinodamas, kad žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis skiepijo liaudžiai giedojimo tradiciją ir yra vienas pirmųjų vyskupų, įteisinęs žemaičių vyskupijoje giesmių giedojimą per šermenis, pastebėjo, kad vis dar gyvuoja paprotys laidoti mirusiuosius be bažnytinių apeigų. 1626 m. jis įsakė „atlikinėti sukaktuves (atminimus) už dūšias“⁶¹. Iš Vilniaus į Varnius pasikviečia jėzuitus, kurie 1630 metais įsteigia Kristaus laidotuvių šv. Juozapo Arimatiečio ir šv. Nikodemo broliją. Ji pirmą kartą per laidotuves pradėjo giedoti giesmes. Ši praktika pateikta anoniminiame maldynėlyje „Kruvini Viešpaties Jėzaus keliai, kuriuos kančios dieną Jis dėl mūsų išganymo atliko“, išleistame 1634 m. Vilniuje ir skirtame Šv. Juozapo Arimatiečio brolijai, praktikavusiai Kristaus Kančios kelią. Juozapas Arimatietis buvo pasirinktas

neatsitiktinai – Katalikų Bažnyčia laiko jį Kristaus mokslo išpažinėju (šventė – kovo 17 d.). Nukryžiuojant Jėzų, jis paprašė Poncijų Pilotą leisti pasiimti mirusiojo kūną ir palaidojo jį netoliese įrengtame kapo rūsyje, kur dar niekas nebuvo laidotas (Mt 27, 57–60). Apraudojimo ir laidojimo paveiksluose šv. Juozapo Arimatiečio atributas – įkapių drobulė: ant jos kartu su šv. Nikodemu nešė kūną⁶². Antrasis brolijos pasirinktas šventasis – Nikodemas (šventė – kovo 27 d.) – gyveno Jėzaus Kristaus laikais, buvo Jeruzalės sinedriono narys, fariziejus, dėl savo išsilavinimo vadintas Izraelio mokytoju. Jėzų nukryžiuojant, Nikodemas atnešė kvapiųjų tepalų jo kūnui ištrinti. Todėl dažnai vaizduojamas laidojimo siužetuose. Kristaus laidotuvės aprašomos visose evangelijose (Mt 27, 57–61; Mk 15, 42–47; Lk 23, 50–55; Jn 19, 38–42), todėl dalyvauja tie patys asmenys. Mato evangelijoje rašoma, kad šv. Juozapas Arimatietis „pasiėmė kūną, įvyniojo į švarią drobulę ir paguldė savo naujame kapo rūsyje, kurį buvo išsikaldinęs uoloje. Paskui jis užrito didelį akmenį ant rūsio angos ir nuėjo“ (Mt 27, 59–61). Jono evangelijoje nurodoma, kad Juozapui padėjęs Nikodemas: „Taip pat atvyko ir Nikodemas, kuris pirmiau buvo atėjęs pas Jėzų nakčia. Jis atsigabeno apie šimtą svarų miros ir alavijo mišinio. Taigi jie paėmė Jėzaus kūną ir suvyniojo į drobulę su kvepalais, kaip reikalavo žydų laidojimo paprotys“ (Jn 19, 39–40). Evangelijose aprašyta aplinka, matyt, ir paskatino šią krikščioniško laidojimo broliją paskelbti savo globejais šv. Juozapą Arimatietį ir šv. Nikodemą.

Kražių jėzuitas Jonas Jaknavičius 1639 m., jau po Žemaičių Kalvarijos įsteigimo, parašė ir išleido lietuvių bei lenkų kalbomis šios brolijos knygelę. Remdamiesi ja, brolijos nariai turėjo stiprinti ir religinį, ir moralinį narių bei visuomenės gyvenimą, puoselėti dvasios šventumą ir tikėjimą. Kiekvienas narys turėjo mokėti ir suprasti poterių, pamaldžiai apmąstyti Viešpaties Jėzaus kančią, ypač per laidotuves, giedant giesmes ir kalbant tai progai skirtas maldas.

Vyskupo Stanislovo Kiškos pavyzdžiu pasekė ir vyskupas Jurgis Tiškevičius, kuris 1633 ir 1636 m. vyskupijos kunigų sinoduose įsakė, kad kunigai neleistų žmonėms laidoti savo mirusiųjų be maldų ir giesmių, be to, po kiekviena bažnyčia turėjo būti įrengti rūšiai: vienas „mirusiems kunigams laidoti, antras – apkrikštytiems vaikams, o trečias – suaugusiems žmonėms, arba įrengtos kapinės šventoriuje aplinkui bažnyčią“. Šiuo pamaldumo pavyzdžiu pasekė ir paprasti kaimo žmonės, nes, kaip byloja šaltiniai, „vos ne kiekvienas ūkininkas, bent metuose kartą darydamas atminimus už dūšias pranokėję savo, užperka mišias giedotas ir pats su visa gimine jų klauso“⁶³.

Šiais įsakymais vyskupas Jurgis Tiškevičius įtvirtino mirusiųjų laidotuvių, sukaktuvių ir atminimų tradiciją, kartu ir giesmių giedojimą.

Žemaitijoje per laidotuves grojama senas tradicijas turinčiais muzikos instrumentais. Čia muzikos instrumentų garsų ir giedojimo susipynimas suvokiamas kaip giedojimo analogas. Žemaitijoje laidojimą be giesmių ir muzikos instrumentų liaudis suvokė kaip labai apgailėtiną, išskirtinį reiškinių (neskambindavo tik savižudžiams). Nuo seno buvo žinoma, kad žemaičiai „trūbais skatino kareivius į kovą kariaudami, pūtė aukas dievams aukodami, nabašnikus laidodami“⁶⁴.

Apie šermenyse naudotus muzikos instrumentus, medinius trimitus, rašė Varnių kanauninkas, jėzuitas Motiejus Strijkovskis. Jis teigė, kad žemaičiai giesmėms pritaria mediniais „trimitais-sutartiniais“, kurių balso skaidrumas ir garsumas negali lygintis nė su vienu vario trimitu⁶⁵.

Taigi Žemaičių vyskupijos hierarchai žinojo, kokiais lietuvių liaudies muzikos instrumentais grojama laidotuvėse. Rodos, tai nešokiravo vietos Bažnyčios. Štai ką apie tai rašo Simonas Daukantas: „Šiandien (t. y. apie 1836 m. – aut. past.) dar didžiai retai tokių trūbų begal regėti, nes paprastai tirškina vario trūbelius, kuriais meškininkai meškas tancija, po kaimus vadžiodami. Tų trimitų balsas yra graudžiai malonus, daugiau rūstas, ne kaip linksmas, kelias klausantiems aitrą ir gailestį, kursai savo gausmu, graudingumu lyginos su šios dienos variniais karės trūbais. Tokie Lietuvos trimitai yra jau minavojami 1180 gudų raštuose, kaip įvairiu ir neregėtu daiktu“⁶⁶.

Žemaitijoje pirmieji variniai trimitai į šermenis atėjo XVIII–XIX amžiaus pabaigoje Rietavo ir Plungės bajorijai Lenkijos bajorų pavyzdžiu ėmus kurti pučiamųjų instrumentų orkestrus.

XVII–XVIII a. šaltiniuose nurodyta, kad kanklės naudojamos kaip pritarmo instrumentas, ypač per laidotuves raudant. Apie kanklių, dūdėlės, birbynių, žievės trimito ir keturių medinių trimitų ryšį su laidojimo apeigomis yra rašęs etnomuzikologas Romualdas Apanavičius⁶⁷.

Žemaitijoje paprotys per mirusiųjų minėjimus bažnyčioje apvaikščioti 14-os stočių Kryžiaus kelią yra atėjęs iš Italijos, popiežiui Benediktui XIII 1726 metais suteikus 14-os stočių Kryžiaus kelio atlaidus visiems tikintiesiems, ypač tiems, kurie meldžiasi už mirusiųjų sielas⁶⁸. Laikydami šios tradicijos, Telšių bernardinai 1759 m. liepos 22 d. Beržore įkūrė kalvarijas su 14-os stočių Kryžiaus keliu, kurio apvaikščiojimas bažnyčioje su maldomis ir giesmėmis netrukus įsitvirtino minint mirusiuosius.

Krikščioniškosiomis laidotuvėmis labiausiai rūpinosi jėzuitai. Jie prie savo bažnyčių burdavo žmones į specialios paskirties bendruomenes – brolijas, kurių pagrindinis tikslas iš pradžių buvo krikščioniškai palaidoti brolijos nari,

t. y. pamaldžiai apmąstant Kristaus kančią, giedant giesmes ir kalbant tai progai skirtas specialias maldas. Buvo teigiama, „kad kas gieda už mirusiųsios – tas dvigubai meldžiasi“⁶⁹.

XVII a. laidotuvėse giedamų lietuviškų giesmių smarkiai gausėjo, vyskui ir sinodai skatino liaudies giedojimą, todėl prireikė giesmynų. Tautos kalba leisti katalikiškuosius giesmynus taip pat skatino jėzuitų varžymasis su protestantizmu. Skatindami liaudies kalbą vartoti liturgijoje bei laidotuvių apeigose, taip pat giedant, jėzuitai platinė katalikybę Lietuvoje ir stiprino jos pozicijas tarp vietos gyventojų. Pirmieji lietuviški jėzuitų giesmynai naudojami laidotuvėse – Saliamono Mozerkos Slavočinskio „Giesmės tikėjimui katalikiškam priderančios“ (išleistas 1646 m.) ir Prano Šrubauskio „Balsas Širdies pas Viešpatį Dievą“ (išleistas apie 1679 m.). „Balsas Širdies“ iki 1818 m. dar apie dvidešimt kartų perspausdintas, vėliau Vincento Valmiko papildytas naujomis giesmėmis, 1823 m. išleistas nauju pavadinimu „Kantyczkos žemajtyzskos“. Vėliau giesmyną tvarkė vyskupas M. Valančius (1855, 1859), kun. L. Sirietis (1907).

Be jau minėtų M. Slavočinskio ir P. Šrubauskio giesmynų, leista viena seniausių, iki XX a. pradžios paplitusi maldų knyga „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų“, sudaryta ne tik iš maldų. Čia gausu pamokymų, paaiškinimų, pasiskaitymų, giesmių, tarp kurių yra ir laidotuvių giesmės. Ši knyga turi savo raidos istoriją. Iš pradžių ji vadinosi „Altorius duchaunas“: 1740 m. išversta iš 1732 m. išspausdintos lenkiškos maldų knygos „Oltarzyk duchowny“. 1786 m. lenkiškojo originalo antraštę pakeitus į „Złoty oltarzy“, lietuviškasis 1793 m. leidimas pervadintas „Aukso Altoriumi“. Tais pačiais metais į maldyną patenka 1681 metais išleistas vienuolio dominikono J. Kasakauskio (J. Kosakovskio) „Rožančius“ su giedamaisiais rožiniais ir Kalvarijos Kalnų giedojimais. Nuo 1846 m. leidžiamas kun. K. Prialgauskio parengtas „Naujas Aukso Altorius“, o 1846 m. kunigų T. Juzumo ir J. Račkauskio – „Senas Aukso Altorius“. Spaudos draudimo metais ėjo abudu šie „Altoriai“ ir tik nuo 1872 m. juos sujungus, knyga gavo naują pavadinimą „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų“. Šiuo vardu (pridėjus keletą teologinių dalykų, privalomų žinoti šv. Pranciškaus trečiniams, atgavus spaudą išėjo kelios jo laidos.

XVIII a. krikščioniškojo laidojimo (su maldomis ir giesmėmis) populiarinimu Vilnijos krašte rūpinosi ir vienuoliai bazilijonai, kurie 1776 metais tam reikalui išleido kun. J. Lechavičiaus knygelę, kaip padėti miršančiojo sielai – „Prawadnikas ing tiewiszki dangaus amžins, arba Skutecznyas spasabas ratawoi-ma mirstanciu žmoniu, gauses, ir ipatingas rodas paduotąs, par storoni kuniga

K.K.D.J.P.L. aprašitas O su žazwaleni Wiresnybies Dwasiszkos, Drukon duotas, Metuose 1776. Wilniuy. Drukarniey Kunigu Bazylionu“.

Pirmieji lietuviški giesmynai su natomis pasirodė tiktai XX amžiaus pradžioje. Kompozitorius Juozas Naujalis parašė „Lietuvišką bažnytinį giesmyną“ (1906) ir „Mažą giesmynėlį“ (1920). 1925 m. kun. Kazimieras Ambrozaitis žemaičių dūnininkų tarpe parengė „Gismių lobyną“, 1930 m. kun. J. Tilvytis-A. Žalvarnis kartu su kun. T. Braziu paskelbė naują „Giesmyną“, 1936 m. kompozitorius Julius Sinius išleido giesmyną „Į amžinatvę lydint“. Minėti giesmynai gražiai pritapo prie liaudies pamaldumo tradicijų. Šios giesmės giedamos iki šiol. Vienos melodijos buvo sukurtos kunigų, vargonininkų, muzikų, kitos paimtos iš lenkiškų giesmynų, dalis melodijų sukurta nežinomų kūrėjų, kurie vienos ar kitos liaudies dainos motyvais giedojo šias giesmes per šermenis. Kaip jau buvo minėta, Žemaitijoje jas giedant pritariama pučiamųjų muzikos instrumentų ansamblių (kapelių) ar orkestrų bei kanklių muzika. Ryškiausiai tai atsiskleidžia giedant Žemaičių Kalvarijos Kalnus.

Žemaitijoje per šermenis (budynę) giedotojai rinkdavosi giedoti Kalnus antrą vakarą arba vakarą prieš palydint į kapines. Kai kuriose etnografinėse Žemaitijos vietovėse Kalnus giedodavo net du vakarus iš eilės. O kai kur – ir grįžus iš kapinių, t. y. palaidojus mirusįjį. Po gedulingų pietų susėdama ir giedami Kalnai.

Tradiciniai Kalnai per šermenis pradedami giedotojams susėdus prie stalo persižegnojimu bei giesmėmis „Marija Magdalena“ ir „Vainikėlis“ („Karunka“). Tada visi sėdintieji atsistoja ir gieda „Sveika, Karaliene“. Šia giesme meldžiamasi už giminės mirusius. Už mirusiuosius tris kartus giedama giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Vėl atsisėdama ir pradedama giedoti įžangos malda bei Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės (Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės bus aptariamios kito skyriaus „Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeigos ir muzika“ poskyryje „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias“ – aut. past.). Vieną giesmės posmą gieda vyrai, antrą – moterys arba atvirkščiai. Jei yra „trūbočiai“ – tai vieną giesmės posmą gieda vyrai, antrą – groja dūdos. Kito posmo pirmą dalį vietoj vyrų gieda moterys, o antrą vėl groja dūdos. Toliau vėl vyrai ir dūdos, moterys ir dūdos, ir t. t. Po maldos prie kiekvienos stoties, arba vietos, kalbama „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, o vietoj „Garbė Dievui Tėvui“ – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Per šermenis vietoj žodžių *pasigailėk mūsų* sakoma *pasigailėk mirusiųjų*.

Taip prie šermeninio stalo giedama iki septynioliktos stoties, arba aštuonioliktos vietos, „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Per šermenis tradiciškai ši vieta vadinama „Ilgosios maldos“ vieta – ją sukalbėti turi vienas iš mirusiojo giminių. Kalbant šią maldą visi laidotuvių dalyviai atsistoja. Pasimeldus

kalbami treji arba penkeri poteriai už visus mirusiojo giminės mirusiuosius, meldžiamasi ir už patį mirusįjį. Tada vėl atsisėdama ir giedama toliau iki Kalnų baigiamųjų giesmių. Pagiedojus jas, laikantis etnografinio Žemaitijos papročio, pagiedamos dar kelios giesmės. Būdingiausias iš variantų: pirma, „O Angele, man skirtas“; antra, paminimi visi mirusiojo giminės mirusiųjų vardai. Kalnai baigiami „Viešpaties Angelo“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (tris kartus) giedojimu.

MUZIKA

Kaip minėta, per laidotuves, be Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių (jau aptartų pirmesniame vadovėlio skyriuje), giedamos ir šios giesmės: „Marija Magdalena“, „Vainikėlis“ („Karunka“), „O Angele, man skirtas“ bei maldos „Viešpaties Angelas“, „Sveika, Karaliene“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“

Viena iš giesmių, manoma, sukurtą XVII amžiuje, yra „Marija Magdale-na“. Šiandien ji priskiriama šermenų giesmėms apie Jėzų ir Mariją. Bet lenkų literatūrologai ją laiko viena iš giesmių šventiesiems. Laikytina, kad lietuviškoji „Marija Magdalena“ kilusi iš lenkiškos analogiškos giesmės.

Giesmės „Marija Magdalena“ tekstas⁷⁰ ir melodija⁷¹:

Ma - ri - ja Mag - de - le - na, ka - ai Jė - zaus

ieš - ko - jo, vi - są ke - e - lia

a - ša - rom, kaip per - lais, nu - uk - lo - jo.

Marijos garbei skirta giesmė, kuri seniau taip pat buvo priskiriama prie „Giesmių šventiesiems“, arba „patronams“, ir skambėdavusi beveik kiekvienoje Lietuvos bažnyčioje, ypač Žemaitijoje, po pamaldų, prieš skirstantis į na-

mus, – tai septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų „Karunka“ (lenk. *koronka* – vainikėlis). Ši giesmė atkeliavo iš Lenkijos, parašyta pranciškono pal. Vladislavo iš Gielniovo. Galima spėti, kad Marijos skausmų ir džiaugsmų „Karunka“ Lietuvoje pirmiausia suskambėjo ne kur kitur, o pranciškonų bažnyčiose, iš kur ir paplito po šalį. Sunku nustatyti, kada „Karunka“ išversta į lietuvių kalbą, bet tikriausiai ne anksčiau kaip XVII a. Autorius galėjo būti ir vienas iš jėzuitų, nes ji rasta 1726 metais išleistame jėzuito J. Šrubausko giesmyne „Balsas Szirdies pas Wieszpati Diewa, Panna Szwencziausia ir Jo Szentus Danguy Karaliaujenczius szaukanczius par giesmes“. Taigi jėzuitų rūpinimasis tuo, kad katalikai būtų laidojami su giesmėmis ir maldomis, nenuėjo veltui. Jų dėka ši giesmė ir šiandien per šermenis giedama visame Žemaičių krašte.

Giesmės „Vainikėlis“ („Karunka“) tekstas⁷² ir melodija⁷³:

Jei Ma - ri - ją my - li - me tik - rai, jo - sios at - mi - ni - mą gerb - kim

kaip vai - kai, pri - si - min - kim Mo - ti - nos skaus - mus,

žvel - kim į šven - tuo - sius jos šir - dies džiaugs - mus.

Norėdami apibūdinti giesmę „O Angele, man skirtas“, turime istorijos puslapius atversti 100 metų atgal. Šios giesmės teksto autorius, remiantis Liturginiu maldynu, yra prelatas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas⁷⁴, šią giesmę skyres Angelui Sargui. Laikui bėgant ji priskirta prie „Giesmių šventiesiems“. Liaudies tradicija giesmes šv. Juozapui, šv. Antanui, šv. Jonui Nepomukui, šv. Onai, šv. Barborai ir kt. priskiria „Patronų“ (liet. – šventųjų globėjų) giesmėms, dažniausiai giedamoms per šermenų apeigas. Kokį šventą vardą turėjo mirusysis, tokio „šventojo globėjo“ vardo giesmę pagal šermenų tradiciją turėjo giedoti giesmininkai. Jei mirusiojo vardas nebuvo šventas, žiūrėta į antrą vardą, gautą Sutvirtinimo sakramento – konfirmacijos (lot. *confirmatio* – sutvirtinimas) metu, ir buvo giedama to vardo giesmė.

Giesmės „O Angele, man skirtas“ tekstas⁷⁵ ir melodija⁷⁶:

Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lietuvoje pranciškonų ir dominikonų vienuolių pastangomis, sekant lenkų pavyzdžiu, plito paprotys skambinti varpais po vakarinio „Viešpaties Angelo“ ir dar per maždaug tiek laiko, kiek trunka susikalbėti vieną maldą „Sveika, Marija“, suskambinti devynis kartus (3 x 3) už mirusiuosius ir žuvusiuosius karuose. Vėlesniais laikais, varpams kviečiant mels-tis už mirusiuosius, kiekvienas melsdavosi apskritai už visus mirusiuosius prie maldos „Viešpaties Angelas“ pridėdamas ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Kai caro valdžia uždraudė bažnyčiose skambinti varpais, varpo garsą pakeitė maldų „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpa-tie!“ giedojimas. Nuo XX a. pradžios, kai po gedulingų maldų bažnyčioje ir kapinėse imta labiau laikytis Romos rito, „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atil-sį duok mirusiems, Viešpatie!“ imta melstis kaip malda už mirusiuosius. Šią pa-maldumo išraišką greitai perėmė liaudis. Nuo tada liaudies tradicija tapęs „Vieš-

paties Angelas“ ir „Amžinajį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giedojimas buvo lyg varpo garsas, palydint mirusiuosius amžinojo kelionėn.

Giesmių „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinajį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ tekstas⁷⁷ ir melodija⁷⁸:

Vieš - pa - ties An - ge - las ap - reiš - kė Ma - ri - jai:

tu pra - dė - si iš Šven - to - sios Dva - sios.

Svei - ka, Ma - ri - ja, ma - lo - nės pil - no - ji, Vieš - pats

su ta - vi - mi. Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rų,

ir pa - gir - tas ta - vo sū - nus Jė - zus.

Šven - to - ji Ma - ri - ja, Die - vo Mo - ti - na,

melsk už mus nu - si - dė - je - lius da - bar ir mū -

su mir - ties va - lan - do - je. A - men.

Štai aš Vieš - pa - ties tar - nai - tē:

te - e - sie man pa - gal ta - vo žo - dį. (Sveika Marija...)

Ir Žo - dis ta - po Kū - nu, ir gy - ve - no tarp mū - sų.

(Sveika Marija...) Am - ži - ną - ji at - il - sį duok jai jam, Vieš - pa - tie, jiems

ir am - ži - no - ji švie - sa jai jam te - švie - čia. (3 k.)

Te - il - sies ra - my - bė - je. A - men.

Kita giedama malda – „Sveika, Karaliene“. Viena seniausių lietuvių kalba spausdintų Marijos garbei skirtų giesmių yra himno „Salve, Regina“ vertimas M. Daukšos 1595 m. katekizme. Kas yra jos autorius – tikrai nėra žinoma. Istoriai bando ją priskirti apaštalams, kiti – šv. Jonui Damaskiečiui. Yra žinoma, kad dominikonų generolas pal. Jordanas Saksonietis (1221–1234) Ispanijoje įvedė „Salve, Regina“ dominikonų ordine. Karmelitų ordine ji buvo giedama Mišių pabaigoje. Ši malda nuo senų laikų buvo populiari tarp lietuvių, nes dominikonai ją priskyrė maldoms už mirusiuosius ir giedodavo gedulingų pamaldų bei laidotuvių metu⁷⁹. Jų pavyzdžiu buvo sekama ir kitose Lietuvos bažnyčiose. Vienuoliai, žinoma, giedojo lotyniškai, bet dalyvaujant vietos gyventojams bažnyčiose himnas būdavo giedamas vietos kalba. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Vokietijoje ir Prancūzijoje dominikonai tam tikromis dienomis ją išskilmingai giedodavo bažnyčiose kartu su žmonėmis, o nuo XVI a. kartu su maldomis pagarbinamas ir Švenčiausiasis Sakramentas bei laiminama juo⁸⁰.

Lenkų giesmynai šią giesmę priskiria XVII a.⁸¹ Matyt, tuo metu ir Lietuvos kaimuose bei miesteliuose ši malda pasiekė žmonių širdis.

Giesmēs „Sveika, Karaliene“ teksts⁸² ir melodija⁸³:

Svei-ka, Ka-ra-lie-ne, gai-les-tin-go-ji Mo-ti-na,

mū-sū gy-vy-be, pa-guo-da ir vil-tie, svei-ka.

Ta-vēs šau-kia-mēs iš-trem-tie-ji le-vos

vai-kai. Ta-vēs il-gi-mēs, verk-da-mi ir vai-to-da-

mi šia-me a-ša-rų klo-ny-je. To-dēl Tu,

mū-sū Už-ta-rė-ja, sa-vo gai-les-

tin-gas a-kis i mus at-kreip-ki ir Jė-zū,

gar-bin-gų my-li-mų - ji Sū-nų, mums po šios trem-

ties pa-ro-dyk. O ge-ro-ji, o ma-lo-

nio-ji, o mie-liau-sio-ji mer-ge-lė Ma-ri-ja!

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kaip manote, ar Žemaičių Kalvarijoje ir laidotuvių metu giedami Kalnai yra tapatūs dalykai? Atsakymą pagrįskite.
2. Kokia yra laidotuvių muzikos kilmė?
3. Per laidotuves giedami Žemaičių Kalvarijos Kalnai turi tam tikrą apeigų seką. Kokia ji?
4. Išmokite giedoti giesmes bei maldas pagal pateiktas melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Balčiūnaitė R.* Laidotuvių raudos: pirmosios problemos // Liaudies kultūra. Vilnius. 1994. Nr. 4.
- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Lietuvos katechetikos centras. 1998.
- Kašinskas V.* Laidojimo apeigos // Liaudies kultūra. Vilnius. 1997. Nr. 5.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius. 1988.
- Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993.
- Motuzas A.* Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1997. T. 11.
- Į amžinatvę lydint. Giesmės ir maldos prie ligonių ir mirusiųjų / paruošė ir išleido Julius Sinius. 1936. Vilnius.

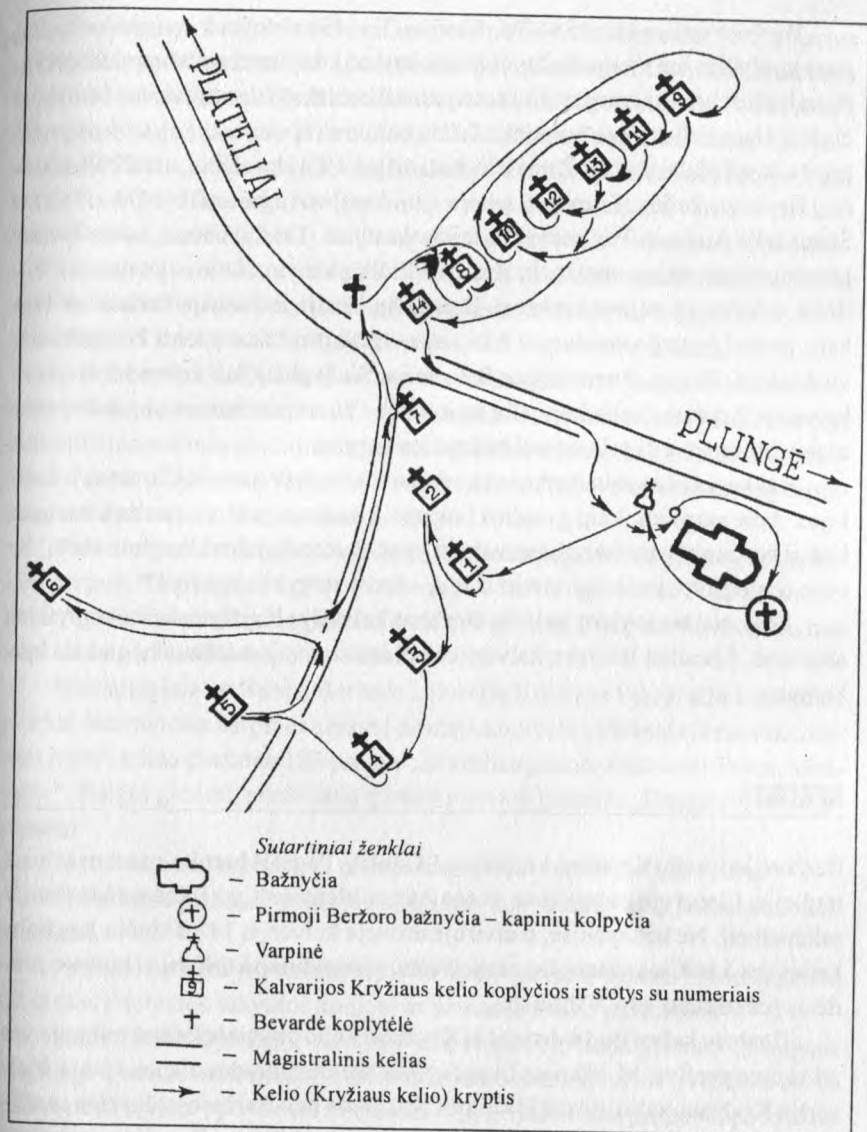
IV skyrius

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ GIESMĖS BERŽORO KALVARIJŲ 14-OS STOČIŲ KRYŽIAUS KELYJE: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

ISTORIJA

Beržoro kalvarijos ypatingos tuo, kad, pirma, jas sudaro 14-os stočių Kryžiaus kelias (žr. 2 pav.); antra, jų apeigos ir muzika yra Žemaičių Kalvarijos Kalnų kopija.

Beržoras – tai nedidelis Žemaitijos kaimelis prie Platelių miestelio, apsup-
tas miškų ir ežerėlių. Senovėje, kur dabar yra Beržoras, augę vieni beržai. Vie-
tiniai gyventojai mano, kad nuo to ir kilęs kaimelio pavadinimas. Gražią Beržo-
ro apylinkę puošia trys ežerai – Beržoro, Ilgio ir Žiedelio – ir du šventieji pilia-
kalniai – Kepių ir Šventokalnio. Sklinda legenda, kad viename iš čia augusių
beržų pasirodžiusi Švč. M. Marija. Toje vietoje ir buvo pastatyta pirmoji koply-
čia. Sakoma, kad ir dabar po jos grindimis tebesąs tas beržo kelmą, ant kurio
pasirodžiusi Švč. M. Marija. Koplyčia buvo pavadinta Švč. M. Marijos vardu.
1746 m. Platelių klebono Juozapo Vaitkevičiaus rūpesčiu buvo pastatyta nauja
bažnyčia, kuriai suteiktas Šv. Stanislovo vardas, ir varpinė, o senoji bažnyčia
tapo kapinių koplyčia. Ta vieta, kur pasirodė Švč. M. Marija, imta laikyti šventa,
todėl vietiniai ir aplinkinių kaimų gyventojai, norėdami palengvinti savo sunkią
valstiečio dalį, duodavo čia įžadus ir statė koplyčias. Senieji kaimo gyventojai
mena, kad tik paskutinės 7-ios Kryžiaus kelio koplyčios stovėjo pakeliui, o pir-
mosios 7-ios – išbarstytos po visą vietovę. „Kiekvienas kaimas statė savo kop-
lyčią ten, kur buvo nurodyta pranciškonų viršesnio“⁸⁴. Taip kalvose atsirado 14-os
stočių Kryžiaus kelias, kuriam tuometinis Platelių klebonas Juozapas Vaitkevi-
čius 1759 m. liepos 22 d. gavo iš Žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus, vysku-
po Jurgio Tiškevičiaus giminaičio, leidimą su atlydais juos apvaikščioti. Po me-
tų (1760) Beržoro kaimo koplyčios, bernardinų provincijolui Pranciškui
Samovyčiui leidus, buvo pašventintos. Stojusių lankytojams tas pats provincijolas
suteikė ir daug atlydų⁸⁵. Nuo tada Beržorą ėmė lankyti gausūs maldininkų būriai,
nors kaimyninės Žemaičių Kalvarijos maldininkų gausa vis dėlto neaplenkė.

2 pav. Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo planas

Beržore pasirodžius Švč. M. Marijai, liaudis, siekdama skleisti jos kultą, statė koplyčias bei vietas Bažnyčios iniciatyva įkūrė Beržore 14-os stočių Kryžiaus kelius, arba kalvarijas. Beržoro pranciškoniškojo tipo kalvarijų 14-os stočių Kryžiaus kelias buvo savotiška Telšių bernardinų vienuolyno kultūros priešprieša dominikoniskajam Žemaičių Kalvarijos 19-os koplyčių, arba 20-ies stočių, Kryžiaus keliui. To meto Lietuva – tai karalių Augusto III (1733–1763) ir Stanislovo Augusto Poniatovskio laikų valstybė. Tai didžiausio šalies vidaus gyvenimo pakrikimo metas: krašte tarp didikų virė nuolatinės kovos dėl valdžios, o kaimynystėje vyko karai. Iš pradžių Rusija ir Austrija kariavo su Turkais, paskui Austrija kariavo su Prūsais, o vėliau prieš tuos pačius Prūsus kariavo Austrija, Rusija, Prancūzija ir Saksonija. Šie įvykiai galėjo lemti ir Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio koplyčių atsiradimą. Viena įsimintiniausių stočių savo architektūra yra pilį primenanti bažnyčios varpinė.

Kai kurios varpinių formos yra atkeliavusios iš svetur – iš Ukrainos ir Lenkijos. Apie varpines, kaip gynybos bokštus, Ukrainos prof. G. Pavluckis teigia, kad „Ukrainoje varpinės iš senovės, o ypač iš totorių užpuldinėjimo metų, be savo tiesioginio tikslo dar turėjo ir kitą – buvo sargybos bokštai“⁸⁶.

1964 metais sovietų valdžia Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio koplytėles nugriovė. Šiandien Beržoro kalvarijos vėl atstatytos ir maldininkų gausiai lankomos.

APEIGOS

Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelias yra 14 stočių. Pagal iš baroko epochos kilusią tradiciją, Lietuvoje bažnyčiose jis apeinamas kiekvieną gavėnios penktadienį ir sekmadienį. Ne bažnyčiose, o atviroje erdvėje kalvarijų 14-os stočių Kryžiaus kelias yra Lenkijos vienuolių pranciškonų pamaldumo kūrinys, Lietuvoje pradėtas praktikuoti nuo XVII a.

Beržoro kalvarijų 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicija yra atliekama per Švč. M. Marijos Škaplierinės šventės atlaidus, liepos 16-ąją. Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimas prasideda nuo Beržoro bažnyčios centrinio altoriaus, kur atsiklaupus ir persižegnojus pagarbinamas Švenčiausiasis Sakramentas bei vieta, kur pasirodė Švč. M. Marija. Iškilmingoje procesijoje dalyvauja dūdų orkestras, giesmininkams pritaria mergaičių ir berniukų būreliai. Vaikai barsto gėles bei neša žvakeles. Procesijai vadovauja kunigas arba bažnyčios maršalka, ar šiaip kaimo giedoriaus.

Sugiedojus įžangos maldas „Garbinkime Švč. Sakramentą“ ir tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“, po aklamacijos „Garbinam Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“, skaitomas skaitinys, kalbami poteriai „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“ ir atliepas „Pasigailėk mūsų“ (jei kalvarių Kryžiaus kelias apvaikščiojamas meldžiantis už mirusiuosius, t. y. per šermenis ar per minėjimus, tai giedant dar paminimi mirusiųjų vardai ir tris kartus kalbama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ bei „Pasigailėk mirusių“), o atsistojus ir einant giedama 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Išėjus iš Beržoro bažnyčios, kairiaja puse ji apeinama aplink.

Apėjus aplink bažnyčią, einama prie nedidelės kapinių koplytėlės, kur trumpam sustojama – meldžiamasi už kapinėse palaidotus mirusius. Prie šios koplyčios minėtos psalmės giedojimas pertraukiamas ir tris kartus giedama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Atstumas nuo bažnyčios iki kapinių koplyčios, arba pirmosios Beržoro bažnyčios, – 175 m.

Paskui einama prie bažnyčios varpinės, čia sustojama ir laukiama, kol skambins varpais. Taip pagerbiami varpinės varpai. Stovint giedamas „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Atstumas nuo kapinių koplyčios iki varpinės – 50 m.

Kiti apeiginiai veiksmai Beržoro kalvarių Kryžiaus kelyje atliekami tokia tvarka: nuo minėtos varpinės einant į pirmąją koplyčią „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“ toliau giedama 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“. Baigus giedoti, pradedami giedoti pirmieji giesmės „Dangaus šventieji“ posmai.

Atstumas nuo varpinės iki pirmos koplyčios – stoties – 120 metrų.

Priėjus prie pirmos ir prie visų kitų koplyčių – stočių, kaip jau sakyta, meldžiamasi.

Pirmoji koplyčia yra su sakykla, į kurią užlipama iš vidaus. Procesijų metu tik iš šios koplyčios sakyklos kunigai ar vienuoliai sako pamokslus⁸⁷.

Tradiciškai klūpėdami, melsdamiesi, sugiedoję kelis giesmės „Dangaus šventieji“ posmus maldininkai ateina prie antrosios koplyčios „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“, po to prie trečiosios – „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“. Einant iš trečios koplyčios – stoties ketvirtosios „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ link užtraukiama giesmė „Stovi Motina“ (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio dešimtosios koplyčios [vienuoliktosios stoties] variantas).

Atstumas nuo pirmosios iki antrosios koplyčios – 75 metrai, nuo antrosios iki trečiosios – 175 metrai, nuo trečiosios iki ketvirtosios – 35 metrai.

Toliau einama iš ketvirtosios koplyčios – stoties į penktąją „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“. Čia giedama giesmė „Atmink sau, o siela mano“ (naujoji redakcija – „Jėzus vaitojo“). Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – 75 metrai.

Einant iš penktosios koplyčios – stoties šeštosios „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ link giedama giesmė „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“). Nuo penktosios ligi šeštosios koplyčios yra 375 metrai. Baigus šią giesmę pradedama giedoti Visų šventųjų litanija.

Nuo šeštosios koplyčios – stoties 335 metrus einama iki septintosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“. Visų šventųjų litanija giedama toliau, nes dar nebaigta.

Septintoji koplyčia – stotis yra dvejų durų. Pro vienas yra įeinama, o pro kitas – išeinama. Koplyčios viduryje stovi Kristaus, nešančio kryžių, skulptūra. Ji yra bučiuojama.

Toliau einant Beržoro kalvarių Kryžiaus keliu, pakelėje prieinama maža bevardė koplytėlė. Pro ją eidami maldininkai nulenkia galvas, pagerbdami Švč. M. Mariją. Nuo septintosios koplyčios – stoties einant aštuntosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ link užgiedama giesmė „Sveika Marija, Motin mieliausia“, skirta pagerbti pakeliui į aštuntąją koplyčią sutiktą bevardę koplytėlę. Šios giesmės tekstas nesibaigdavo ties koplytėle, būdavo tęsiamas iki pat aštuntosios koplyčios durų. Praėjus pro šią koplytėlę, kopinama į kalvą, ant kurios stovi septynios koplyčios su septyniomis stotimis. Jų eilė, skirtingai nei Žemaičių Kalvarijos Kalnuose, yra „išbarstyta“ (žr. 2 pav.).

Atstumas nuo septintosios iki bevardės koplytėlės – 120 metrų, nuo bevardės koplytėlės iki aštuntosios koplyčios – 80 metrų.

Pirmoji ant kalvos stovinti koplyčia skirta keturioliktajai stočiai pažymėti, antroji – aštuntajai „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“. Praėjus keturioliktają koplyčią, kairiuoju šonu prieinama prie aštuntosios koplyčios – stoties. Prie jos pasimeldus, dešiniuoju kalvos šonu, giedant giesmę „Jėzau Kristau maloniausias“ einama prie vienoje eilėje stovinčių septynių koplyčių paskutinės, devintosios koplyčios „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad norint pagal tradiciją nueiti į devintąją koplyčią – stotį reikia apeiti aplink aštuntąją koplyčią – stotį. Tai jau antras apėjimas. Pirmą kartą buvo apeinama Beržoro bažnyčia. Atstumas nuo aštuntosios iki devintosios koplyčių – 110 metrų.

Toliau kairiuoju kalvos šonu priėjus prie devintosios koplyčios – stoties ir pasimeldus prie jos, grįžtama atgal dešiniąja puse prie aštuntosios koplyčios –

stoties. Jos dar nepriėjus, stovi dešimtoji koplyčia – stotis „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio planas rodo, kad ir devintoji koplyčia – stotis yra apeinama aplink. Tai jau trečias toks kalvarių Kryžiaus kelio koplyčios apvaikščiojimas. Minėtas atstumas nuo aštuntosios koplyčios – stoties įveikiamas tris kartus giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Atstumas nuo devintosios iki dešimosios – 80 metrų.

Atėjus prie dešimosios koplyčios – stoties ir čia pasimeldus, dešiniuoju šonu ji apeinama aplink (ketvirtą kartą) ir kairiaja kalvos puse vėl einama devintosios koplyčios – stoties link. Jos dar nepriėjus, stovi vienuoliktoji koplyčia – stotis „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“. Atstumas nuo dešimosios iki vienuoliktosios koplyčių – 65 metrai, jis nueinamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Vienuoliktoji koplyčia – stotis pasiekama einant prie jos kairiaja puse. Čia pasimeldus dešiniąja kalvos puse grįžtama link dešimosios koplyčios – stoties. Jos dar nepriėjus, stovi dvyliktoji koplyčia – stotis „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“. Atstumas tarp minėtų koplyčių – stočių įveikiamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Nuo vienuoliktosios iki dvyliktosios koplyčių – stočių yra 40 metrų.

Prie dvyliktosios koplyčios – stoties pasimeldus, pagal tradiciją kairiaja puse ją apeinant aplink (tai jau penktas apėjimas aplink) kairiaja kalvos puse einama vienuoliktosios koplyčios – stoties link. Jos dar nepriėjus stovi tryliktoji koplyčia – stotis „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“. Prie jos tradiciškai prieinama kairiuoju šonu, t. y. apėjus ją aplink (šeštą kartą). Atstumas tarp šių koplyčių – stočių (25 metrai) nueinamas giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“.

Pasimeldus prie tryliktosios koplyčios – stoties, dešiniąja kalvos puse eina atgal, link dešimosios ir aštuntosios koplyčios – stoties. Jos abi praeinamos ir tada prieinama jau pačioje pradžioje palikta pirmoji iš septynių ant kalvos stovinčių koplyčių – keturioliktoji koplyčia – stotis „Viešpatį Jėzų laidoja“. Šis atstumas įveikiamas tris kartus giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“. Prie šios koplyčios – stoties maldininkai meldavosi į viršų iškėlę rankas. Atstumas nuo tryliktosios iki keturioliktosios – 80 m.

Prie keturioliktos koplyčios – stoties pasimeldus, leidžiamasi nuo kalvos žemyn ir keliu, giedant giesmę „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“), grįžtama atgal į bažnyčią. Atstumas nuo keturioliktosios koplyčios – stoties iki bažnyčios – 420 metrų. Sugrįžus į bažnyčią, pagerbiant Švč. M. Mariją Škaplierinę giedama „Švč. M. Marijos Škaplierinės“ giesmė bei šios maldos: tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Viešpaties Angelas“ ir tris

kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Taip pat pagarbinamas Švč. Sakramentas.

Nuo senų laikų Beržoras vadinamas „Ubagų krepastimi“, t. y. tvirtove, nes čia jų ypač daug susirinkdavo per visus atlaidus. Elgetos turėjo net savo karalių ir karalienę. Visos parapijos pavydėjo garsiųjų Beržoro Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų bei kalvarių Kryžiaus kelio. Ir šiandien žmonės dar pamena, esą „anuomet Platelių klebonas yra sakęs, jog Plateliai laiko karvės ragus, o Beržoras ją melžia“⁸⁸. Ypač daug elgetų susirinkdavo po Žemaičių Kalvarijos atlaidų. Jie Platelių ežero Ubagų saloje bei Beržore laukdavo Švč. Marijos Škaplierinės atlaidų, vykdavusių liepos 16 dieną, bei Šv. Kryžiaus Išaukštinimo, švento rugsėjo 14 dieną. „Jų muzika, lėbavimai tęsdavosi iki pat Šventojo Kryžiaus atlaidų. O po jų tampa ramu. Beržore atlaidų metu elgetos meldavosi, giesmes giedodavo ir grodavo liaudies muzikos instrumentais. Dalis giesmių buvo paremta liaudies dainų melodijomis“⁸⁹. Yra žinoma, kad elgetos „meldavosi, giedodavo pritardami armonikomis, balalaikomis, mandolinomis, lūpinėmis armonikomis, labai retai – kanklėmis“⁹⁰. Šalia Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo atliekamos aukų aukojimo elgetoms apeigos: pas elgetas, gyvenančius prie Beržoro kapų, „užperkamos maldos, giesmės už į amžinybę išėjusius artimuosius“⁹¹. Beržoro elgetos dėl savo maldingumo buvo ir yra ypač gerbiami.

Lentelėse nurodomos Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigos ir muzika.

3 lentelė. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigos

<i>Eil. Vietos pavadinimas nr.</i>	<i>Apeigos</i>
1. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelias.	1. Švenčių ir atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų šventimas. 3. Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų minėjimus.
2. Beržoro bažnyčia.	4. Švč. Sakramento pagarbinimas. 5. Švč. M. Marijos pasirodymo vietos arba paveikslo pagerbimas.
3. Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	6. Apvaikščiojimas procesijomis arba individualios maldininkų kelionėmis. 7. Atsiklaupimas. 8. Persižegnojimas. 9. Skaitinio skaitymas. 10. Maldų kalbėjimas. 11. Maldų giedojimas.

3 lentelės tęsinys

	12. Giesmių giedojimas stovint arba klūpant.
	13. Gėlių aukojimas bei barstymas.
	14. Šv. relikvijų bučiavimas.
	15. Degančių žvakių procesijose nešimas ir jų aukojimas bei deginimas koplyčiose.
	16. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais.
	17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais
4. Parapijos kapinės arba kelias pro jas.	18. Kapinių pagerbimas bei meldimasis už jose palaidotus mirusiuosius
5. Prie kapinių koplytėlės.	19. Sustojimas
6. Prie kapinių / bažnyčios varpinės.	20. Skambinimas koplyčių varpais
7. Pirmoji koplyčia – stotis „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“.	21. Pamokslų prie koplyčių sakymas
8. Septintoji koplyčia – stotis „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“.	22. Šv. statulų lankymas.
	23. Šv. vietų (relikvijų) bučiavimas.
9. Bevardė koplytėlė.	24. Galvos nulenkimas.
10. Aštuntoji, devintoji, dešimtoji, vienuoliktoji, dvyliktoji, tryliktoji koplyčios – stotys.	25. Koplyčių – stočių apėjimas aplink.
11. Keturioliktoji koplyčia – stotis „Viešpatį Jėzų laidoja“.	26. Meldimasis išskeltomis į viršų rankomis.
12. Ubagų sala.	27. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.

4 lentelė. Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika

<i>Eil. Koplyčios, arba vietos nr. (stoties) pavadinimas</i>	<i>Atstumai tarp koplyčių</i>	<i>Maldų ir giesmių pavadinimai</i>
1. Nuo bažnyčios didžiojo altorius iki kapų koplyčios.	175 m	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
		2. Tris kartus „Kurs už mus kaltus kentėjai“.
		3. Meldžiantis už mirusiuosius – mirusiųjų vardų giesmės bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
		4. 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“).

4 lentelės tęsinys

2. Nuo kapinių koplyčios iki varpinės.	50 m	129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) tęsinys.
3. Prie varpinės.		5. „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
4. Nuo varpinės iki pirmosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti“.	120 m	129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ (su intarpu „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“) tęsinys ir pabaiga. 6. Giesmės „Dangaus šventieji“ keli posmai.
5. Nuo pirmosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus nuteisiamas mirti iki antrosios – „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“.	57 m	Giesmės „Dangaus šventieji“ tęsinys.
6. Nuo antrosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus paima nešti kryžių“ iki trečiosios „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“.	175 m	Giesmės „Dangaus šventieji“ tęsinys ir pabaiga.
7. Nuo trečiosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus parpuola po kryžiumi“ iki ketvirtosios – „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“.	35 m	7. „Stovi Motina“ (Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio dešimtosios koplyčios arba vienuoliktosios vietos variantas).
8. Nuo ketvirtosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus susitinka savo Motiną“ iki penktosios – „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“.	75 m	8. „Atmink sau, o siela mano“ (naujoji redakcija – „Jėzus vaitojo“).
9. Nuo penktosios koplyčios – stoties „Simonas Kirėnietis padeda Viešpačiui Jėzui nešti kryžių“ iki šeštosios – „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“.	375 m	9. „Didi Gobėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus“). 10. Visų šventųjų litanija.
10. Nuo šeštosios koplyčios – stoties „Veronika nušluosto Viešpačiui Jėzui veidą“ iki septintosios – „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“.	335 m	Visų šventųjų litanijos tęsinys.

4 lentelės tęsinys

11. Nuo septintosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus parpuola antrą kartą“ iki bevardės koplytėlės.	120 m	11. „Sveika Marija, Motin mieliausia“.
12. Nuo bevardės koplytėlės iki aštuntosios – „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“.	80 m	„Sveika Marija, Motin mieliausia“ tęsinys.
12. Nuo aštuntosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus ramina verkiančias moteris“ iki devintosios – Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“.	110 m	12. „Jėzau Kristau maloniausias“.
13. Nuo devintosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus parpuola trečią kartą“ iki dešimtosios – „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“.	80 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
14. Nuo dešimtosios koplyčios – stoties „Viešpačiui Jėzui nuplėšia drabužius“ iki vienuoliktosios – „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“.	65 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
15. Nuo vienuoliktosios koplyčios – stoties „Viešpatį Jėzų kala prie kryžiaus“ iki dvyliktosios – „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“.	40 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
16. Nuo dvyliktosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus miršta ant kryžiaus“ iki tryliktosios – „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“.	25 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
17. Nuo tryliktosios koplyčios – stoties „Viešpatį Jėzų nuima nuo kryžiaus“ iki keturioliktosios – „Viešpatį Jėzų laidoja“.	80 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
18. Nuo keturioliktosios koplyčios – stoties „Viešpatį Jėzų laidoja“ iki bažnyčios centrinio altoriaus.	420 m	13. „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“). 14. Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“. Tris kartus giedama giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok, mirusiems, Viešpatie“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.

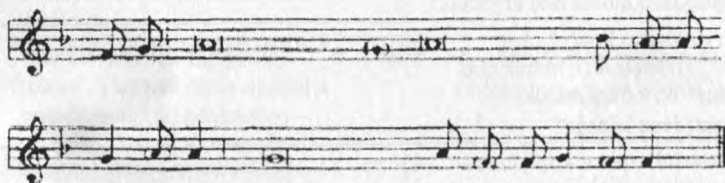
Iš viso: 2455 m

Iš lentelėse pateiktos medžiagos matyti, kad, pirma, prie dvylikos 14-os stočių Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio sakralinių objektų atliekamos 27 apeigos, kurios yra identiškos Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigoms; antra, iš visų paminėtų tradicinių Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigų viena apeiga išsiskiria savo originalumu: Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų šventimas; trečia, apvaikstant stotis yra giedamos 14 giesmių, ir kurių 9 yra tapačios Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmėms; ketvirta – iš jų originalumu išsiskiria 5 giesmės: 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“, „Dangaus šventieji“, „Sveika Marija, Motin mieliausia“, „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) ir „Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“.

MUZIKA

129-oji psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ nuo senų laikų užima išskirtinę vietą Bažnyčios liturgijoje. Ši ir kitos psalmės, anot šaltinių, priklauso prie maldavimo giesmių ir nuo pirmųjų krikščionybės amžių skambėjo laidojimo apeigų ir procesijų metu⁹². Akivaizdu, kad Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelyje, be Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių, giedama 129 psalmė „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ derėjo prie vietos ir atitiko savo paskirtį.

129 psalmės „Iš širdies gelmių šaukiuosi Tavęs, Viešpatie“ tekstas ir melodija⁹³:

Kita giesmė – „Dangaus šventieji“. Ji yra „Kryžiaus kelio“ giesmės prototipas, savo kilme susijusi su gavėnios metu giedama grauduline atgailos giesme „Broliai, atminkim“. Autentiškas jos tekstas yra labai ilgas, todėl naujieji giesmynų redaktoriai ir sudarytojai jį suskirstydavo į keturias ar aštuonias giesmes. Taip atsirado „Kryžiaus kelio“, „Dangaus šventieji“, „Jėzau brangiausias“, „Teismo taryba“, „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“, „Kryžių sunkiausia“, „Neša sau kryžių“, „Valandą šeštą“ ir „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ giesmės, kurios ir teksto, ir melodijos požiūriu tęsia giesmę „Broliai, atminkim“ (apie ją jau kalbėta ankstesniame vadovėlio skyriuje – aut. past.).

Giesmės „Dangaus šventieji“ tekstas ir melodija⁹⁴:

mf Dan - gaus šven - tie - ji an - ge - lai pra - vir - kit,
a - ša - ros grau - džios iš uo - lų pa - bir - kit,
nes žmo - nių šir - dys di - džiai ne - dė -
kin - gos, ne - gai - les - tin - gos.

Giesmės „Sveika Marija, Motin mieliausia“ nėra nė viename Europos šalių katalikiškame giesmyne. Tai veikiausiai vėlesniųjų laikų nežinomo lietuvių autoriaus kūrinys, artimas kunigo Antano Strazdo (Stradelio) giesmės „Pulkim ant kelių“ melodijai.

Giesmės „Sveika Marija, Motin mieliausia“ tekstas ir melodija⁹⁵:

Svei - ka, Ma - ri - ja, Mo - tin
mie - liau - sia, Už - ta - ry -
to - ja mū - sų bran - giau - sia.
Už - ta - ry - to - ja ir
gim - dy - to - ja, Mo - ti - na
Die - vo mū - sų Mie - liau - sia.

Giesmės „Pulkim ant kelių“ tekstas ir melodija⁹⁶:

Pul - kim ant ke - lių vi - si kriūš - čio - nys,
 di - džiai iš - troš - kę Jė - zaus ma - lo - nės.
 Su a - ša - ro - mis Die - vui dė - ko - kim,
 tą Mi - šių au - ką Jam pa - au - ko - kim.

Akiivaizdu, kad giesmės „Pulkim ant kelių“ melodija yra artima giesmei „Sveika Marija, Motin mieliausia“. Galima daryti prielaidą, kad vėlesniųjų laikų nežinomas lietuvių autorius, šiek tiek modifikavęs populiarios giesmės „Pulkim ant kelių“ melodiją, pritaikė ją giesmei „Sveika Marija, Motin mieliausia“. Pastarosios tekstas yra taip pat senesnis už A. Strazdo (Strazdelio) giesmės tekstą.

Giesmės „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) nėra nei S. M. Slavočinskio giesmyne, nei 1679 m. laidos giesmyne „Balsas Szirdies pas Wieszpati Dievą“, taip pat nė viename lenkiškame maldyne ar giesmyne. Ji randama 1681 m. Jurgio Kasakauskio maldyne. Čia yra nuoroda, kad jos reikia ieškoti „Saldžiausiojo Jėzaus vardo Rožinyje“, kuris yra tame pačiame leidinyje⁹⁷. Vėlesniuose leidiniuose ši giesmė vadinama „Rožanczius Saldžiausio Wardo Wieszpaties Jezaus. Giedamas ypatingai už mirusius“.

Giesmės „Saldžiausias Jėzau“ (naujoji redakcija – „Geriausias Jėzau“) tekstas ir melodija⁹⁸:

Ge - riau - sias Jė - zau, Tu var - du sa - vuo -
 ju, pri - denk žmo - ni - ją nuo vi -
 su pa - vo - ju, kan - čia skau -

Originalumu išsiskiria „Švč. M. Marijos Škaplierinės giesmė“. Ji yra skirta Marijos Škaplierinės garbei. Šios giesmės pavadinimo kilmė yra karmelitiška. Ji parašyta veikiausiai XVII a., kai vienuoliai karmelitai Lietuvoje buvo labiausiai išplėtoję savo veiklą⁹⁹. Lenkų giesmynai šios giesmės bei jos melodijos neturi. Tai sena, lietuviškose „Kantičkose“ randama giesmė.

Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio „Švč. M. Marijos Škaplierinės“ giesmės tekstas ir melodija¹⁰⁰:

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Apsvarstykite Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelio įsteigimo versijas.
2. Palyginkite Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelių apeigas. Nustatykite, kas tapatu, kas skirtinga.
3. Nusakykite, iš kur kilę Beržoro kalvarių 14-os stočių Kryžiaus kelių originalios giesmės.
4. Išmokite giedoti pagal pateiktas giesmių melodijas.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Giniūnienė A.* Beržoro stacijos // *Krantai*. Vilnius. 1997. P. 6–7.
- Motuzas A.* Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. Vilnius. 1999. T. 17. P. 490.
- Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
- Simoniukštytė A.* Elgetos ir elgetavimas // *Liaudies kultūra*. Vilnius. 1994. Nr. 5. P. 17.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Bar. J.* Bibliografia franciskańska // *Studia Theologia*. Warszawa. 1963. T. 1. P. 277–281.
- Giedokim Viešpačiui. Giesmynas / sudarė kun. A. Sabaliauskas. Kaunas. 1930. P. 3.
- Liturginis giesmynas / paruošė kun. K. Senkus. Išleido Vilkaviškio vyskupijos kurija. 1993.
- Psalmynas / vertė kun. A. Liesis. Lietuvos TSR vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys. Vilnius – Kaunas. 1973. P. 5–13.
- Грaбapъ И.* Иcтopия pyccкoгo иcкyccтвa. Иcтopия apхитeктypы. Львiв. 1925. Т. 2. С. 112.

V skyrius

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI TYTUVĖNŲ KALVARIJŲ TIPO KRYŽIAUS KELYJE: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

ISTORIJA

XVII–XVIII a. girių, šilų bei Bridvaičio, Giliaus ir Varlynės ežerų apsuptame Tytuvėnų miestelyje buvo pastatytas unikalus gotikos, renesanso ir baroko architektūros, dailės bei dvasinės kultūros ansamblis. Pietinėje skardingo šlaito papėdėje būta ežeriuko, pro kurį tekėjo Tytuvos upelis. Iš šio vandenvardžio kilęs ir gyvenvietės pavadinimas. Istoriografiniai šaltiniai mini, kad šioje pagonių garbinamoje šventų miškų ir šilų vietoje pirmoji katalikų bažnyčia pastatyta 1555 metais. Jau 1581 m. Tytuvėnuose stovėjo Šv. Jurgio bažnyčia ir koplyčia. 1609–1616 m. Tytuvėnus valdė Andriejus Valavičius, pasižymėjęs mūšiuose su švedais. Jis 1613 m. pasikvietė iš Vilniaus vienuolius bernardinus, kurie 1614–1633 m. Tytuvėnuose pastatė bažnyčią ir vienuolyną. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius, Andriejaus Valavičiaus brolis, buvo Trakų bernardinų vienuolyno steigėjas, taip pat bažnyčios ir vienuolyno statybos rėmėjas. Ar tik ne jis bus atsiuntęs iš Vilniaus mūrinių grupę, kuri 1614–1639 m. pastatė vienuolyną ir didelę trinavę bažnyčią¹⁰¹. 1759–1771 m. prieš bažnyčios fasadą buvo pastatytos kelios kupolinės koplytėlės, kuriuose buvo įrengtos Kryžiaus kelio stotys¹⁰². Bažnyčios Didžiajame altoriuje buvo įtaisytas Švč. M. Marijos paveikslas. Tikėta, kad paveikslas turįs stebuklingos galios. 1697–1733 m., per kovas su švedais, bažnyčia labai nukentėjo. 1708 m. ją apiplėšė į Tytuvėnus įsiveržę rusai. Tarp kareivių buvę baškirai ir kalmukai užmušė keletą vienuolių, sunaikino bažnyčios ir jos altorių įrengimus. 1759 metais pradėta bažnyčios ir vienuolyno rekonstrukcija truko iki 1783 metų¹⁰³.

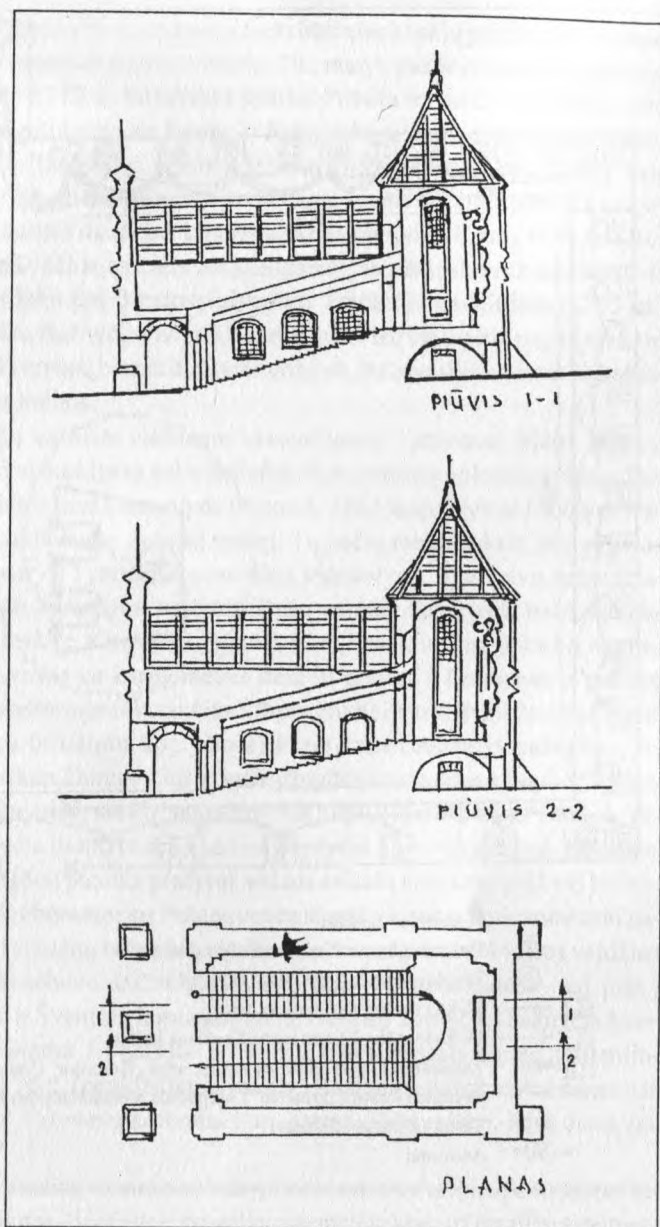
1771–1778 metais Tytuvėnų Kryžiaus kelio stotys, pastatytos atskiromis koplytėlėmis terene už bažnyčios (panašiai Žemaičių Kalvarijoje) buvo panaiškintos, jų vietoje pastatant didelį arkadinį kiemą maldininkams–piligrimams priimti, o Kryžiaus kelių stotis įrengiant arkadų kiemo galerijų viduje bei arkadų kieme taip pat pastatant balto mūro koplyčią, kurioje Laterano bazilikos koplyčios ir Vilniaus bernardinų Šventųjų laiptų koplyčios laiptų pavyzdžiu įrengė Kristaus kančią primenančius laiptus, t. y. 31 marmurinį laiptą. Šiluvos infulotas kanauninkas Juozas Bukantas 1778 m., eidamas keliais, į trisdešimtį laiptų su-

dėjo bernardino Antano Burnicko iš Jeruzalės parvežtas Šventosios žemės relikvijas, kurias apdengė stiklu. Jos ir dabar dar matomos. Popiežius Klemensas XIV 1774 metais, vėliau ir popiežius Pijus VI 1784 m. pamaldžiai lankantiesiems šiuos laiptus ir apmąstantiems Viešpaties Jėzaus kančią suteikė atlaidus¹⁰⁴. Arkadose įtaisytus Kryžiaus kelius sudaro 14-os ir Žemaičių Kalvarijos Kalnų (19-os stočių, arba 20-ies vietų) bei Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stočių bareljefai. Taip XVII a. pirmąjį – XVIII a. paskutinįjį ketvirtį buvo sukurtas Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelias. Aukštos sienos ir kampinės nišos suteikia lakoniškumą, todėl kluatras atrodo kaip tvirtovė (žr. 3–4 pav.).

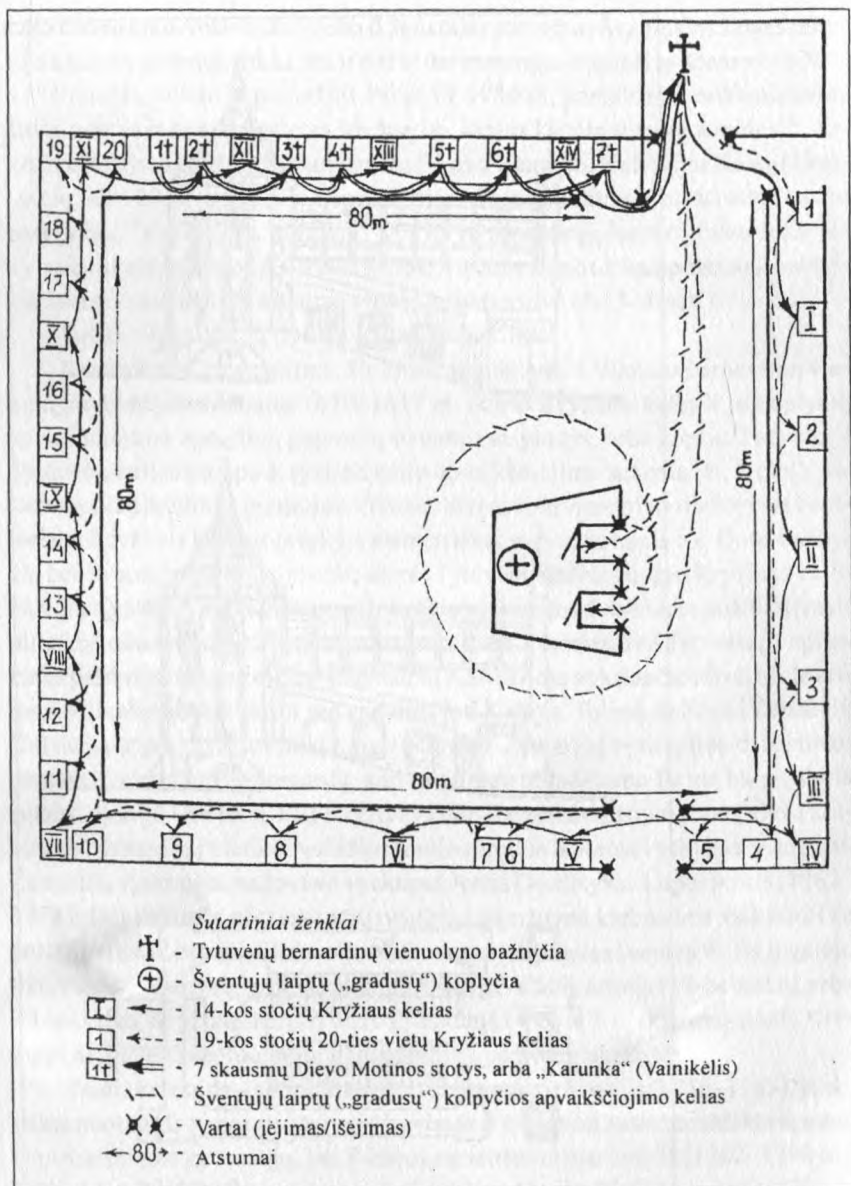
Kokia šio kalvarių tipo Kryžiaus kelio kilmė?

Yra trys prielaidos: pirma, šis kluatras galėjo būti Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatre 1610–1617 m. įkurto Kryžiaus kelio ir jo koplyčių apvaikščiojimo apeiginių papročių sistemos atspindys, arba kopija. Pažvelgę į Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo schemą (žr. 3 pav.) pastebime, kad ją galima gretinti su Vilniaus bernardinų vienuolyno bažnyčios šventoriaus Kryžiaus keliu ir priekyje asimetriškai sugrupuotomis Šv. Onos bažnyčia bei Šventųjų laiptų koplyčia; antra, Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelio įsteigimą galėjo lemti tuometinės Žemaičių vyskupijos dvasininkų požiūris į maldininkų keliones po įvairias Lietuvos šventoves. Tikėtina, kad Tytuvėnų ir aplinkinės parapijos mėgo keliauti į Žemaičių Kalvarijoje vykstančius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus ir ten apvaikščioti Kalnus. Tolima kelionė į Žemaičių Kalvariją ir įvairūs nutikimai kelyje atkreipė Žemaičių vyskupijos dvasininkų dėmesį ir vertė imtis priemonių, kad tokio tipo pamaldumo formą būtų galima sukurti vietoje. Tikėtina, kad Kryžiaus kelio fenomeno susijungimu į vieną kluatrą be bernardinų vietinės valdžios turėjo rūpintis ir vietos vyskupas. Tuo metu Žemaičių vyskupijai vadovavo vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis (1762–1778). Dėl keliuose atsitinkančių nelaimių jis užgynė klebonams vaikščioti su parapijomis į Žemaičių Kalvariją ir Šiluvą per didžiąsias šventes¹⁰⁵. Tai ir galėjo būti vienas iš motyvų, kad Žemaičių Kalvarijos Kalnų kopija (19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelias) buvo įtrauktas į 14-os ir 7-ių skausmų stočių Kryžiaus kelių bei Šventųjų laiptų apvaikščiojimo kompleksą.

Trečia prielaida – geopolitinė. Karai su rusais ir švedais (1756–1763), praktiškai nuolatinis rusų kariuomenės buvimas ir ginkluoti susirėminai, kurių metu išmirė trečdalis gyventojų, bei Rusijos carienės Jekaterinos II (1762–1796 m.) kišimasis į Respublikos vidaus reikalus (ji vertė pripažinti lygias teises kitatikiams, t. y. kad stačiatikiai ir protestantai turi tokias pat teises kaip ir katalikai), atrodo, vertė Lietuvos Katalikų Bažnyčią imtis priemonių, padedančių išlaikyti savo konfesijos doktriną. Tytuvėnų vienuolyno bažnyčios kalvarių tipo Kry-

3 pav. Šventųjų laiptų koplyčia Tytuvėnuose

4 pav. Tatyvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių apvaikščiojimo schema

žiaus kelių sujungimas į vieną kluatrą galėjo būti viena tokių priemonių. Jis tapo katalikiškosios dvasinės kultūros tvirtove. Tai, matyt, pasiteisino atėjus dar sunkesniems laikams: 1772 m. balandžio mėnesį Prūsija ir Austrija pasiuntė savo kariuomenę okupuoti Lenkijos žemių, o Rusijos kariuomenės korpusas, vadovaujamas generolo Tottlebono, užėmė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę¹⁰⁶. Tais pačiais metais pirmuoju Respublikos padalijimu Lietuvoje buvo panaikintas jėzuitų ordinas ir įkurta Edukacinė komisija. Antruoju padalijimu (1793 m.) Rusijai atiduota visa Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės Minsko vaivadija ir dalis Vilniaus, Naugarduko bei Brastos vaivadijų. Trečiuoju padalijimu (1795 m.) panaikinta Katalikų Bažnyčios nepriklausomybė. Visų šių įvykių pagairėje kaip tvirtovė stovėjo Tytuvėnų bernardinų vienuolynas, bažnyčia ir kluatras su kalvarijų tipo Kryžiaus keliais.

1832 m. rusų valdžiai naikinant vienuolynus, Tytuvėnai išliko. Bet po 1863 m. sukilimo vienuolynas nebeišsilaikė. Rusų valdžia apkaltino vienuolius palaikius sukilėlius ir juos vienuolyne priėmus. 1863 metų įvykiai Lietuvos Katalikų Bažnyčiai sudavė dar didesnę smūgį. Tų pačių metų lapkritį Muravjovas Korikas įsakė uždaryti Tytuvėnų bernardinų vienuolyną. Ilgai buvo sprendžiama, kam panaudoti ansamblio pastatus. Rusų valdžia nusprendė bažnyčią paversti stačiatikių cerkve. Kitų metų gegužės 13 d. Raseinių apskrities kariuomenės viršininkas Lvovas su kariuomenės daliniu atvyko į Tytuvėnus ir pamatė bažnyčioje bei šventoriuje tūkstančius klūpančių bei verkiančių žmonių (ypač Kristaus kančios, arba Laiptų, koplyčioje), kurie prašė neuždaryti bažnyčios. Jis uždraudė klebonui kun. Dargevičiui laikyti bažnyčioje pamaldas ir išvyko į Kauną, neuždaręs nei bažnyčios, nei Kristaus kančios koplyčios. Vis dėlto 1868 m. gegužės 20 d. bažnyčia bei Kristaus kančios koplyčia buvo užrakintos. Netrukus Tytuvėnų parapijiečiai pateikė prašymą vidaus reikalų ministrui grąžinti bažnyčią. Net ir generalgubernatorius Potapovas nusiuntė vidaus reikalų ministrui pasiūlymą grąžinti Tytuvėnų bažnyčią katalikams. Jis rašė, kad dėl vietos valdžios aplaidumo visiškai nebuvo atsižvelgta į šventoriuje (kluatro arkadose – aut. past.) esančias 14 stočių ir Šventųjų laiptų koplyčią. Dėl šios koplyčios bažnyčia žmonių buvo ypač gerbiama. Jis pats tuo įsitikinęs, lankydamasis Kauno gubernijoje. 1868 m. liepos 16 d. (penktadienio vakarą) Raseinių apskrities kariuomenės viršininkas atvežė Tytuvėnų klebonui kun. Dargevičiui raktus. Kitą dieną jau vyko pamaldos¹⁰⁷.

Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kluatro kalvarijų tipo Kryžiaus kelių komplekso gynimas – vienintelė pergalinga žemaičių kova už katalikų šventovę. Kaip žinome, 1886 m. buvo nusiaubta ir sugriauta Kęstaičių bažnyčia, o 1893 m. uždaryta Kražių mūrinė bažnyčia, kuri katalikams grąžinta tik 1908 metais.

XIX a., iš vienuolyno pasitraukus bernardinams, išnyko ir kai kurios apeigos, pavyzdžiui, Sopulingosios Dievo Motinos 7-ųjų skausmų stočių kelio apvaikščiojimas. Liko tik Žemaičių Kalvarijos Kalnų bei 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeigos. Šventųjų laiptų kultas integravosi į kaimyninės Šilinės atlaidų pamaldumą.

Kadangi Tytuvėnų vienuolyno kluatre stovinti Šventųjų laiptų koplyčia neįeina į kalvarių tipo Kryžiaus kelių pamaldumą, tad ji vadovėlyje neaptariama. Žinotina, kad Tytuvėnų Šventųjų laiptų koplyčios lankymas sietinas su Šiluvoje vykstančiais Švč. M. Marijos Gimimo atlaidais. Liaudies pamaldumo tradicija lankyti Šventųjų laiptų koplyčią susiformavo maldininkams pėsčiomis keliaujant į Šiluvą arba grįžtant iš jos. Liaudies pamaldume yra tikima, kad negaunama Šiluvos atlaidų, neaplankius Šventųjų Laiptų Tytuvėnuose. Šventųjų laiptų koplyčia lankoma ištisą Šilinių oktavą.

Tytuvėnų Šventųjų laiptų koplyčia yra vieno aukšto su žemu masyviu bokštu, kurį dengia keturšlaitis stogas. Čia įrengti duji laiptai: vieni – marmuriniai, skirti maldininkams keliais užlipti, kiti (esantys šalia) – mediniai, skirti nultipti. Marmurinius laiptus sudaro 31 laiptelis. Pirmasis laiptelis – be relikvijos, kiti 30 su stiklu uždengtomis relikvijomis. Koplyčios antrame aukšte yra kuklus altorius. Kitoje koplyčios pusėje yra rūsys (žr. 4 pav.).

APEIGOS

Visuose Tytuvėnų kalvarių Kryžiaus keliuose aptiksime Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigas. Pirmumo teisė suteikiama 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginei kultūrai.

1. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginė kultūra

Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelias paprastai apvaikščiojamas gavėnios penktadieniais bei per šermenis ar mirusiųjų minėjimus meldžiantis už mirusius. Atsiklaupus, persižegnojus bei maldomis „Garbinkime Švč. Sakramentą“, „Sveika, Karaliene“ pagarbinamas bažnyčios centriniame altoriuje esantis Švenčiausiasis Sakramentas ir Švč. M. Marijos paveikslas. Per šermenis ar mirusiųjų minėjimus meldžiantis už mirusius giedamos „mirusiųjų vardų giesmės“ bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Maldininkai eina prie kiekvienos iš 14-os Kryžiaus kelio stočių, at-

stumas tarp jų – nuo 5 iki 20 metrų. Visas 14-os stočių Kryžiaus kelias kluatre sudaro 320 metrų. Prie stočių atsiklaupus pirmiausia sakoma arba giedama aklamacija „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“, sakoma arba giedama malda, po jos, kalbant arba giedant atliepą „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ (taip daroma prie kiekvienos stoties), tris kartus mušamasi į krutinę. Meldžiantis už mirusiuosius vietoje „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ sakoma arba giedama „Pasigailėk mirusių, Viešpatie! Pasigailėk mirusių!“. Atsistojus ir einant iš stoties į stotį giedamos viena arba dvi giesmės „Dangaus Šventieji“ (Kryžiaus kelio giesmė). Kryžiaus kelio pabaigoje po baigiamųjų maldų tris kartus giedama „Kurs už mus kaltus kentėjai“ bei pagerbiant šv. Kryžiaus relikvijas giedama giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“. Meldžiantis už mirusiuosius giedamas „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“. Čia kartais dalyvauja ir dūdų kapelos.

Lentelėje pateikiamos Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apeigos ir muzika.

5 lentelė. Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelio apeigos ir muzika

<i>Eil. Vieta nr.</i>	<i>Atstumai tarp stočių</i>	<i>Apeigos</i>	<i>Maldų ir giesmių pavadinimai</i>
1. 14-os stočių Kryžiaus kelias.		1. Gavėnios penktadienių šventimas. 2. Kryžiaus kelio apvaikščiojimas per šermenis ir mirusiųjų minėjimus.	
2. Prie bažnyčios centrinio altoriaus.		1. Atsiklaupimas. 2. Persižegnojimas. 3. Švč. Sakramento pagarbinimas. 4. Švč. M. Marijos paveikslų pagarbinimas. 5. Skaitinio skaitymas. 6. Maldų kalbėjimas. 7. Maldų giedojimas. 8. Giesmių giedojimas klūpant bei cinant. 9. Meldžiantis už mirusiuosius grojimas akademiniiais muzikos instrumentais.	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. „Sveika, Karaliene“. 3. Meldžiantis už mirusiuosius – mirusiųjų vardų giesmės bei „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (tris kartus).

5 lentelės tęsinys

3. Prie visų 14-os Kryžiaus kelio stočių.	320 m	Prie kiekvienos stoties: atsiklaupama, kalbamos maldos, einant tarp stočių giedama giesmė ir, meldžiantis už mirusiuosius, grojama akademiniiais muzikos instrumentais.	4. „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ 5. „Pasigailėk mirusių, Viešpatie! Pasigailėk mirusių!“ 6. „Dangaus Šventieji“.
4. Apvaikščiojus 14-os stočių Kryžiaus kelią, prie bažnyčios centrinio altoriaus.		Atsiklaupimas. Baigiamųjų maldų kalbėjimas.	7. Po baigiamųjų maldų tris kartus giedama „Kurs už mus kaltus kentėjai“ bei pager- biant šv. Kryžiaus relikvijas giedama giesmė 8. „Jėzau Kristau maloniausias“. 9. Meldžiantis už mirusiuosius – „Viešpaties Angelas“ ir tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.

Lentelė rodo, kad Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelių 14-os stočių Kryžiaus kelyje vyrauja 11 Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeiginių papročių, kurie atliekami skambant 9 Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmėms.

2. Žemaičių Kalvarijos Kalnų Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelyje apvaikščiojimo apeiginė kultūra

Kitas Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose apvaikštomas Kryžiaus kelias – tai Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šis kalvarių Kryžiaus kelias yra apvaikštomas procesijomis, taip pat vyksta maldininkų kelionės per tradicines Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus. Atstumai tarp stočių nuo 5–20 metrų. Iš viso – 320 metrų.

Tradiciškai Žemaičių Kalvarijos Kalnai Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelyje pradedami eiti nuo bažnyčios Didžiojo altoriaus, kuriame yra Švč. M. Marijos paveikslas. Maldininkams suklaupus prieš Didįjį altorių, vadovas persižegnoja ir kartu su maldininkais tris kartus giedodamas giesmę „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ pagarbina Švč. Sakramentą bei Švč. M. Marijos paveikslą. Perskaičius Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio skaitinį ir sukalbėjus ar sugiedojus įžanginę maldą išeinama iš bažnyčios ir pasukama pirmosios stoties „Paskutinė vakarienė“ link, giedant giesmės „Broliai, atmintim“ du tris posmus.

Kaip ir Žemaičių Kalvarijoje, jei tarp maldininkų yra giedotojų, pasiskirstoma „pareigoms“. Pirmą giesmės posmą dalį užveda vadovas su vyrais, o moterys atsako giedodamos antrąją dalį. Jei kartu su procesija eina ir orkestras ar liaudies muzikos instrumentų ansamblis, tai vyrai su vadovu užveda giesmę, antrą posmą dalį gieda moterys, o visą kitą posmelį pragroja muzikantai, leidami giesmininkams pailsėti ir kartu suteikdami procesijai žingsnio ritmą. Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliuose gausu giesmių pagal liaudies dainų melodijas, kurios giedamos arba grojamos¹⁰⁸.

Prie pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakariene“ ir prie visų likusių stočių pagal tradiciją maldininkai atsiklaupia, skaito skaitinius (aklamaciją „Garbinam Tave“ ir atliepą „Jog per šventą kryžių atpirkai šį pasaulį“), kalba tai vietai skirtą maldą bei atitinkamą skaičių poterių (po vieną kartą „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, aklamaciją „Pasigailėk mūsų, Viešpatie“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“). Tada atsistoja ir giedodami du tris giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ posmus eina kitos stoties link.

Nuo pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakariene“ iki antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su savo Motina“ einama su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“. Nuo antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su savo Motina“ giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ einama prie trečiosios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Prie šios stoties atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Viešpats labai nuliūdęs“ einama ketvirtosios stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“ link. Čia tradiciškai pasimeldus, giedant giesmės „Surištas virvėm Jėzus“ du posmus einama į už kelių metrų stovinčią penktąją stotį (vietą) „Prie Kedrono upelio“. Čia vėl tradiciškai meldžiamasi ir toliau giedant giesmę „Jėzų atvedė pas Aną“ einama prie šeštosios stoties (vietos) „Pas Aną“. Prie jos atlikus visas tradicines apeigas, giedant giesmę „Jau susirinko Taryba“, einama į septintąją stotį (vietą) „Pas Kajafą“. Atlikus apeigas, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“, toliau kluatru einama prie aštuntosios stoties (vietos) „Kalejime“, kur atliekamos analogiškos apeigos. Nuo šios stoties (vietos) einama giedant giesmę „Teismo Taryba“, kol prieinama devintoji stotis (vieta) „Pas Pilotą“. Čia tradiciškai pasimeldus, toliau einama dešimtosios stoties (vietos) „Pas Eroda“ link su giesme „Kai jau Pilotas“. Stotis yra tik pasisukus – kitoje kluatro sienoje. Prie šios stoties pasimeldus ir atlikus visas būtinas apeigas, giedant giesmę „Valandą trečią“, einama prie vienuoliktosios stoties (vietos) „Rotušėje“. Pasimeldus, t. y. atlikus šiai stočiai skirtas maldas, remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija, maldininkai, eidami į kitą stotį, gali pasirinkti giedoti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę,

prieinama dvyliktoji stotis (vieta) „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai stočiai skirtą maldą, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) einama iki tryliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Prie šios stoties atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję jai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai pasiekia keturioliktoją stotį (vieta) „Prie miesto vartų“. Čia, kaip ir prie visų stočių, atsiklaupus kalbama tai stočiai skirta malda. Vėliau su giesme „Valandą šeštą“ einama į penkioliktoją stotį (vieta) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“. Pasimeldę, giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ maldininkai eina į šešioliktoją stotį (vieta) „Jėzus parpuola trečią kartą“. Prie šios stoties atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldas, einama kitos stoties, kuri yra netoliese, link. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpaties, Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant pasirinktą giesmę, prieinama septynioliktoji stotis (vieta) „Jėzų išvelka iš drabužių“. Atlikus visas šiai stočiai skirtas apeigas, giedant giesmę (tris kartus) „Kurs už mus kaltus kentėjai“, einama prie aštuonioliktosios stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Pagal vietos tradiciją čia kalbama vadinamoji „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai. Prie šios stoties pasimeldus ir atlikus visas jai skirtas apeigas, giedant giesmę „Liekim ašaras visi“ pasiekiami devynioliktoji stotis (vieta) „Jėzų laidoja“. Ji yra pačiame kluatro kampe. Čia pasimeldus ir taip pagal vietos tradiciją pagerbus Kristaus laidojimo vietą, einama į paskutinę, dvidešimtąją stotį (vieta) „Šventojo Kryžiaus atradimas“. Einant prie šios stoties, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“; „Mirdamas Tėvui save paaukojo“ arba „Krikščionio siela kiekvieno“. Po maldų ir apeigų prie šios stoties giedant Visų šventųjų litaniją grįžtama prie bažnyčios centrinio altoriaus. Prieš įeinant į bažnyčią, prie jos pagrindinių vartų Visų šventųjų litanija pertraukiama: tris kartus giedama „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“. Taip maldininkai Tytuvėnų kapinėse meldžiasi už mirusius. Malda „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giedama stovint. Ją atgiedojus, tęsiama Litanija, kuri baigiama ties bažnyčios centru altoriumi. Čia giedamos trys baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės: „Karalienė maloninga“; „Dangaus Karaliaus“, „Miliausias Jėzau“ bei giesmė „Marijos Vardas“, pagerbiant šventovės centre esantį Švč. M. Marijos paveikslą.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje baigiami apvaikščioti, kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu.

Lentelėse sugrupuotos visos minėtos apeigos ir muzika.

6 lentelė. Žemaičių Kalvarijos Kalnų Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje apeigos

<i>Eil. Vietos pavadinimas nr.</i>	<i>Apeigos</i>
1. Žemaičių Kalvarijos Kalnai Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje.	1. Švenčių – atleidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidų šventimas. 3. Oktavos dienų šventimas.
2. Prie visų koplyčių, arba vietų (stočių).	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei maldininkų kelionėmis. 5. Atsiklaupimas. 6. Parsižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas stovint arba klūpant. 9. Maldų giedojimas stovint arba klūpant. 10. Giesmių giedojimas einant. 11. Grojimas akademiniais muzikos instrumentais. 17. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 18. Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimas arba grojimas.
3. Centrinis bažnyčios altorius.	19. Švč. Sakramento pagarbinimas. 20. Švč. M. Marijos paveikslo pagarbinimas.
4. Grįžtant prie bažnyčios vartų.	21. Sustojimas. 22. Kapinių pagerbimas bei meldimasis už jose palaidotus mirusiuosius.
5. Prie kluatro vartų.	23. Aukų elgetoms aukojimas.

7 lentelė. Žemaičių Kalvarijos Kalnų Tytuvėnų kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje muzika

<i>Eil. Stoties, arba vietos pavadinimas nr.</i>	<i>Maldų ir giesmių pavadinimai</i>
1. Prie centrinio bažnyčios altoriaus.	1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
2. Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“.	2. „Broliai, atminkim“.
3. Nuo pirmosios stoties (vietos) „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su Motina“.	3. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4. Nuo antrosios stoties (vietos) „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečiosios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	4. „Jėzau brangiausias“.

7 lentelės tęsinys

5. Nuo trečiosios stoties (vietos) „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtosios stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“.	5. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6. Nuo ketvirtosios stoties (vietos) „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktosios stoties (vietos) „Prie Kedrono upelio“.	6. „Surištas virvėm Jėzus“.
7. Nuo penktosios stoties (vietos) „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios stoties (vietos) „Pas Aną“.	7. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8. Nuo šeštosios stoties (vietos) „Pas Aną“ iki septintosios stoties (vietos) „Pas Kajafą“.	8. „Jau susirinko Taryba“.
9. Nuo septintosios stoties (vietos) „Pas Kajafą“ iki aštuntosios stoties (vietos) „Kalėjime“.	9. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10. Nuo aštuntosios stoties (vietos) „Kalėjime“ iki devintosios stoties (vietos) „Pas Pilotą“.	10. „Teismo Taryba“.
11. Nuo devintosios stoties (vietos) „Pas Pilotą“ iki dešimtosios stoties (vietos) „Pas Erodą“.	11. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12. Nuo dešimtosios stoties (vietos) „Pas Erodą“ iki vienuoliktosios stoties (vietos) „Rotušėje“.	12. „Valandą trečią“.
13. Nuo vienuoliktosios stoties (vietos) „Rotušėje“ iki dvyliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka savo Motiną“.	13. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“.
14. Nuo dvyliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka savo Motiną“ iki tryliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	14. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15. Nuo tryliktosios stoties (vietos) „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“ iki keturioliktosios stoties (vietos) „Prie miesto vartų“.	15. „Neša sau kryžių“.
16. Nuo keturioliktosios stoties (vietos) „Prie miesto vartų“ iki penkioliktosios stoties (vietos) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	16. „Valandą šeštą“.
17. Nuo penkioliktosios stoties (vietos) „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“ iki šešioliktosios stoties (vietos) „Jėzus parpuola trečią kartą“.	17. „Jėzus vaitojo“.
18. Nuo šešioliktosios stoties (vietos) „Jėzus parpuola trečią kartą“ iki septynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų išvelka iš drabužių“.	18. „Viešpatie Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.
19. Nuo septynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų išvelka iš drabužių“ iki aštuonioliktosios stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).

7 lentelės tęsinys

20. Nuo aštuonioliktosios stoties (vietos) „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“ iki devynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų laidoja“.	19. „Liekim ašaras visi“.
21. Nuo devynioliktosios stoties (vietos) „Jėzų laidoja“ iki dvidešimtosios stoties (vietos) „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	20. „Kniūpsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22. Nuo dvidešimtosios stoties (vietos) „Šventojo Kryžiaus atradimas“ iki bažnyčios centrinių vartų.	21. Visų šventųjų litanija.
23. Prie bažnyčios centrinių vartų.	22. „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
24. Nuo bažnyčios centrinių vartų iki bažnyčios centrinio altoriaus.	Visų šventųjų litanija
25. Prie bažnyčios centrinio altoriaus.	23. „Karalienė maloninga“. 24. „Dangaus Karaliaus“. 25. „Mieliausias Jėzau“. 26. „Marijos Vardas“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.

Iš 6 ir 7 lentelių matyti, kad Žemaičių Kalvarijos Kalnų Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelyje apeigos ir muzika yra Žemaičių Kalvarijos Kalnų kopija, besiskirianti tik siauresne apeiginių papročių amplitude. Čia dėl trumpo atstumo tarp stočių (vieta) kinta apvaikščiojimo laikas, tokios pačios Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės yra trumpinamos – giedami tik 2–3 posmai. Tam neprieštarauja ir lietuviškas Katalikų Bažnyčios Liturginis maldynas: „Atsižvelgiant į turimą laiką, giesmės galima trumpinti – giedoti tik 1–2 posmus“¹⁰⁹.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Kokia Tytuvėnų vienuolyno kluatro struktūra? Kokias iš to galima padaryti išvadas?
2. Išvardykite paeiliui Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelio stotis.
3. Kuo pagrįstas teiginys, kad Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus keliai buvo dvasinė Katalikų Bažnyčios kultūros tvirtovė?
4. Nurodykite Žemaičių Kalvarijos Kalnų Tytuvėnų kalvarių tipo Kryžiaus kelio ir Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeiginių papročių ir muzikos paraleles. Koks tarp jų yra skirtumas?

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3.
 Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
Misių K. Kova už Tytuvėnų bažnyčią // Lietuvos paminklai. Paminklų mylėtojų leidinys. Vilnius. 1989.
Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
Reklaitis P. Lietuvos pranciškonų–bernardinų meno istorijos programa XVIII amžiaus „Provincia Litwana“ žemėlapiu perspektyvoje // Aidai. Brooklyn. 1982. Nr. 6. P. 434.
Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. D. 2.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Reklaitis P.* Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėskant. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius. 1999.
Simoniukštytė A. Elgetos ir elgetavimas // Liaudies kultūra. Vilnius. 1994. Nr. 5.
Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.
Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
Valančius Gr. Žemaičių Didysis. Los Angeles. 1978. D. 2.

VI skyrius

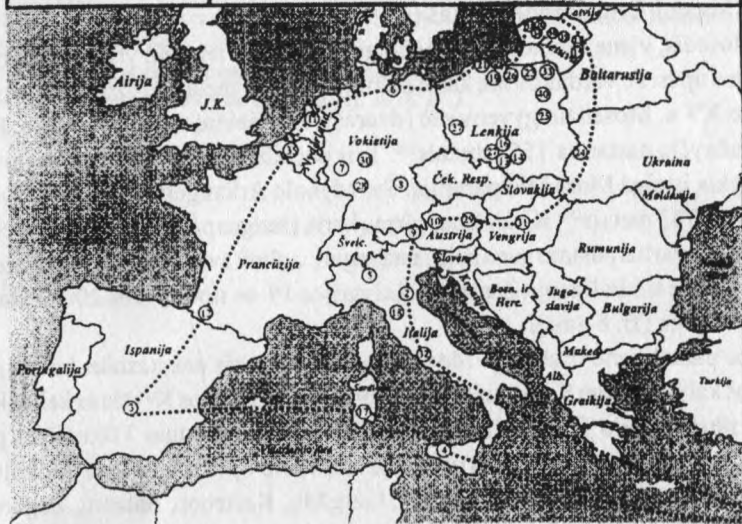
ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI MOSĖDŽIO KALVARIJŲ TIPO KRYŽIAUS KELYJE: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

ISTORIJA

Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelias yra šiauriausias Lietuvos bei katalikiškosios Šiaurės Rytų Europos taškas (žr. 5 pav.).

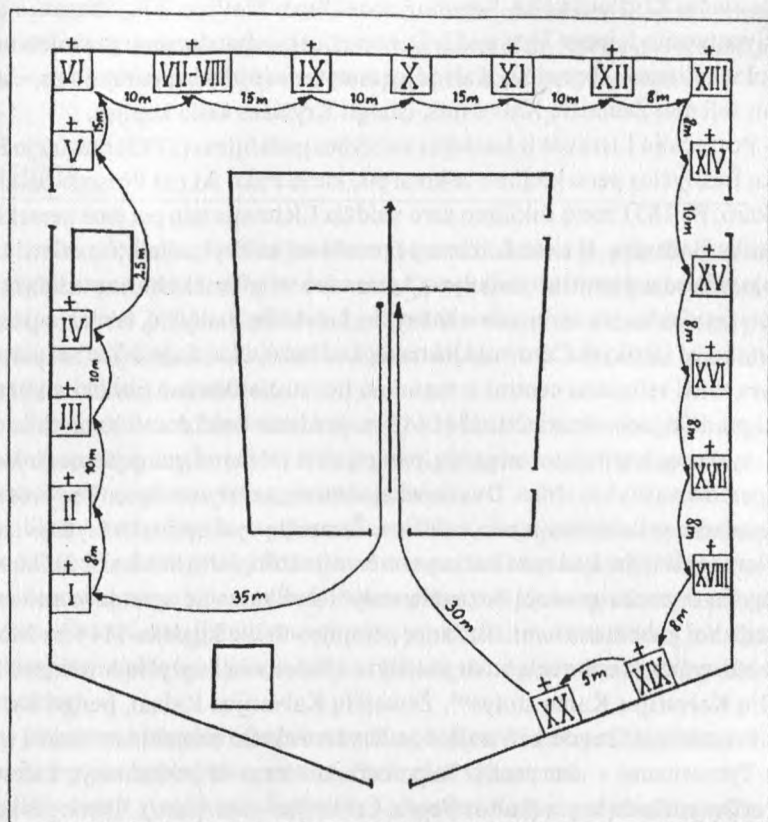
Mosėdis, viena seniausių žemaičių gyvenamųjų vietovių, yra įsikūręs prie Bartuvos upės. Jo vardas pirmą kartą paminėtas 1253 metais kryžiuočių raštuose. Nuo XV a. Mosėdžio gyvenvietė (dvaras) – Žemaičių vyskupo valdos. Pirmoji bažnyčia pastatyta 1551 metais¹¹⁰. Tais pačiais metais vyskupas Vaclovas Viežbickis įsteigė Mosėdžio parapiją. Šv. Mykolo Arkangelo mūrinė bažnyčia pastatyta 1783 metais¹¹¹. Kiekvienas pirmą kartą įžengęs pro didingus bažnyčios šventoriaus vartus pamato gana neįprastą reginį: aplink šventorių išdėstytos koplyčios, kurios simbolizuoja Žemaičių Kalvarijos 19-os stočių, arba 20-ies vietų, Kryžiaus kelią (žr. 6 pav.).

Šio pamaldumo tradicijos Mosėdyje ištakos siekia ankstesnius laikus nei įsteigtas kalvarių tipo Kryžiaus kelias. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio įkūrėjo vyskupo Jurgio Tiškevičiaus giminaitis vyskupas Antanas Tiškevičius palankiai vertino Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradicijas: 1742 m. Mosėdžio, Skuodo, Palangos, Gargždų, Kartenos, Salantų, Žagarės, Akmenės, Papilės, Kuršėnų, Šaukėnų bažnyčių klebonams ir visiems arčiau Žemaičių Kalvarijos gyvenantiems, liepė kasmet su visa parapija lankyti Žemaičių Kalvarią (liepos 2–9 d. – aut. past.). Laikydami visi vyskupo nurodymų, žmonės ištisomis parapijomis keliaudavo į Žemaičių Kalvarią. Kelionių metu jiems tekdavo apsistoti miškuose ir smuklėse, kur įvykdavo įvairių nelaimingų atsitikimų. Kitas vyskupas Jonas Dominykas Lopacinskis (1762 04 19 – 1778 01 11) tai žinodamas 1765 m. uždraudė klebonams su parapijomis keliauti į Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus¹¹² ir leido steigti naujus religinius centrus. Vienas tokių centrų, kaip minėta, ir buvo Tytuvėnų vienuolyno kluatras, kur bernardinai įrengė Žemaičių Kalvarijos Kalnų stotis,

1 – Jeruzalė	11 – Antverpenas	21 – Wejherowa	31 – Budapeštas
2 – Bolonija	12 – Romansas	22 – Puckavaska	32 – Roma (Koliziejus)
3 – Kordoba	13 – Krokuva	23 – Vilnius	33 – Ostrolec
4 – Sicilija	14 – Krokuva	24 – Lvovas	34 – Beržoras
5 – Milanas	15 – Vilniaus bernardinų vie-
nuolyno bažnyčios kluatas	25 – Góra Kalwaria	35 – Liuvėnas
6 – Liubekas	16 – Kalwaria Zebrzydowska	26 – Wambierzycka	36 – Tytuvenai
7 – Mainas	17 – Sardinija	27 – Krokuva	37 – Šwiečiai
8 – Niurnbergas	18 – Florencija	28 – Augsburgas	38 – Mosėdis
9 – Insbrukas	19 – Kalwaria Pokościa	29 – Zalcburgas	39 – Vėpriai
10 – Tyrolis	20 – Žemaičių Kalvarija	30 – Fulda	40 – Obornicka

5 pav. Kalvarių Kryžiaus keliai Europoje ir Lietuvoje

- † - Bažnyčios centrinis altorius
- ✠ - Kopyčios stotis
- - Sandėliai
- ↪ - Kryžiaus kelio apvaikščiojimo kelias

6 pav. Mosėdžio bažnyčios šventoriaus kalvarijų tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo schema

14-os stočių Kryžiaus kelia, Sopulingosios Dievo Motinos 7-ių skausmų stotis bei Šventuosius laiptus. Vyskupo J. D. Lopacinskio draudimas organizuoti maldininkų keliones į Žemaičių Kalvariją, matyt, davė akstiną parapijoms, esančioms toli nuo Žemaičių Kalvarijos, įsteigti Kryžiaus kelio kopijas.

Po trečiojo Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo (1795) prasidėjo Katalikų Bažnyčios persekiojimo laikotarpis, kuris truko iki pat Pirmojo pasaulinio karo. Po 1831 metų sukilimo caro valdžia Lietuvoje taip pat ėmė persekioti Katalikų Bažnyčią. Ji siekė Lietuvą paversti stačiatikių kraštu ir surusinti. Lietuvoje veikė daug įvairių vienuolynų, kurie savo religinę ir kultūrinę veiklą buvo išplėtę po visą kraštą: turėjo savo bažnyčių, kalvarijų, mokyklų, labdaros įstaigų ir turto joms išlaikyti. Caro valdžia matė, kad bažnyčios, kalvarijos bei parapijos yra tvirti religiniai centrai ir rusinimo bei stačiatikinimo politikos kliūtys, todėl pradėjo juos uždarinėti. 1841–42 m. pradėtas konfiskuoti bažnytinis turas – vyskupų, kapitulų, seminarijų, parapijų bei labdaros įstaigų žemes ir kapitalą perėmė valstybės iždas. Dvasininkams buvo nustatytos algos. Tuo juos norėta padaryti priklausomus nuo valdžios. Žemaičių vyskupijos bažnyčių vizitacijų knygos liudija, kad tada iniciatyvos ėmėsi turtingi dvarininkai ir ūkininkai. Bažnyčių remonto ar naujų bažnyčių statybos reikalus jie aptardavo su vietos policija bei gubernatoriumi. Turtingų parapijos ūkininkų dėka 1844 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje buvo pastatyta 19 medinių koplyčių ir įrengtos Žemaičių Kalvarijos Kalnų stotys¹¹³. Žemaičių Kalvarijos Kalnai, įrengti bažnyčios šventoriuje, išugdė kalvarijų tipo Kryžiaus kelio pamaldumo formą (taip kaip Tytuvėnuose – aut. past.). Taip atsirado vienos iš paskutiniųjų Lietuvos kalvarijų (paskutinės yra įkurtos Veprių kalvarijos – aut. past.). Vieningas katalikų priešinimasis privertė caro valdžią 1897 m. atšaukti draudimą statyti bažnyčias ir kitas kulto vietas. 1901 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje Žemaičių Kalvarijos Kalnų stočių medinės koplytėlės buvo perstatytos į mūrines koplytėles, jų viduje vietoj paveikslų po stiklu įmontuotos gražios bareljefinės gipsinės Kristaus Kryžiaus kelio figūrų grupės. Anot žmonių, jos pagamintos Italijoje ir arkliais pargabentos iš Rygos. Čia daug prisidėjo parapijos žmonės, aukoję tam pinigų. Tai rodo, kad pirmoji šio fenomeno atsiradimo priežastis – Lietuvos Katalikų Bažnyčios, Mosėdžio ir apylinkių turtingų žmonių diplomatiškų santykių su carinės Rusijos vietos administracija rezultatas. Vieningas žemaičių katalikų priešinimasis rusifikacijai buvo antroji priežastis. Trečiaja priežastimi galėtume laikyti galimybę Mosėdžio maldininkams gauti Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaides savo kalvarijoje, o ne keliaujant į kaimyninę Žemaičių Kalvariją.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai Mosėdžio bažnyčios šventoriaus kalvarių tipo Kryžiaus kelyje savo apeigine kultūra yra Žemaičių Kalvarijos Kalnų „kūdikis“ – paskutinis Žemaitijoje bei priešpaskutinis visoje Lietuvoje.

APEIGOS

Tradiciškai Žemaičių Kalvarijos Kalnų Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio koplytelių medinės durelės atidaromos tik per Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus (liepos 2–9 d.). Į atlaidus, kurie trunka visą oktavą, maldininkai procesijomis ar maldingomis kelionėmis susirenka ne tik iš Mosėdžio ir aplinkinių parapijų, bet ir iš Latvijos.

Prie kiekvienos Mosėdžio kalvarių Kryžiaus kelio stoties dėl trumpo atstumo tarp koplyčių Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės yra trumpinamos: giedama tik vienas ar trys visos giesmės posmeliai.

Skambant bažnyčios varpams Žemaičių Kalvarijos Kalnai pradedami eiti nuo Mosėdžio bažnyčios Didžiojo altoriaus. Suklaupus prieš Didįjį altorių ir persižegnojus pagarbinamas Švč. Sakramentas, tris kartus giedant giesmę „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. Po to yra skaitomas skaitinys ir kalbamos maldos. Pasimeldę maldininkai išeina iš bažnyčios giedodami giesmę „Broliai, atminkim“.

Išėjus pro bažnyčios duris ir pasukus į dešinę, 35 metrus (žingsnius) einama prie Pirmosios koplyčios – stoties „Paskutinė vakarienė“.

Prie šios ir visų likusių Žemaičių Kalvarijos Kalnų koplyčių Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje atliekami šie apeiginiai veiksmai: atsiklaupama, kalbamos arba giedamos maldos, mušamasi į krūtinę, bučiuojamas stoties kryželis, einant nuo vienos prie kitos koplyčios giedamos giesmės. Maldininkų procesija stabteli prie kiekvienos koplyčios – stoties, kalba aklamaciją „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“ ir atliepą „Pasigailėk mūsų“, gieda kiekvienai stočiai skirtą maldą. Kalbamos tokios maldos: „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“, o meldžiantis už mirusius – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“.

Toliau su giesme „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ einama 8 metrus prie antrosios koplyčios „Jėzus atsiveikina su Motina“. Čia atliekamos tos pačios apeigos kaip ir prie pirmosios koplyčios. Giedant giesmę „Jėzau brangiausias“ einama 10 metrų, kol prieinama trečioji stotis „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“. Einant link kitos koplyčios giedama giesmė „Viešpats labai nuliūdęs“. Taip pasiekiami už

10 metrų stovinti ketvirtoji koplyčia – stotis „Viešpats Jėzus suimamas“. Prie šios stoties pasimeldus, su giesme „Surištas virvėm Jėzus“ einama penktosios koplyčios link. Šiame kelyje yra bažnyčios reikmenų sandėlis, pro kurį einama iš dešinės pusės. Atstumas nuo ketvirtosios iki penktosios koplyčių – 25 metrai (žingsniai). Pasimeldus prie penktosios koplyčios – stoties „Prie Kedrono upeilio“ su giesme „Jėzų atvedė pas Aną“ einama toliau, kol pasiekiami šeštoji koplyčia – stotis „Pas Aną“. Atstumas tarp penktosios ir šeštosios koplyčių – 15 metrų. Atlikus visas tradicines maldas, giedant giesmę „Jau susirinko Taryba“ einama septintosios koplyčios – stoties „Pas Kajafą“ link. Atstumas tarp šeštosios ir septintosios koplyčios – 10 metrų. Septintoji koplyčia turi dvi stotis: septintoji stotis „Pas Kajafą“, aštuntoji – „Kalėjime“. Tai du skirtingi skulptūriniai ansambliai. Pasimeldus prie stoties „Pas Kajafą“, giedant giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“ einama į aštuntą stotį „Kalėjime“. Atstumas tarp stočių labai nedidelis – vienas du metrai laikrodžio rodyklės kryptimi į priekį prie skulptūrinio ansamblio „Kalėjime“. Pagal Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelio apvaikščiojimo tradiciją koplyčios viduje bučiuojama statula. Čia meldžiamasi ir toliau einama prie aštuntos koplyčios, arba devintos stoties „Pas Pilotą“, giedant giesmę „Teismo Taryba“. Atstumas tarp septintosios ir aštuntosios koplyčių – 15 metrų. Matome, jog koplyčių skaičius neatitinka stočių skaičiaus, nes Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelio septintojoje koplyčioje yra dvi stotys.

Toliau einama prie devintosios koplyčios, arba dešimtosios stoties „Pas Erodą“, giedant giesmę „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“. Atstumas tarp koplyčių – 10 metrų. Pasimeldus prie koplyčios, giedant giesmę „Valandą trečią“ einama prie dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktos stoties „Rotušėje“. Atstumas tarp devintosios ir dešimtosios koplyčių – 15 metrų. Pasimeldus prie dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktosios stoties, remiantis naująja „Žemaičių Kalvarijos Kalnų“ maldų ir giesmių redakcija, maldininkai, eidami į kitą koplyčią gali pasirinkti vieną iš dviejų giesmių: „Kryžių sunkiausią“ arba „Stovi Motina“. Giedant pasirinktą giesmę einama 10 metrų ir prieinama vienuoliktoji koplyčia, arba dvyliktoji stotis „Jėzus susitinka savo Motiną“. Sukalbėjus šiai vietai skirtą maldą ir atitinkamą skaičių poterių, giedant giesmę „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“), 8 metrus einama iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“. Čia atlikę tradicines apeigas ir sukalbėję šiai stočiai skirtas maldas, giedodami giesmę „Neša sau kryžių“, maldininkai toliau eina 8 metrus, kol pasiekia tryliktoją koplyčią, arba keturioliką stotį „Prie miesto vartų“. Tradiciškai pasimeldus prie tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios stoties, su giesme „Valandą šeštą“

einama į keturioliktąją koplyčią, arba penkioliktąją stotį „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“. Atstumas tarp koplyčių – 10 metrų. Toliau maldininkai giedodami giesmę „Jėzus vaitojo“ eina 8 metrus į penkioliktąją koplyčią, kurioje yra šešioliktoji stotis „Jėzus parpuola trečią kartą“. Atlikus visas apeigas, sukalbėjus maldą ir poterius, einama kitos koplyčios link. Atstumas tarp penkioliktosios ir šešioliktosios koplyčių – 8 metrai. Remiantis naująja Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija, čia galima giedoti giesmę „Viešpatie Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“. Giedant vieną iš šių giesmių prieinama šešioliktoji koplyčia, arba septynioliktoji stotis „Jėzų išvelka iš drabužių“. Prie šios koplyčios atlikus tradicines apeigas ir sukalbėjus maldas, giedant giesmę (tris kartus) „Kurs už mus kaltus kentėjai“ paėjus 8 metrus prieinama septynioliktoji koplyčia, arba aštuonioliktoji stotis „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“. Ši koplyčia vadinama „kryžiauninkės“ vardu. Laikantis Žemaičių Kalvarijos Kalnų pamaldumo tradicijos, čia kalbama „Ilgoji malda“ ir treji arba penkeri poteriai. Už 8 metrų nuo septynioliktosios koplyčios yra aštuonioliktoji koplyčia, arba devynioliktoji stotis „Jėzų laidojo“. Prie jos einama giedant giesmę „Liekim ašaras visi“. Iš jos einant į paskutinę, devynioliktąją koplyčią, arba dvidešimtąją stotį „Šventojo Kryžiaus atradimas“, naujoji Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių redakcija siūlo giedoti pasirinktinai vieną iš trijų giesmių: „Kniūbsčia žemėn pulkime“, „Mirdamas Tėvui“ arba „Krikščionio siela kiekvieno“. Devynioliktoji koplyčia yra 5 metrų atstumu nuo aštuonioliktosios koplyčios. Iš paskutinės koplyčios giedant Visų šventųjų litaniją bei tris kartus „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ grįžtama į bažnyčią. Atėjus prie bažnyčios centrinio altoriaus giedamos baigiamosios Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės: „Karalienė maloninga“, „Dangaus Karaliaus“ bei „Mieliausias Jėzau“.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje baigiami kaip ir apeigų pradžioje, atsiklaupus ir pagarbinus Švenčiausiąjį Sakramentą giesme „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ bei persižegnojimu. Atstumas tarp devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimtosios stoties, ir bažnyčios didžiojo altoriaus – 30 metrų.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelio apeiginiuose papročiuose ypatingą vietą užima grojimas muzikos instrumentais. Švč. M. Marijos atlaidų metu kaimyninės parapijos atvykdavo su savo akademinį muzikos instrumentų kapelomis. Apie 1895 m. Mosėdžio bažnyčios šventoriuje kalvarių tipo Kryžiaus kelyje skambėdavo ir tautiniai muzikos instrumentai. Mosėdžio bažnyčios kraštotyros muziejaus medžiaga atskleidžia, kad 1897 m.

čia vikaraujant kunigui J. Tumui-Vaižgantui veikė vaikų liaudies muzikos instrumentų orkestrėlis; jis grodavo ir pritardavo giesmėms per visas bažnytines šventes¹¹⁴. Pritarimas giesmėms akademiniiais ir liaudies muzikos instrumentais lėmė tai, kad šio krašto Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmėse yra daug liaudies dainų melodijų motyvų.

Elgetų kultūra čia nebuvo akivaizdi.

Lentelėse nurodytos Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje atliekamos apeigos ir muzika.

8 lentelė. Žemaičių Kalvarijos Kalnų Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje apeigos

<i>Eil. Vietos pavadinimas nr.</i>	<i>Apeigos</i>
1. Žemaičių Kalvarijos Kalnai Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje.	1. Švenčių/atlaidų šventimas. 2. Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų šventimas. 3. Oktavos dienų šventimas.
2. Prie visų koplyčių, arba stočių.	4. Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios maldininkų kelionės. 5. Atsiklaupimas. 6. Parsižegnojimas. 7. Skaitinio skaitymas. 8. Maldų kalbėjimas klūpant. 9. Maldų giedojimas klūpant. 10. Šv. relikvijų arba stacinio kryželio bučiavimas. 11. Mušimasis į krūtinę. 12. Giesmių giedojimas einant. 13. Grojimas akademiniiais muzikos instrumentais. 14. Grojimas liaudies muzikos instrumentais. 15. Giesmių, sukurtų pagal liaudies dainų melodijas, giedojimas arba grojimas. 16. Meldimasis už mirusiuosius. 17. Skambinimas bažnyčios varpu.
3. Centrinis bažnyčios altorius.	18. Švč. Sakramento pagarbinimas. 19. Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos pagarbinimas.
4. Septintoji koplyčia, arba aštuntoji stotis „Kalėjime“.	20. Statulos lankymas ir bučiavimas.

9 lentelė. Žemaičių Kalvarijos Kalnų Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje muzika

<i>Eil. Koplyčios, arba stoties, nr. pavadinimas</i>	<i>Atstumai tarp koplyčių</i>	<i>Maldų ir giesmių pavadinimai</i>
1. Prie centrinio bažnyčios altoriaus.		1. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“. 2. Meldžiantis už mirusius – „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“.
2. Nuo centrinio bažnyčios altoriaus iki pirmosios koplyčios – stoties „Paskutinė vakarienė“.	35 m	3. „Broliai, atminkim“.
3. Nuo pirmosios koplyčios – stoties „Paskutinė vakarienė“ iki antrosios koplyčios – stoties „Jėzus atsisveikina su Motina“	8 m	4. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“.
4. Nuo antrosios koplyčios – stoties „Jėzus atsisveikina su Motina“ iki trečiosios koplyčios – stoties „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“.	10 m	5. „Jėzau brangiausias“.
5. Nuo trečiosios koplyčios – stoties „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ iki ketvirtosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus suimamas“.	10 m	6. „Viešpats labai nuliūdęs“.
6. Nuo ketvirtosios koplyčios – stoties „Viešpats Jėzus suimamas“ iki penktosios koplyčios – stoties „Prie Kedrono upelio“.	20 m	7. „Surištas virvėm Jėzus“.
7. Nuo penktosios koplyčios – stoties „Prie Kedrono upelio“ iki šeštosios koplyčios – stoties „Pas Aną“.	15 m	8. „Jėzų atvedė pas Aną“.
8. Nuo šeštosios koplyčios – stoties „Pas Aną“ iki septintosios koplyčios – stoties „Pas Kajafą“.	10 m	9. „Jau susirinko Taryba“.
9. Septintoje koplyčioje „Pas Kajafą“: nuo septintosios stoties „Pas Kajafą“ iki aštuntosios stoties „Kalėjime“	1 m	10. „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (1 k.).
10. Nuo septintosios koplyčios, arba aštuntosios stoties „Kalėjime“, iki aštuntosios koplyčios, arba devintosios stoties „Pas Pilotą“.	15 m	11. „Teismo Taryba“.

9 lentelės tęsinys

11. Nuo aštuntosios koplyčios, arba devintosios stoties „Pas Pilotą“, iki devintosios koplyčios, arba dešimtosios stoties „Pas Erodą“.	10 m	12. „Kai jau Pilotas nebesugalvojo“.
12. Nuo devintosios koplyčios, arba dešimtosios stoties „Pas Erodą“, iki dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktosios stoties „Rotušėje“.	15 m	13. „Valandą trečią“.
13. Nuo dešimtosios koplyčios, arba vienuoliktosios stoties „Rotušėje“, iki vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios stoties „Jėzus susitinka savo Motiną“.	10 m	14. „Kryžių sunkiausia“ arba „Stovi Motina“.
14. Nuo vienuoliktosios koplyčios, arba dvyliktosios stoties „Jėzus susitinka savo Motiną“, iki dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“.	8 m	15. „Didi Globėja“ (naujoji redakcija – „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“).
15. Nuo dvyliktosios koplyčios, arba tryliktosios stoties „Jėzus susitinka šventąją Veroniką“, iki tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios stoties „Prie miesto vartų“.	8 m	16. „Neša sau kryžių“.
16. Nuo tryliktosios koplyčios, arba keturioliktosios stoties „Prie miesto vartų“, iki keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“.	10 m	17. „Valandą šeštą“.
17. Nuo keturioliktosios koplyčios, arba penkioliktosios stoties „Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių“, iki penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios stoties „Jėzus parpuola trečią kartą“.	8 m	18. Jėzus vaitojo.
18. Nuo penkioliktosios koplyčios, arba šešioliktosios stoties „Jėzus parpuola trečią kartą“, iki šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios stoties „Jėzų išvelka iš drabužių“.	8 m	19. „Viešpatie Jėzau mieliausias“ arba „Jėzau Kristau maloniausias“.

9 lentelės tęsinys

19. Nuo šešioliktosios koplyčios, arba septynioliktosios stoties „Jėzų išvelka iš drabužių“, iki septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios stoties „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“.	8 m	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ (3 k.).
20. Nuo septynioliktosios koplyčios, arba aštuonioliktosios stoties „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, iki aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktosios stoties „Jėzų laidoja“.	8 m	20. „Liekim ašaras visi“.
21. Aštuonioliktosios koplyčios, arba devynioliktosios stoties „Jėzų laidoja“, iki devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimosios stoties „Šventojo Kryžiaus atradimas“.	5 m	21. „Kniūbsčia žemėn pulkime“ arba „Mirdamas Tėvui save paaukojo“, arba „Krikščionio siela kiekvieno“.
22. Nuo devynioliktosios koplyčios, arba dvidešimosios stoties „Šventojo Kryžiaus atradimas“, iki bažnyčios centrinio altoriaus.	30 m	22. Visų šventųjų litanija, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ (3 k.).
23. Prie bažnyčios centrinio altoriaus		23. „Karalienė maloninga“. 24. „Dangaus Karaliaus“. 25. „Mieliausias Jėzau“. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“.
Iš viso:		251 m.

Iš pateiktos medžiagos ir lentelių matome, kad Žemaičių Kalvarijos Kalnai Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje yra Žemaičių Kalvarijos Kalnų prototipas, specialių apeigų, maldų ir giesmių nėra.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Išvardykite Žemaičių Kalvarijos Kalnų Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje kilmės versijas.
2. Pagalvokite, kas skiria Žemaičių Kalvarijos Kalnus Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje nuo Žemaičių Kalvarijos Kalnų.
3. Panagrinėkite visus Žemaičių Kalvarijos Kalnų Mosėdžio kalvarių tipo Kryžiaus kelyje apeiginių papročių atlikimo būdus ir atsakykite, ką jie simbolizuoja.

4. Pamastę nusakykite, kokiais kriterijais buvo vadovautasi, sudarant Žemaičių Kalvarijos Kalnų Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus kelyje ir Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmynus.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1.
 Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. 2003.
Valančius M. Raštai. Vilnius. 1972. T. 2.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Kražių skerdynės / sudarė ir medžiagą surinko L. Mulevičius (dokumentus vertė ir knygą baigė rengti spaudai R. Strazdūnaitė). Vilnius. 1993.
Matusas J. Motiejus Valančius kaip istorikas. Atspausa iš „Senovės“ III tomo. Kaunas. 1938.
 Mūsų Lietuva / paruošė B. Kviklys. Chicago. 1980. T. 2.
 Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis. 1922.
Šileikis G., Visockis A. Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.

VII skyrius

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ APEIGŲ KILMĖ

Žemaičių Kalvarijos Kalnų apvaikščiojimas turi 33 apeigas. Pirmoji iš jų – švenčių bei atlaidų šventimas.

Nuo pat krikščionybės pradžios minėti Kristaus gyvenimo įvykiai. IV a. prasideda kankinių kultas – švenčiamos jų šventės (*dies natalis* – mirties diena). Pirmosios istorinės žinios apie šias šventes siekia 620 metus, kai Reimso vyskupas Senacijus be sekmadenių nustatė dar 11 kitų švenčių. Nuo XII iki XVI a. atskiros vyskupijos turėjo daugiau kaip 100 šventų dienų (su sekmadeniais), neįskaitant parapinių ir vienuolynų švenčių.

Lietuvoje įvedus krikščionybę iškart imta švęsti šventes, kurios jau buvo švenčiamos visoje Bažnyčioje. Kaimyninėje Lenkijoje švenčių buvo daug: be visoje Bažnyčioje švenčiamų, dar prisidėjo keletas krašto globėjų švenčių – atlaidų. Iš pradžių Lietuvos globėjų šventės buvo tokios pat kaip ir Lenkijoje. Tik Vilniaus vyskupo Benedikto Vainiaus laikais (1600–1615) sinodas nustatė savo globėjus: šv. Jurgį, šv. Kazimierą ir šv. Mikalojų¹¹⁵.

1634 m., popiežiaus Urbono VIII laikais, Apeigų kongregacija leido Lenkijoje ir Lietuvoje vasaros mėnesiais (liepos, rugpjūčio ir rugsėjo) šventes perkelti iš darbo dienų į sekmadenius, tačiau nebuvo leista kilnoti Marijos ir apaštalių švenčių bei atlaidų. Popiežius Pijus VI 1775 m. išleido bulę *Paternae Charitati*, kuria Lietuvoje ir Lenkijoje buvo panaikintos kai kurios šventės, sumažintas jų skaičius išliko iki 1911 metų. Buvo paliktos krašto ir vyskupijų globėjų šventės – atlaidai. Lietuvoje jos sutapo su Šv. Kazimiero švente, nes visos trys Lietuvos vyskupijos (Vilniaus, Žemaičių ir Seinų) buvo pasirinkusios šv. Kazimierą krašto ir vyskupijos globėju¹¹⁶.

Švč. M. Marijos Apsilankymo švente minimas Marijos apsilankymas pas šv. Elzbieta (Lk 1, 39–56). Šią šventę pirmasis įvedė šv. Bonaventūras 1263 m. pranciškonų ordine, o popiežius Urbonas VI ir Bonifacas IX 1389 m. leido švęsti visoje Bažnyčioje. Visai Bažnyčiai privaloma švęsti gegužės 31 d. šventę paskelbė popiežius Šv. Pijus V (1566–1572)¹¹⁷. Skirtingai nuo visoje Bažnyčioje priimtose šiai šventei švęsti datos Žemaičių Kalvarijos Kalnuose ir Tytuvėnų bei Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus keliuose ši šventė švenčiama ne gegužės 31 dieną, o liepos 2–9 d., nes šios šventės šventimo oktavą 1639 m. įvedė

vietos vyskupas Jurgis Tiškevičius, o popiežius Urbonas VIII šios šventės metu apėjusiems Kryžiaus kelio „Paskutinės vakarienės“, „Alyvų darželio“, „Kristaus plakimo prie stulpo“, „Erškėčiais vainikavimo“, „Nukryžiovimo“ ir „Palaidojimo“ koplyčias suteikė atlaidus. Nuo 1742 m. Žemaičių Kalvarijoje pradėti rengti Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus keliuose visuotiniai Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidai.

Švč. M. Marijos Škaplierinės šventės (liepos 16 d.) šventimo tradicija gyvuoja Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojime. Šios šventės ištakos – karmelitų ordine, įsisteigusiam 1155 m. Palestinoje, ant Karmelio kalno, bei atsidėjusiam Švč. M. Marijos garbinimui. Palestiną užėmus arabams, 1260 m. dalis šių atsiskyrėlių atvyko į Angliją. Tačiau ir čia jie buvo persekiojami. Legenda pasakoja, kad tarp atsiskyrėlių buvo 32 metų brolis Simonas. Karšta malda jis kreipėsi į Švenčiausiąją Dievo Motiną, prašydamas pagalbos. 1251 m. liepos 16 d. Kembridžo karmelitų vienuolyne jam apsireiškė Mergelė Marija ir įteikė škaplierius. Ji pasakė, kad tai bus jos globos ženklas – tas, kas dėvės škaplierių, gaus atsivertimo malonę ir nepražus¹¹⁸. Šiai datai paminėti Marijos Škaplierinės šventė pradėta švęsti karmelitų ordine nuo 1376 m. Popiežius Sikstas V 1587 m. šią šventę patvirtino tik karmelitų ordinui. Visoje Bažnyčioje ji įvesta 1726 m. rugsėjo 24 dieną¹¹⁹. Į Lietuvą pirmieji karmelitai atvyko XVI a., o šią šventę išpopuliarino Švč. Marijos Škaplierinės brolijos nariai.

Remiantis liaudies pamaldumu, Mergelė Marija, Kristaus Motina, šią dieną „sielas iš skaistyklos išvaduoja“¹²⁰. Vadinasi, per Švč. M. Mariją Škaplierinę apvaikštant Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelią buvo meldžiamasi ir už mirusiųsius.

Bažnyčia Kristaus ir Jo Motinos Marijos kančiai pažymėti yra skyrusi ne tik tam tikras šventes, vietas, bet ir konkrečias savaitės dienas. Pradžią šiam kultui davė vadinamoji „Didžioji Vokietijos mistinė Kryžiaus kelio mokykla“, kuri susiformavo viduramžiais (1327–1366 metais). Ji Viešpaties gyvenimo kančios dienas pradėjo siesti su konkrečiomis savaitės dienomis ir net valandomis. Kristaus kančios kelio garbinimo tradicijoje konkrečių dienų išskyrimas siejamas su XVI amžiaus viduryje Vokietijoje atsiradusiu papročiu Kristaus kančią garbinti vieną, tris, septynias ir aštuonias (oktavą) dienas. Kristaus mirties dienai pagerbti buvo skirtas penktadienis, o šeštadienis – Marijai pagerbti¹²¹.

Oktavos dienų šventimo pamaldumo praktika Lietuvoje yra žinoma tik Žemaičių Kalvarijos, Tytuvėnų ir Mosėdžio kalvarijų tipo Kryžiaus keliuose bei Šiluvoje švenčiant Švč. M. Gimimo šventę.

Bažnyčios istoriniai šaltiniai byloja, kad jau nuo Konstantino Didžiojo laikų piligrimai, lankantys šventąsias Jeruzalės vietas, praktikavo oktavos metu tam tikromis dienomis aplankyti kurią nors Kristaus Kryžiaus kelio vietą. Vakarų Bažnyčioje ši pamaldumo praktika atsirado vėlyvaisiais viduramžiais (XIV a.) Nyderlandų pranciškonų dėka. Kalvarijų Kryžiaus kelyje kiekviena Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymima atskira diena. Iš pradžių jų skaičius įvairavo, dažniausiai būdavo septynios stotys (dienos), kurios pirmiausia aprašytos evangelijose. 1491 m. olandas Bethlemas († 1518) išleido iliustruotą knygelę, kurioje Kryžiaus kelią padalijo visoms savaitės dienoms. Pirmadienį autorius siūlo skirti Kristaus keliui apmąstyti nuo Paskutinės vakarienės iki Alyvų sodo. Antadienis – Kristus pas Aną, Pilotą bei Erodą. Trečiadienis – Kristaus sugrįžimas pas Pilotą, teismas, Kryžiaus uždėjimas bei pirmasis parpuolimas ant žemės. Ketvirtadienis – Kryžiaus nešimas per miestą, susitikimai su Motina, Simonu iš Kirėnės, Veronika bei antrasis parpuolimas ant žemės. Penktadienis – nukryžijavimas. Šeštadienis – nuėmimas nuo kryžiaus ir guldymas į karstą. Sekmadienis – žengimas į dangų. Kitas pirmadienis – Šventosios Dvasios atsiuntimas¹²². Atlaidų metu oktava suskirstyta taip: kiekviena parapija turi savo dieną, yra ir kunigų diena (dažniausiai trečiadienį). Sekmadienį vyksta Didieji atlidai. Šie atlidai įtvirtino septynių aštuonių (oktavos) dienų šventimą, kaip vieną iš pamaldumo išraiškos formų.

Katalikų liaudies pamaldumo praktikos, be švenčių bei minėtinų dienų šventimo, ypatingos ir kitomis apeigomis. Tai ėjimo procesijose arba maldininkų kelionėse apeiga. Jos kilmė susijusi su Senuoju Testamentu, kada iškilmingos eisenos nešdavo Sendoros Skrynią. Naujajame Testamente Kristus prieš Velykų šventes iškilmingos procesijos buvo atlydėtas į Jeruzalės bažnyčią. Bažnytiniai šaltiniai liudija, kad pirmųjų procesijų ritualai, lankant Kristaus kančios vietas Jeruzalėje, klostėsi IV amžiuje¹²³. XVI a. šias iškilmingas procesijas vesdavo šventų vietų saugotojai pranciškonai: „Šv. Karsto bažnyčioje pranciškonai vienuoliai suruošė procesiją su vėliavomis“¹²⁴. Taigi kalvarijų Kryžiaus kelio pavyzdį procesijoms formuoti davė pranciškonai, kurie saugojo šventas vietas Palestinoje.

Kai Lietuvoje tam tikros vietos, Marijos šventovės bei jos paveikslai ėmė garsėti stebuklais ir kitomis malonėmis, žmonės ėmė ne tik pavieniui, bet ir organizuotai, t. y. procesijomis tas vietas lankyti. Impulsą šiems procesams davė Lietuvoje įsikūrusios dominikonų, bernardinų-pranciškonų bei jėzuitų vienuolijos. Taigi galime drąsiai teigti, kad tiek skaitiniai, tiek maldos, giesmės, procesijos bei maldininkų kelionės su vėliavomis yra ne autentiškos, o Jeruzalės Kris-

taus kančios kelio lankymo atspindys. Tuo remiantis, matyt, ir buvo sudaryti įvairūs vadovėliai, skirti tiek Žemaičių Kalvarijai, tiek Vilniaus, tiek Veprių kalvarijoms apvaikščioti, kuriuose buvo aiškinama, kaip kalvarijas galima eiti iškilmingai ir privačiai: iškilmingai, kada yra vadovas, kuris garsiai skaito stočių tekstus ir maldas, o maldininkai gieda giesmes eidami nuo vienos stoties prie kitos; privačiai, kai tokio vadovo nėra.

Viena iš centrinių apeigų – atsiklaupimas, arba klūpėjimas. Liturginė laikysena – klūpėjimas prie centrinio altoriaus ir prie koplytėlių – sena krikščionių tradicija. Nuo pat pirmųjų krikščionybės laikų yra meldžiamasi atsiklaupus pasninko, liūdesio, nusižeminimo ir atgailos metu. Anot šv. Bazilijaus, klūpėjimas rodo, kad nuodėmė mus parbloškė ant žemės. Vakarų Bažnyčios praktikose išlikęs paprotys atsiklaupus medituoti ar skaityti, kaip senovėje elgėsi Egipto dykumų vienuoliai, ar adoruoti atsiklaupus prieš Švč. Sakramentą. Apaštalo darbų knyga mums pasakoja apie maldai suklupusį apaštalą Petrą (Apd 9, 40), apaštalą Paulių (Apd 20, 36), pastarąjį į kelionę lydinčius suklupusius krikščionis (Apd 21, 5).

Tai rodo, kad ši liturginė laikysena yra atėjusi iš Šventosios žemės.

Kita apeiga – žegnojimas. Yra žinoma, jog III a. pradžioje Romoje gyvavo paprotys besirengiančiųjų krikštui kaktą pažymėti kryžiaus ženklu, tuo pažymint, kad jie jau turi nematomą Kristaus antspaudą. Tarp krikščionių įsigalėjo paprotys ir save žymėti kryžiaus ženklu: kaktos palietimas simbolizuoja, kad tikėjimas išpažįstamas protu, krūtinės – tikėjimas priimamas su meile, pečių – gyvenama tikėjimu.

Švč. Sakramento pagarbinimo apeiga oficialiai įteisinta 1215 m. Laterano IV Susirinkime¹²⁵.

Švč. M. Marijos paveikslų garbinimo tradicija prasideda nuo III a., bet po visuotinio Efezo Susirinkimo, kuriame buvo paskelbta Marijos dieviškosios motinystės dogma (431 m.), ji tampa visuotine. Apeigos prie Švč. M. Marijos paveikslų siekia XI a. ir siejamos su Romos šv. Petro bazilikoje saugomu atvaizdu. Dominikonai ypač skleidė Marijos kultą, todėl visose jų įkurtose ar globojamose kalvarijose yra Marijos paveikslų, kuriuose aplink jos figūrą išdėstyti 15 mažų rožinio slėpinius vaizduojančių paveikslėlių. Marijos (kaip ir Kristaus) gyvenimo džiaugsmas bei skausmai minimi ir liturgijoje. Nuo XV a. Sopulingoji Kristaus Motina pradėta vaizduoti ratu aplink jos galvą mažuose paveikslėliuose komponuojant septynis Jos sopulius, vėliau – su 7 jos širdį pervėrusiais kalavijais.

Apie 1650 m. iš Romos į Žemaičių Kalvariją atvežtas stebuklingas Dievo Motinos paveikslas. Jo istoriją kunigas Ragaišis, pasinaudojęs dominikonų archyvu, taip aprašo: „dominikonams įsikūrus Žemaičių Kalvarijoje, vienas jaunas jų klierikas Petras Pugačevskis buvo pasiūstas į Romą aukštųjų mokslų eiti. Romoje jis apsigyvenęs pas dominikonus vienuolyno ligoninėje, kur kabėjo ir šis paveikslas, vieno dominikono ant drobės nupieštas. Petras naktimis dažnai prieš tą paveikslą meldavęsis ir kartais matydavęs nežemišką šviesą aplink Marijos ir Kūdikių galvą. Kartą sunkiai susirgęs brolis vienuolis Romualdas. Petras prieš paveikslą užžiebęs žvakę ir karštai meldęsis, prašydamas Marijos grąžinti ligoniui sveikatą. Marija išklausiusi malda, ir ligonis atsikėlė sveikas. Patyręs tokį stebuklą Petras, grįždamas į Žemaičius, išsiprašė iš dominikonų tą paveikslą ir parvežęs jį į Žemaičių Kalvariją atidavė vienuolyno priorui. Šis laikė brangią dovaną savo kambaryje ir ne kartą matė tokią pat šviesą, kokią buvo regėjęs Petras Romoje. Prioriui mirus, jo vietą užėmė Petras Pugačevskis, kuris su iškilminga procesija pargabeno paveikslą į bažnyčią ir įrėngė jį didžiajame altoriuje. Nuo tada garsas apie stebuklingąjį paveikslą sparčiai plito ir vis daugiau žmonių ėmė lankyti Žemaičių Kalvariją, ieškodami čia pagalbos ir paguodos. Jie patirdavo įvairių malonių bei stebuklų, kurių tikrumui įrodyti dvasinė vyresnybė skyrė komisiją iš aukštų Žemaičių vyskupijos pareigūnų. 1643 m. gegužės 3 d. atvykę į Žemaičių Kalvariją, jie išklauė liudininkų, kurie sakė matę stebuklingus įvykius. Dalyvaujant daugeliui kitų kunigų bei žymesnių pasauliečių buvo surašytas protokolas, kuriuo remdamasis Žemaičių vyskupas J. Tiškevičius paveikslą paskelbė stebuklingu“¹²⁶. Marijos paveikslo stebuklingumą liudija ir prie jo sukabinti votai. Pakabino juos čia įvairiais laikais žmonės, kurie besimeldami prie Švč. M. Marijos, Dievo Motinos, paveikslo buvo išsiprašę sveikatos ar kitų malonių.

Švč. M. Marijos paveikslų garbinimas nebuvo vietinis apeiginis paprotys, o atėjęs per Lenkiją iš Romos.

Kitų trijų vienas kitą papildančių apeigų – skaitinių skaitymo, maldu kalbėjimo ir giedojimo – ištakos siekia maždaug 380 metus, kai piliigrimai naktį iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį lankydami šventas Jeruzalės vietas pagerbdavo Kristaus kančios kelią skaitydami fragmentus iš evangelijų, kalbėdami maldas ir giedodami giesmes¹²⁷.

Giedojimas stovint – tai simboliškas ritualinis veiksmas: „Pagiedoję himną, jie išėjo į Alyvų kalną“ (Mt 26, 30). XVI a. šias iškilmingas procesijas vesdavo šventų vietų saugotojai pranciškonai: „Šv. Karsto bažnyčioje pranciškonai vienuoliai stovėdami giedodavo giesmes, vėliau suruošė procesiją su vėlia-

vomis“¹²⁸. Taigi šiai pamaldumo praktikai formuotis paskatą davė pranciškonai, saugoję šventas vietas Palestinoje.

Giesmių giedojimo einant apeigos kilmė siekia vėlyvuosius viduramžius, kai iš grigališkojo choralo išsirutuliojo liaudiška apeiginė muzika, dažniausiai skirta Kristaus kančiai pagerbti bei krikščioniškai palaidoti mirusiuosius. Ėjimas giedant iš vienos stoties, arba vietos, į kitą yra ne tik praktinis veiksmas – tai maldos aktas, primenantis Kryžiaus kelią ir tai, kad esame keliaujanti Dievo tauta. Pirmą kartą apie tai užsiminta 1025 metais: „Nemokantys skaičiuoti per meną (daile, muziką) išvelgia visa tai, ko negali sužinoti rašto dėka“¹²⁹. Tai pirmiausia, matyt, perėmė Jeruzalėje šventas vietas saugoję pranciškonai, o vėliau vienuolynai ir piligrimai tai greitai išplatino po visą Europą. Tradicija giedoti einant jau XVI a. buvo žinoma Lenkijoje¹³⁰. Lenkų mokslininkai teigia, kad einant giedamų kalvarijų Kryžiaus kelių giesmių tekstai, kur apmąstoma Kristaus kančia, yra grynai lenkiški, nes kituose kraštuose jų paprasčiausiai nėra. Lenkai maldų tekstus, kurie sakomi einant nuo vienos bažnyčios prie kitos, nuo vieno kryžiaus prie kito, „apvilko“ melodija, kad būtų daugiau giesmių negu tylos. Lenkų giesmynai pateikia maldininkams judant giedamos giesmės modelį, kuris taikomas einant nuo vienos koplyčios – stoties prie kitos: melodiją gieda tekstą žinantis vadovas, o kiti ją tik atkartoja¹³¹. Tai rodo, kad apvaikščiojimo paprotys giedoti einant atėjo iš Lenkijos. Reformacijos judėjimas išjudino Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir pastūmėjo Katalikų Bažnyčią užsiimti lietuviškų giesmynų leidyba. Ypač ši veikla suaktyvėjo po Tridento Susirinkimo reformų (1545–1563), kai kontrreformacinis judėjimas pasiekė ir Lietuvą.

Apeigų pagerbti kapines ir melstis jose už palaidotus mirusiuosius bei bažnyčioje stočių (Kryžiaus kelio arba Kalnų) apvaikščiojimo per šermenis ir mirusiųjų minėjimus tradicijų ištakos siekia Kristaus laikus. Kristus išgyveno mirtį. Apie tai mums pasakoja Evangelija. Kristus numatė savo kančią ir mirtį. Krikščionio mirtis gali būti apibrėžta kaip jo dalyvavimas Kristaus kančioje ir prisikėlime. Katalikų Bažnyčios apeigynas kalba apie liturginį mirties šventimą, kuris padeda žmogui paskutinę valandą sekti Kristų ir mirties akivaizdoje priimti mirties kančias kaip dangaus gyvenimo viltį ir prisikėlimą, nes Kristus sunaikino mirtį savo paties mirtimi. Per krikštą esame kartu palaidoti su Kristumi (Rom 6, 4). Tad krikščionių vienuolyno, bažnytinė ar šeimos bendruomenė lydi mirštantįjį. Ši tradicija Bažnyčios liturgijoje yra palikusi gilius pėdsakus. Tradiciją einant Kristaus kančios keliu melstis už mirusiuosius Jeruzalėje įvedė vienuoliai pranciškonai. Pirmasis iš piligrimų apie tai 1582–84 metais rašo M. K. Radvila (Našlaitėlis): „Tose

šventosiose vietose pranciškonai taip pat laiko pamaldas už mirusiuosius tėvus ir artimuosius. Kiti prašo kunigą, kad jiems esant atlaikytų pamaldas už mirusius Kalvarijos kalne arba kurioje kitoje vietoje, kaip kam Viešpats įkvėpė¹³². Ši praktika laikui bėgant buvo perkelta ir į Europą, kur buvo platinama įvairių brolių, veikusių prie bernardinų ir pranciškonų vienuolynų bei bažnyčių. Viena iš jų buvo Vilniuje bernardinų globojama Šv. Onos brolija. Jos nariai turėjo kiekvieną antradienį dalyvauti Bernardinų bažnyčioje šv. Onos garbei skirtose Mišiose – votyvoje, pamaldžiai apmąstyti V. Jėzaus kančią, teikti pagalbą vargšams, dalyvauti brolių laidotuvsė, taip pat pamaldose už mirusius brolijos narius. Be minėtų brolių, prie kapinių pagerbimo bei meldimosi už jose palaidotus mirusiuosius, maldų ir giesmių populiarinimo prisidėjo ir Žemaičių Kalvarijoje veikusi Rožinio bei Šv. Pranciškaus tretininkų brolijos, taip pat keliaujantys elgetos muzikantai, špitolninkai, Žemaitijoje buvusių „maldunamų“ gyventojai.

1831 m. Lenkijoje pasirodęs Jano Mikos maldynas, skirtas apvaikščioti Kryžiaus kelius meldžiantis už mirusiuosius, liaudies buvo ypač mėgstamas ir naudojamas visuose katalikiškuose kraštuose, tarp jų ir Lietuvoje¹³³.

Degančių žvakių procesijose nešimo ir jų aukojimo bei deginimo koplyčiose – stotyse apeigos kilo iš Jeruzalės: „Mes, piligrimai, joje dalyvavome eidami po du su uždegtomis žvakėmis rankose“¹³⁴. Tradicijai einant procesijoje nešti degančias žvakes atsirasti įtakos galėjo turėti Simeono giesmė, kur sakoma: „Mano akys išvydo Tavo išgelbėjimą, kurį prirengi visų tautų akivaizdoje: šviesą pagonims apšviesti“ (Lk 2, 30–32). Taip pat Velykų vigilija, kurios Didžiojo šeštadienio liturgijoje matome, kaip visiškoje tamsoje senovišku būdu – su titnagu įskeliama nauja ugnis, įkuriamas naujas laužas, nuo kurio uždegama velykinė žvakė. Bažnyčios gale kunigas gieda: „Kristus mums šviečia!“. Bažnyčios istorija liudija, kad iki 7-ojo šimtmečio liturginėje procesijoje į bažnyčią buvo einama su fakelais ir žvakėmis. Kai kurie vyskupai darė taip pat. Atėjus į bažnyčią, deglai ir žvakės buvo sustatomi apie altorių, kad apšviestų tamsias patalpas. Šis paprotys kartu su krikščionybe atėjo į Lietuvą iš Šventosios žemės ir Romos Katalikų Bažnyčios liturgijos.

Kita apeiga – naktinės procesijos. Tradicija apvaikščioti kalvarijų Kryžiaus kelią naktį yra labai reta. Jos kilmė, remiantis istoriniais šaltiniais, siekia pirmuosius krikščionybės amžius. Apie 380 metus Šventojoje žemėje gyveno maldininkė, kuri buvo vadinama Silvija arba Eterija. Kalbėdama apie Šventąjį miestą, ji aprašo ir pirmąsias maldininkų procesijas, kurios naktį žvakių šviesoje lankydavo Kristaus buvimo vietas. Procesijos eidavo naktį iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį. Zebžydovo Kalvarijoje (Lenkija) nuo XVII am-

žiaus taip pat pradėtos rengti naktinės procesijos žvakių šviesoje iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį penktadienį. Tai rodo, kad naktinių procesijų apeigos į Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelius bus atėjusios per Lenkiją iš Jeruzalės.

Gėlių aukojimo bei barstymo apeigos yra kilusios iš Katalikų Bažnyčios apeigyno. Pirmasis šio papročio aprašą pateikia Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius veikale „Žemaičių vyskupystė“. Jo teigimu, šio gražaus papvyzdžio įvedimo iniciatorius yra Žemaičių vysk. Antanas Tiškevičius, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio steigėjo, giminaitis: „Vyskupas Antanas Tiškevičius 1753 m., norėdamas atlikti Žemaičių Kalvarijos atlaidus, su didžiausia iškilmė įsakė kiekvienai parakvijai atsivesti į dvi dešimtį vaikelių ir tiek pat mažų mergelių, dailiai aprengtų; tiek kartu su kunigais į dvi eili sustatyti vaikščiojo kalnus ir apsukui bažnyčios“¹³⁵. Taigi šiam papročiu Lietuvoje įsigalėti padėjo vietiniai dvasininkai.

Gulimosi ant žemės kryžiumi apeiga į katalikų liaudies pamaldumo praktikas Lietuvoje atėjo kartu su krikščionybės pradžia. Pirmasis apie šio papročio kilmę kalbantis istorinis šaltinis yra Naujajame Testamente – tai Apaštalų darbų knyga, kur pasakojama apie maldai suklupusį apaštalą Petrą, apaštalą Paulių bei krikščionis, lydinčius apaštalą Paulių į kelionę. Gulimasis kryžiumi, arba parpuolimas, kaip pamaldumo forma – tai nuoširdžiausios maldos laikysena. Šv. Rašte randame, jog dažnai buvo parpuolama maldai (Pr 17, 3; Įst 9, 18; Neh 8, 6; Tob 12, 16; Jdt 9, 1; 10, 1–2; 2 Mak 10, 4; Mk 5, 22; Mt 26, 39; Apr 4, 10). Viena pirmųjų pamaldumo tradicijų, susijusių su Kristaus kančios keliu, buvo Jo kritimų po kryžiumi garbinimas. Maldininkų kritimas ant žemės kryžiumi prie stočių, kurios simbolizuoja Jėzaus kritimus, ar šventų paveikslų, akcentuoja jų pagarbą mīnėtam kultui. Kristaus kritimų po kryžiumi skaičius įvairių šalių kalvarijose skiriasi. Dažniausias variantas – 7 kritimai ant žemės. Teologų teigimu, tai sietina su kanoninių valandų arba savaitės dienų skaičiumi, o ne vien su autentišku Kristaus kančios keliu. Skirtingas kritimų ant žemės skaičius jau XV a. buvo žinomas Nyderlanduose ir Vokietijoje. Trijų kritimų ant žemės ciklas buvo paplitęs Ispanijoje. Lenkų literatūroje apie tai pirmasis prabyla kun. Jokūbas Wujekas savo „Postilėje“ 1582 metais. Jis akcentuoja 7 stočių lankymą ir jų pagerbimą senuoju papročiu – kritimu ant žemės kryžiumi. Žemaičių Kalvarijos Kalnuose vyrauja paprotys prie 3 koplyčių kristi ant žemės, taip pagerbiant Kristaus kritimus Jo kančios kelyje. Apie vieną kritimą ant žemės savo laiškuose užsimena M. K. Radvila Našlaitėlis: „Šventasis Jeronimas liudija, kaip tą darė aukštos kilmės Romos matrona Paulė: ji taip susijaudinusi ir susidomėjusi lankė tas šventąsias vietas, kad, parpuolusi prieš kryžių, garbino jį tartum būtų regėjusi kabantį ant jo Kristų. <...>.

Taip pat elgdavosi ir lig šiol tebesielgia tikram pamaldumui atsidavę piligrimai¹³⁶. Tai rodo, kad šis apeiginis paprotys yra atėjęs iš krikščionybės lopšio – Jeruzalės.

Žinių apie meldimosi iškeltomis į viršų rankomis apeigą yra nedaug: Šis liturginis gestas yra pavaizduotas Romos katakombose. Pakeltos rankos senovės krikščionims primindavo Nukryžiuotąjį¹³⁷.

Apeiginio papročio eiti keliais aplink altorių ar statulą kilmė susijusi su pagarba šventovei ar malones teikiančiai vietai: „Jeruzalės šv. Kapo bazilikoje jau nuo XV a. piligrimų (maldininkų) procesijos vieną kartą keliais apeidavo aplink centre esantį Patepimo Akmenį“¹³⁸.

Šventų kolonų ir statulų lankymas siejamas su XVI amžiaus pradžioje Vokietijoje paplitusiu papročiu procesijomis Didįjį penktadienį aplankyti 9 bažnyčias arba altorius. Apie 1525 metus buvo išleista instrukcija, skelbianti, kad vietoj bažnyčių ar altorių galima statyti ir lankyti kolonas su invokacijomis. Ši pamaldumo tradicija jau XVI a. buvo žinoma Vokietijoje, Nyderlanduose, Liuksemburge bei Lenkijoje.

Liturgijoje relikvijos bučiavimo apeiga atliekama dviem atvejais: 1) kaip pagarbos ženklas (pavyzdžiui, bučiavimu pagerbti altorių, Evangelijų knyga); 2) kaip ramybės linkėjimas prieš Komuniją paraginus: „Palinkėkite vieni kitiems ramybės“¹³⁹. Taip pat šis apeiginis paprotys yra susijęs su pirmosiomis procesijomis į Šventąsias vietas Jeruzalėje: „Didįjį penktadienį Golgotoje vykdavo Šv. Kryžiaus adoracija ir relikvijų pagarbinimas jas pabučiuojant“¹⁴⁰. Piligrimų dėka kiek vėliau Europoje atsiranda šv. Kryžiaus relikvijų garbinimo, o nuo XV a. – ir statulų su šv. Kryžiaus atvaizdu garbinimo tradicija. Taigi šis apeiginis paprotys yra pirmųjų krikščionių pagarbos ir meilės simbolių atspindys.

Mušimasis į krūtinę – tai atgailos ir nusižeminimo gestas, kurį randame Šv. Rašto pranašų knygoje (Fer 31, 19; Ez 21, 17). Jį mini Luko evangelija, kur lyginamas fariziejus ir muitininkas (plg. Lk 18, 13), taip pat Kristaus nukryžiavimo scenoje (Lk 23, 45). Jeruzalėje šią atgailos apeigą ypač mėgo pirmieji krikščionys.

Apėjimo aplink koplyčią ar bažnyčią apeiginis veiksmas žinomas jau nuo Konstantino Didžiojo (313 m.) laikų, kai piligrimai, lankydami Jeruzalės šventąsias vietas, jas apeidavo. Vakarų Bažnyčioje šis paprotys pranciškūnų vienuolių dėka atsirado vėlyvaisiais viduramžiais (XIV a.).

Sustojimas, stabtelėjimas procesijos ar individualios kecionės metu – tai pagarbos ženklas. Ši liturginės laikysenos tradicija yra įprasta žydų maldos padėtis, taip pat ankstyvųjų krikščionių laikysena meldžiantis. Tai matyti iš katakombų piešinių ir pirmųjų krikščionių rašytojų darbų. Kiekvie-

na Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymėta atskiru paveikslu, prie kurio tikintieji sustodavo ir meldavosi. Sustojimo apeiginis paprotys yra viena pirmųjų krikščionybės pamaldumo išraiškos formų.

Galvos nulenkimo apeiga yra susijusi su Bažnyčios liturginės laiky-senos nuostata ir reiškia pagarbą, atgailą, kvietimą, sutikimą. Šis paprotys yra atėjęs iš senesnių šv. Mišių liturgijos laikų, kai diakonas kviesdavo visus nusilenkti per maldavimus „Humiliate capita vestra Deo“ („Nulenkite galvas prieš Dievą“), palaiminant „Inclinate vos ad benedictionem“ („Pasilenkite palaiminimui“). Žemu nusilenkimu pagerbiamas kryžius, altorius ir vyskupas. Nusilenkimas arba galvos palenkimas reiškia pagarbą ir nuolankumą.

Pamokslų prie koplyčių – stočių sakymo apeiga yra kilusi iš IV a. Ji liudija, jog buvo laikomasi papročio skaityti ištraukas iš Naujojo ir Senojo Testamentų knygu¹⁴¹. Taigi ši apeiginis paprotys yra atėjęs iš Bažnyčios liturgijos.

Skambinimo varpais prie kapinių apeiga žinoma Romoje V a. pabaigoje. Varpų skambėjimas kviesdavo tikinčiuosius bendrai maldai, taip pat jais buvo kviečiama melstis už mirusiuosius malda „Viešpaties Angelas“. VIII a. vyskupo Gelazijaus apeigyne pirmą kartą pateiktos varpų pagerbimo maldos. Kartu buvo giedamos psalmės ir kalbamos specialios maldos. Bažnyčia varpų skambėjimui yra suteikusi galią išblaškyti blogio demonus ir išsklaidyti gamtos stichijas – audras.

Grojimo muzikos instrumentais Žemaičių Kalvarijos Kalnuose apeigos ištakos – Lenkijoje, iš kur šis paprotys atėjo į Lietuvą. Papročio groti, pritariant giesmėms muzikos instrumentais, laikėsi žmonės, priklausantys trimis socialiniams sluoksniams: samdomi muzikantai, maldininkai/muzikantai ir muzikantai/elgetos.

Maldininkų grojimas akademiniais muzikos instrumentais Kalnų procesijose turi savo priešistorę. Skardžiai, efektingai skambančių pučiamųjų muzikos instrumentų naudojimas nebuvo atsitiktinis reiškiny – tai to laikotarpio požymis. Tuo metu Lietuvos bajorija, didikai ir dvasininkai Lenkijos diduomenės ir dvasininkijos pavyzdžiu pradėjo steigti samdomas kapelas. Lenkijos kalvarijose instrumentinės kapelos jau žinomos nuo XVII amžiaus. Viena tokių kalvarių, turėjusi savo samdomą muzikantų kapelą, buvo Zebžydovo Kalvarija.

Pritarimo giesmėms liaudies muzikos instrumentais apeiga susijusi su ikikrikščioniškų laikų apeigomis. Žemaičių vyskupystėje ji pamažu integravosi į katalikiškąją apeiginę kultūrą. Vyskupas Motiejus Valančius sa-

vo „Žemaičių vyskupystėje“ rašo, kad „jau nuo vyskupo Merkelio Giedraičio laikų, t. y. maždaug 1576–1609 metais, Varnių katedroje veikė giesmininkai ir kanklininkai, kurie vyskupo užtarimu gavo atlyginimą iš paties karaliaus Stepno Batoro“¹⁴². Konkrečiau apie Žemaičių Kalvarijoje skambančius muzikos instrumentus vyskupas užsimena kalbėdamas apie šios šventovės apeiginius papročius: „Nuo pradžios šešioliktojo amžiaus lig mūsų gadynės žemaičiai gebėjo ir geba vaikščioti į atlaidus <...>. Taipogi klebonai, vyskupui liepiant, surinkę būrį savo parakvijos žmonių, su būgnais, patrūbočiais, paparčiais, altorėliais ir visa bažnyčios iškilme keliaudavo į atlaidus Aplankymo Motinos Dievo“¹⁴³.

1618 m. jėzuitų kronikos „Annuae Littera S. Iesu“ kalba, kad apsikrikštiję ir katalikais tapę žemaičiai perėmė vaidilų muzikos instrumentus: kankles, birbalus, lamzdžius, medinius trimitus. Pirmosiose procesijose dalyvaudavo kanklininkai ir trimitininkai.

XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje senuosius Žemaičių krašto muzikos instrumentus keitė variniai pučiamieji, kurių pagrindu kūrėsi pirmieji dūdų orkestrai ir kapelos: „<...> į miestelį įeinat jaunikaičiai paparčius virpino, būgnus mušė, patrūbočius pūtė ir iš šaudyklių šaudė, o seniai su moteriškomis atsispirdami giedojo ir šaukė, nes juo katra parakvija su didesniu triukšmu ir trenksmu į miestelį įėjo, tuo didesnė buvo garbė“¹⁴⁴.

XIX–XX amžių sandūroje Žemaitijoje kankliuodavo net kunigai ir vienuoliai¹⁴⁵. Taigi galima teigti, kad apeiginis paprotys liaudies muzikos instrumentais pritarti giesmėms Žemaičių kultūroje yra daug senesnis nei pati krikščionybė.

Etnoinstrumentologas ir etnologas R. Apanavičius knygoje „Baltų etnoinstrumentologija“ nustatė dvi etnoinstrumentologines kultūras – *pučiamųjų* ir *kanklių*. Jo teigimu, grojimas kanklėmis Žemaitijoje, o dūdmaišiais ir švilpnėmis Aukštaitijoje sietinas su kanklių ir pučiamųjų kultūrų palikimu Šiaurės Europoje ir Lietuvoje. Grojimo tradicijos gajos iki XX a. pirmosios pusės, jos išliko rytiniuose Lietuvos pakraščiuose¹⁴⁶.

Akmenėlių rinkimo apeiga yra žinoma tik Žemaičių Kalvarijos Kalnuose. Kaip jau buvo minėta, maldininkai lipdami į Žvirgždų kalną, kur stovi šeštoji stotis „Pas Aną“, renka akmenėlius ir veža juos namo, tikėdami gydomosiomis jų savybėmis. Žinių apie akmenų garbinimą Žemaitijoje turime iš 1568 m. Žemaičių vyskupystės vizitatoriaus, nuncijaus auditoriaus Tarkvinijaus Pekulo, kuris per vizitaciją Kaltinėnuose perdavė klebono atsakymą, kad esą girdėjęs, jog yra dargi kai kurių stabmeldžių, kurie gerbia gyvates, medžius, akmenis ir kitką, bet nežinau, kas jie ir kur jie yra¹⁴⁷. Jėzuitų archyvai liudija, kad 1723 me-

tais misionierius T. S. Ostrovskis viename Žemaitijos kaime aptinka akmenis garbinusius žmones, kurie tikisi taip susigrąžinti prarastą sveikatą¹⁴⁸.

Medžiagos apie tikėjimą akmenų sakralumu ir jų gydomosiomis galiomis daugiau turi latviai. Buvo tikima, kad nuo šventviečių atnešti į namus akmenys gydo ligas. Ant akmenų buvo atliekami įvairūs apeiginiai veiksmai: sėdėjimas, stovėjimas, lietimas, judinimas, kurie turi tam tikrą prasmę.

Žemaičių Kalvarijos Kalnų kaimynystė su Latvija, kur akmenys naudoti įvairioms ligoms gydyti, galėjo turėti įtakos akmenėlių rinkimo apeiginiam papročiiui atsirasti.

Apie tikėjimą akmens galia Jeruzalės Kryžiaus kelio kultūroje kalba Gerhardo Krolio knyga „Jėzaus pėdomis“, kur pateikiami pirmųjų krikščionių piligrimų kelionių po Šventąją žemę aprašymai. Viena iš anoniminių aprašymų, kuris datuojamas 570 m., rašoma, kad „vietoje (pretorijuje) yra keturkampis akmuo, kurį maldininkai liečia bei judina, nes ant jo buvo užkeltas ir tardomas Viešpats ir ten išliko Jo kojų pėdsakai“¹⁴⁹.

Pagarbą akmeniui rodo ir tradicija Jeruzalėje, Šv. Kapo bazilikoje, jau nuo XV a. lankyti centre esantį Patepimo Akmenį¹⁵⁰.

Akmenėlių rinkimas, kaip apeiginio papročio garbinti akmenį atitikmuo, padėjo šiai tradicijai neišnykti.

Bridimo per Kedrono upelį apeiga siejasi su Kristaus kančios istorija: „Baigęs kalbėti, Jėzus su savo mokiniais nuėjo anapus Kedrono upelio, kur buvo sodas“ (Jn 18, 1). Netrukus šiame sode Kristus buvo suimtas, taigi prasidėjo Jo kančios kelias. Remiantis Katalikų Bažnyčios liturgija, nuo seniausių religijų iki dabar pripažįstamas vandens valomosios galios šventumas. Vis dėlto Katalikų Bažnyčioje vandeniui suteikiama šventinimo galia tik po to, kai jis apvalomas egzorcizmo ir pašventinimo maldomis. Toks vanduo vadinamas švęstu, juo šlakstomi asmenys, primenant krikšto galią atleisti nuodėmes, bei įvairūs daiktai ir vietos. Šis paprotys buvo įtrauktas ir į Romos mišiolą¹⁵¹.

Žemaičių Kalvarijos Kalnuose gyvuojančios apeigos bristi per vandenį ir juo praustis semantika gali būti sietina su vandens sakralumu, pasireiškiančiu per Krikšto sakramentą. Anot Bažnyčios sampratos, sakramentas – „pradžia bei augimas yra paženklinti iš nukryžiuoto Jėzaus atverto šono ištekęjusi krauju ir vandeniui“¹⁵², tai šlakstymo apeiga, atliekama sekmadieniais per šv. Mišias, kai kunigas šlakstykle šlaksto žmones, o giesmininkai gieda „Apšlakstyk mane, Viešpatie <...>“. Tai reiškia, kad tas tegali klausytis šv. Mišių, kas yra apšlakstytas ir „baltas kaip sniegas“¹⁵³.

Kaip rodo lingvistiniai, archeologiniai, rašytiniai duomenys ir tautosaka, pagonių šventyklos ir alkavietės būdavo ant kalvų arba slėnių, prie upių santakų. Ypatinga sakralinė vieta laikytina trijų upių santaka. Dviejų upių santakoje yra Žemaičių Kalvarija. Šioje vietoje bridimas per vandens šaltinį, turintį Šventosios žemės upelio vardą (Kedronas), ir prausimasis vandeniui liaudies pamaldumo tradicijoje turi sakralios galios. Žemaičių Kalvarijos Kalnų koplyčios įrengtos buvusios pilies vietoje, prie Varduvo upės ir jos intako Pagardenio santakos, kur, remiantis legenda, buvo krikštijami pagonys žemaičiai. Vilniaus vyskupas Jonas, XVI a. pradžioje lankydamas Žemaitijos parapijas, prie Varduvo upės rado daugybę gamtos garbintojų.

Senovės lietuvių pasaulėžiūroje vanduo pirmiausiai yra ambivalentiškas mitologinis elementas. Skaidrūs vandenys, šaltiniai, upės ar ežerai laikytini šventais ir su jais atitinkamai elgtasi. Paprotį bristi per vandenį bei praustis juo galima priskirti prie katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje apeigų, turinčių vietos papročių elementų.

Žemaičių Kalvarijos Kalnuose atliekama aukų elgetoms aukojimo apeiga buvo laikoma labai veiksminga dėl užuojautos varguoliams, tradicijų laikymosi, tikėjimo ypatinga elgetų maldos galia paskatų. Elgetos malda galėjo padėti sergančiam žmogui ar gyvuliui. Jų prašyta melstis, kad geriau sektųsi ūkininkauti, kad būtų lietaus be krušos ir perkūnijos, taip pat pasimelsti už mirusiųsiuosius. Žmonės tikėjo, kad elgetų maldos palengvina skaistykloje kenčiančių vėlių kančias. Aukojant elgetoms už mirusiųsiuosius, tikėtasi jų pagalbos, nes buvo laikomi tarpininkais tarp gyvųjų ir mirusiųjų.

Katalikų Bažnyčia šį apeiginį paprotį sieja su krikščioniškąja etika: „Būkite gailestingi, kaip ir jūsų Tėvas gailestingas. <...> Duokite, ir jums bus duota: saiką gerą, prikimštą, sukratytą ir su kaupu atiduos jums į užantį. Koku saiku seikite, tokiu jums bus atseikėta“ (Lk 6, 37–39).

Palyginę senąją lietuvių pasaulėžiūrą su tuo, kas pasakyta Šventame Rašte, matome, kad pirmiau minėti papročiai yra saviti dėl vietos tradicijos įtakos.

Giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimo Kalvarijų Kryžiaus keliuose paprotys Lietuvoje atsirado apie XVII a., kai dvasi-ninkai pradėjo rūpintis elgetomis ir vyskupų įsakymu ėmė steigti prie bažnyčių špitales (lot. *hospitale*)¹⁵⁴. Dėmesio vertas Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus I sinodo (1636 m.) potvarkis, kuriuo elgetoms prašyti išmaldos prie bažnyčios bus leista tik tada, kai jie išmoks katekizmo pagrindų – tada sėdėdami prie bažnyčios turės giedoti katechetines giesmes. Nuo tada Lietuvoje kiekvienas į namus atėjęs elgeta pagieda kokią nors giesmę. Kartu gieda ir namiškiai – tai savotiška giesmių

giedojimo mokykla. Tarp giedančių elgetų buvo gana genialių žmonių, mokėjusių improvizuoti ar net kurti naujas melodijas. Apėję skersai išilgai tiek savąją, tiek ir kitas parapijas, elgetos skleisdavo giesmes po kaimus, gryčias.

Nuo XVII a. prie bažnyčių ėmė steigtis špitolės, kurios turėjo du tikslus: aprūpinti bažnyčią reikalingais tarnais ir suteikti vargšams prieglaudą bei išlaikymą. Špitolninkai, vykdydami steigėjų valią, turėjo atlikti tam tikrą tarnybą bažnyčiai (palaikyti švarą, skambinti varpais, bažnytinių švenčių metu groti liaudies muzikos instrumentais [kleketais, trimitais, kanklėmis] ir pan.), bet pagrindinis jų įpareigojimas giedoti ne per šv. Mišias, o pridėtinėse pamaldose, t. y. prieš arba po šv. Mišių, taip pat namuose ir per laidotuves. Špitolninkai eidavo po kaimus ne vien aukų pasirinkti, bet ir giedoti – mokyti žmones apeiginio giedojimo. Elgetos čia – lyg autentiška sakytinės tradicijos institucija, atėjusi dar iš ikirikščioniškų laikų. Anot Algirdo Juliaus Greimo, „elgetos, kaip socialinė grupė, atstovauja, tiesa, jau sunykusiai, degraduotai, bet autentiškai senosios lietuvių religijos dvasininkų klasei“¹⁵⁵.

Elgetos ir „maldanumių“ gyventojai bei špitolninkai buvo giesmių liaudies dainų melodijomis giedojimo ir grojimo liaudies muzikos instrumentais pradininkai bei mokytojai, kitaip tariant, vadovai – „kantoriai“ (lot. *cantor* – „giesmininkai“).

Taigi katalikybė sugebėjo pritaikyti vietos religines ir kultūrines sąlygas tikėjimo tiesoms išlaikyti bei skleisti, bažnytinėms kalendorinėms šventėms ir apeigoms.

UŽDUOTYS SAVARANKIŠKAM DARBUI

1. Išvardykite, jūsų nuomone, pačias pagrindines Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigas.
2. Išanalizuokite Kalnuose atliekamų apeigų kilmę.
3. Kokios senojo lietuvių tikėjimo pamaldumo formos įkultūrintos į Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigas?
4. Pamėginkite apibūdinti nūdienos visuomenės požiūrį į šiandien atliekamas Žemaičių Kalvarijos Kalnų apeigas ir muziką.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Apanavičius R.* Baltų etnoinstrumentologija. Kauno lietuvių tautinės kultūros centras. Kaunas. 1992.
- Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa. 1908.
- Boruta J.* Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose // Liaudies kultūra. Vilnius. 1996. Nr. 1.
- Ivinskis Z.* Rinkiniai raštai. Roma. 1986. T. 2.

- Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
- Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas. 1996.
- Kroll G.* Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius. 1997.
- Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
- Motuzas A.* Šventųjų laiptų kultas Lietuvoje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 1998. T. 13.
- Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos // Bažnyčios žinios. Kaunas. 2000. Nr. 22.
- Račiūnaitė R. Senvaitytė D., Vaitiekaitis A.* Senovės lietuvių pasaulėžiūra. Kaunas. 2001.
- Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė. Vilnius. 1990.
- Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.
- Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
- Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. T. 2.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Bartinskas M.* Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. Vilnius. 1993.
- Baltrėnienė M., Apanavičius R.* Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. Vilnius. 1991.
- Eliade M.* Šventybė ir pasaulietiškumas / iš pranc. kalbos vertė P. Račius. Vilnius. 1997.
- Gidžiūnas V.* Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž. / Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Roma. 1982. T. 9.
- Greimas A. J.* Tautos atminties beiėskant: apie Dievą ir žmones. Vilnius–Chicago. 1990.
- Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983.
- Šventas Raštas / vertė ir komentorių pridėjo kun. Juozapas Skvireckas. Kaunas. 1911. T. 6.
- Visockaitė N.* Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis / parengė A. Butrimas. Vilnius. T. 2. 1993.

PABAIGA

Šiandien Katalikų Bažnyčia žodžiu „įkultūrinimas“ nusako krikščioniškojo tikėjimo turinio išraišką įvairių etninių kultūrų formomis. Įkultūrinimas minimas jau XVI a. Livonijos rašytojas, pastorius ir Kuršo superintendentas Paulius Einhornas rašė apie latvių *confusum chaos* – maldų Švenčiausiajai Panelei Marijai ir šventiesiems visišką suderinimą su kreipimusi į savo dievus ir deives. Labai panašus reiškinys pasitaikydavo tarp prūsų, latvių ir lietuvių, ypač žemaičių¹⁵⁶.

Po Vatikano II Susirinkimo teologinėje literatūroje ir teologinėse diskusijose paplito terminas „įkultūrinimas“, t. y. krikščioniškojo tikėjimo turinio perteikimas įvairių etninių kultūrų pateikiamomis formomis¹⁵⁷.

Šiuolaikinė krikščionių Bažnyčia atmeta bet kokios formos sinkretizmą. Religijos įkultūrinimas ir kultūros evangelizavimas nėra dvi to paties lygmens tikrovės. Tačiau Bažnyčia globoja tautos vertybes, perima jos talentus, papročius, turtus tam, kad skelbtų Evangeliją žmonių kalba ir kultūros priemonėmis. Popiežius Jonas Paulius II Enciklikoje *Redemptoris Mater* rašo: „Krikščioniško tikėjimo požiūriu kultūros evangelizacija pristatoma kaip etninių kultūrinių vertybių transformavimas, jas integruojant į krikščionybę ir išaknydijant krikščionybę įvairiose žmogiškosiose kultūrose. Įkultūriniu Bažnyčia įkūnija Evangeliją įvairiose kultūrose ir kartu įdiegia tautas su jų kultūromis į savo bendruomenę, perteikia joms savo vertybes, perimdama, kas gera šiose kultūrose, ir vidujai tai atnaujindama“¹⁵⁸. Kultūros pastoracijos sėkmei itin pasitarnavo Bažnyčios gebėjimas evangelizuoti kaimo kultūrą, stipriausiai ir ilgiausiai išlaikiusią senuosius papročius, tikėjimą ir apeigas. Lietuvoje šiam procesui prireikė daugelio šimtmečių.

NUORODOS

- ¹ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago, 1980. T. I. P. 367–368.
- ² *Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. T. 2. P. 299.
- ³ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 375.
- ⁴ *K. M. Žemaičių kalvarijoms 350 metų // Katalikų kalendorius/žinynas.* Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas – Vilnius. 1989. P. 38–39.
- ⁵ *Balkutė R.* Žemaičių Kalvarijos atliadai // Liaudies kultūra. Vilnius. 2002. Nr. 4. P. 34.
- ⁶ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998. P. 249.
- ⁷ *Ragaišis A.* Žemaičių Kalvarijos aprašymas. Vilnius. 1906. P. 4.
- ⁸ *Merkys V.* Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius. 2002. T. 20. P. 266.
- ⁹ *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997. P. 229.
- ¹⁰ Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996. P. 252.
- ¹¹ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3 (4–5). P. 49.
- ¹² *Slavočinskis S. M.* Giesmės 1646 / parengė J. Lebedys. Vilnius. 1958. P. 133–163.
- ¹³ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 413–414.
- ¹⁴ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 51.
- ¹⁵ *Motuzas A.* Ten pat. P. 51.
- ¹⁶ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 415.
- ¹⁷ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 51.
- ¹⁸ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 173.
- ¹⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 418–419.
- ²⁰ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 51.
- ²¹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 421.
- ²² *Markus G.* Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // Logos. Vilnius. 1993. Nr. 7. P. 154.
- ²³ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 187.
- ²⁴ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 54.
- ²⁵ *Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987. S. 127.
- ²⁶ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 423.
- ²⁷ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 53.
- ²⁸ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 173.
- ²⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 425.
- ³⁰ *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 52.
- ³¹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 433.
- ³² *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 56.

- ³³ Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2003. P. 214.
- ³⁴ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 54.
- ³⁵ Siedlecki J. Śpiewnik Kościelny. Ten pat. S. 113.
- ³⁶ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 550.
- ³⁷ Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 216.
- ³⁸ Ten pat. P. 218.
- ³⁹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. P. 98.
- ⁴⁰ Ten pat. P. 97–98.
- ⁴¹ Motuzas A. Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai. Ten pat. P. 54.
- ⁴² Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 226.
- ⁴³ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 194.
- ⁴⁴ Boruta J. Didžiausioji Žemaičių šventovė // Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys / sudarė Adomas Butrimas, Neringa Markauskaitė, Augustinas Vitėnas, Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2003. P. 14; Giesmės Dangaus miestui, XVI–XVIII a. Lietuvių bažnytinių giesmių antologija / sudarė D. Pociūtė-Abukevičienė, M. Vaicekuskas. Vilnius. 1998. P. 391–99, 644.
- ⁴⁵ Chadam A. Spiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984. S. 4.
- ⁴⁶ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 367.
- ⁴⁷ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 447–448.
- ⁴⁸ Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 220.
- ⁴⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 448–449.
- ⁵⁰ Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 221.
- ⁵¹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 449–450.
- ⁵² Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 222.
- ⁵³ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 584.
- ⁵⁴ Motuzas A. Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 224.
- ⁵⁵ Motuzas A. Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9) P. 115.
- ⁵⁶ Vitėnas A. Žemaičių Kalvarijos Kančios kelias: istorija, tradicijos ir architektūrinis ryšys su evangeline Jeruzale // Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys / sudarė Adomas Butrimas, Neringa Markauskaitė, Augustinas Vitėnas, Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2003. P. 117.
- ⁵⁷ Biržiška M. Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos. Vilnius. 1920. P. 6.
- ⁵⁸ Pakarklis. P. Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai. Vilnius. 1948. P. 263.
- ⁵⁹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Ten pat. P. 133.
- ⁶⁰ Valančius M. Raštai. Ten pat. P. 161.
- ⁶¹ Valančius M. Ten pat. P. 373–374.
- ⁶² Kriksčioniškiosios ikonografijos žodynas / sudarė D. Ramonienė. Vilnius. 1997. P. 145–146.

- ⁶³ *Valančius M.* Raštai. Ten pat. P. 327, 373–374, 395.
- ⁶⁴ *Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius. 1988. P. 66.
- ⁶⁵ *Strijkowski M.* Ktera prezdtym nigdy swiata nie sidziala. Kronika Polska, Litewska, żmudska y wazystkiej Rusi. Kroliewicz. Ks. XIII. Rozd. 5. Sine lioko. 1582. S. 25.
- ⁶⁶ *Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių. Ten pat. P. 66.
- ⁶⁷ *Apanavičius R.* Baltų etnoinstrumentologija. „Vydijos“ priedas. Kaunas. 1992. P. 44–45.
- ⁶⁸ *Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983. P. 110.
- ⁶⁹ Encyklopedia Kościelna. 1873. P. 573.
- ⁷⁰ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 477–478.
- ⁷¹ Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės / sudarė ir parengė A. Motuzas. Vilnius. 1993. P. 43.
- ⁷² Liturginis maldynas. Ten pat. P. 477–478.
- ⁷³ *Motuzas A.* Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus keliai. Ten pat. P. 110.
- ⁷⁴ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 607–608.
- ⁷⁵ Ten pat. P. 603.
- ⁷⁶ Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės. Ten pat. P. 79.
- ⁷⁷ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 42–43.
- ⁷⁸ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 191–193.
- ⁷⁹ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 158–159.
- ⁸⁰ *Rochini R.* Mariologia. Roma. Sine anno. P. 91–96.
- ⁸¹ *Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Ten pat. S. 227–228.
- ⁸² Liturginis maldynas. Ten pat. P. P. 478.
- ⁸³ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 183–184.
- ⁸⁴ *Motuzas A.* Ten pat. P. 45.
- ⁸⁵ *Giniūnienė A.* Beržoro stacijos // Krantai. Vilnius. 1997. P. 6–7.
- ⁸⁶ *Грабаръ И.* Исторія русскаго искусства. Исторія архитектуры. Львів. 1925. Т. 2. С. 112.
- ⁸⁷ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 96.
- ⁸⁸ *Motuzas A.* Ten pat. P. 99.
- ⁸⁹ Ten pat.
- ⁹⁰ *Simoniukštytė A.* Elgetos ir elgetavimas // Liaudies kultūra. Vilnius. 1994. Nr. 5. P. 17.
- ⁹¹ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 99.
- ⁹² Psalminas / vertė kun. A. Liesis. Lietuvos TSR vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys. Vilnius – Kaunas. 1973. P. 5–13.
- ⁹³ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 246.
- ⁹⁴ *Motuzas A.* Lietuvos katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Klaipėda. 2003. P. 40–44. (Rankraštis).
- ⁹⁵ *Motuzas A.* Beržoro kalvarių Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Vilnius. 1999. T. 17. P. 490.
- ⁹⁶ Giedokim Viešpačiui. Giesmynas / sudarė kun. A. Sabaliauskas. Kaunas. 1930. P. 3.

- ⁹⁷ *Kosakowski G.* Rozanciusz szwęciasius Maryos pannos yr saldžiausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaykščiojima kalnu Kalwaryos Žiamayciu su modlitwomis ir giesmemis anto slųjėjomis. Wilniuj. 1681. P. 126.
- ⁹⁸ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 230.
- ⁹⁹ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 189.
- ¹⁰⁰ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 246.
- ¹⁰¹ *Reklaitis P.* Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėskant. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius. 1999. P. 271–272.
- ¹⁰² *Reklaitis P.* Lietuvos pranciėkonų–bernardinų meno istorijos programa XVIII amžiaus „Provincia Lituana“ žemėlapiro perspektyvoje // *Aidai*. Brooklyn. 1982. Nr. 6. P. 434.
- ¹⁰³ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3. P. 418.
- ¹⁰⁴ *Valančius M.* Raštai. Ten pat. P. 293–294.
- ¹⁰⁵ *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Los Angeles. 1978. D. 2. P. 100–101.
- ¹⁰⁶ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Ten pat. P. 324.
- ¹⁰⁷ *Misiųs K.* Kova už Tytuvėnų bažnyčią // Lietuvos paminklai. Paminklų mylėtojų leidinys. Vilnius. 1989. Spalis. P. 6–7.
- ¹⁰⁸ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 107.
- ¹⁰⁹ Liturginis maldynas. Ten pat. P. 411
- ¹¹⁰ *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Ten pat. P. 176.
- ¹¹¹ *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Telėių vyskupija. Ten pat. P. 222–223.
- ¹¹² *Valančius M.* Raštai. Ten pat. P. 168.
- ¹¹³ *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Ten pat. P. 58.
- ¹¹⁴ Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga. Mosėdis. 1922.
- ¹¹⁵ *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy. Wilno. 1908. T. 1. S. 102.
- ¹¹⁶ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 40.
- ¹¹⁷ *Dausend H.* Marienfeste // *Lexicon für Theologie und Kirche*. Sine loco. 1934. T. 4. S. 936.
- ¹¹⁸ *Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Lietuvos katalikų kalendorius. Kaunas. 1994. P. 214, 461.
- ¹¹⁹ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 44.
- ¹²⁰ *Vyėniauskaitė A.* Mūsų dienos ir šventės. Kaunas. P. 101–102
- ¹²¹ Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / paraėė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa. 1908. P. 8.
- ¹²² *Zedelgem A.* Historia del Via Crucis. Bilbao. 1958. P. 90–91.
- ¹²³ Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 17.
- ¹²⁴ *Radvila M. K.* „Naėlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusevičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė; (įvadas, J. Kiaupienės. P. 8–23). Vilnius. 1990. P. 73–77.
- ¹²⁵ *Kajackas A.* Liturgija bažnyčioje. Ten pat. P. 249.
- ¹²⁶ *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 375–376.
- ¹²⁷ *Eteria.* Pielgrzymka do miejsc świętych / Tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy. Warszawa. 1970. T. 6. S. 215.

- ¹²⁸ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 73–77.
- ¹²⁹ Goff J. Kultura średniowiecznej Europy. Warszawa. 1970. S. 345.
- ¹³⁰ Rak R. Śpiewy w czasie drogi krzyżowej // Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987. S. 439.
- ¹³¹ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984. S. 34.
- ¹³² Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 76.
- ¹³³ Chadam A. Śpiewnik Kalwaryjski. Ten pat. S. 18.
- ¹³⁴ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 73–77.
- ¹³⁵ Valančius M. Raštai. Ten pat. P. 359–360.
- ¹³⁶ Radvila M. K. „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę. Ten pat. P. 25.
- ¹³⁷ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Ten pat. P. 200.
- ¹³⁸ Petrozzi M. T. Dal Calvario al S. Sepolcro. Jerusale. 1972. P. 99.
- ¹³⁹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Ten pat. P. 37.
- ¹⁴⁰ Kajackas A. Ten pat. P. 31–32.
- ¹⁴¹ Ten pat. P. 91.
- ¹⁴² Valančius M. Raštai. Ten pat. P. 161.
- ¹⁴³ Ten pat. P. 358–359.
- ¹⁴⁴ Ten pat. P. 350.
- ¹⁴⁵ Visockaitė N. Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis / parengė A. Butrimas. Vilnius. 1993. T. 2. P. 132.
- ¹⁴⁶ Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. Ten pat. P. 10–17.
- ¹⁴⁷ Ivinskis Z. Rinkiniai raštai. Roma. 1986. T. 2. P. 402–403.
- ¹⁴⁸ Bartinskas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. Vilnius. 1993. P. 49.
- ¹⁴⁹ Kroll G. Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius. 1997. P. 340.
- ¹⁵⁰ Petrozzi M. T. Dal Calvario al S. Sepolero. Ten pat. P. 99.
- ¹⁵¹ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Ten pat. P. 54–55.
- ¹⁵² Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla. 1996. P. 168.
- ¹⁵³ Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios. Ten pat. P. 80.
- ¹⁵⁴ Vaišnora J. Marijos garbinimas Lietuvoje. Ten pat. P. 172–173.
- ¹⁵⁵ Greimas A. J. Tautos atminties beiėskant: apie Dievus ir žmones. Vilnius–Chicago. 1990. P. 403–407.
- ¹⁵⁶ Ivinskis Z. Rinkiniai raštai. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Roma. 1986. T. 2. P. 392.
- ¹⁵⁷ Boruta J. Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose // Liaudies kultūra. Vilnius. 1996. Nr. 1. P. 10.
- ¹⁵⁸ Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos. 1999 gegužės 23 // Bažnyčios žinios. Kaunas. 2000. Nr. 22. P. 15–16.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Apanavičius R. Baltų etnoinstrumentologija. „Vydijos“ priedas. Kaunas. 1992.
2. Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios / parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W. Oak St. Shendoah, Pa. 1908.
3. Balkutė R. Žemaičių Kalvarijos atlidai // Liaudies kultūra. Vilnius. 2002. Nr. 4.
4. Bartinskas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. Vilnius. 1993.

5. *Biržiška M.* Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos. Vilnius. 1920.
6. *Boruta J.* Didžiausioji Žemaičių šventovė // *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys* / sudarė Adomas Butrimas, Neringa Markauskaitė, Augustinas Vitėnas, Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2003.
7. *Boruta J.* Evangelijos inkultūracija etninėse kultūrose // *Liaudies kultūra*. Vilnius. 1996. Nr. 1.
8. *Bulota A., Benys L.* Šventųjų gyvenimai. Lietuvos katalikų kalendorius. Kaunas. 1994.
9. *Chadam A.* Spiewnik Kalwaryjski. Kalwaria Zebrzydowska. 1984.
10. *Daukantas S.* Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius. 1988.
11. *Dausend H.* Marienfeste // *Lexicon für Theologie und Kirche*. Sine loco. 1934. T. 4.
12. Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987.
13. *Encyklopedia Kościelna*. 1873.
14. *Eteria.* Pielgrzymka do miejsc świętych / Tłum. W. Szoldrski w: *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*. Warszawa. 1970. T. 6.
15. *Giedokim Viešpačiui.* Giesmynas / sudarė kun. A. Sabaliauskas. Kaunas. 1930.
16. *Giesmės Dangaus miestui, XVI–XVIII a.* Lietuvių bažnytinių giesmių antologija / sudarė D. Pociūtė-Abukevičienė, M. Vaicekauskas. Vilnius. 1998.
17. *Giniūnienė A.* Beržoro stacijos // *Krantai*. Vilnius. 1997.
18. *Goff J.* Kultura średniowiecznej Europy. Warszawa. 1970.
19. *Greimas A. J.* Tautos atminties beiškant: apie Dievų ir žmonių. Vilnius–Chicago. 1990.
20. *Ivinskis Z.* Rinktiniai raštai. Roma. 1986. T. 2.
21. *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosios mokykloms. Lietuvos katechetikos centras. 1997.
22. *Katalikų Bažnyčios katekizmas*. Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla. 1996.
23. *Kosakowski G.* Rozancius szwęciasios Maryos pannos yr saldziausia warda Jezusa teypogi spاسبas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Žiamayciu su modlitwomis ir giesmemis anto sluzijėmis. Wilniuj. 1681.
24. *K. M.* Žemaičių kalvarijoms 350 metų // *Katalikų kalendorius/žinynas*. Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys. Kaunas – Vilnius. 1989.
25. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas* / sudarė D. Ramonienė. Vilnius. 1997.
26. *Kroll G.* Jėzaus pėdomis / iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniūrevičienė. Vilnius. 1997.
27. *Kurczewski J.* Kościół Zamkowy. Wilno. 1908. T. 1.
28. *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. 1983. T. 3.
29. *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Telšių vyskupija. Chicago. 1980. T. 1.
30. *Liturginis maldynas*. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Vilnius. 1996.
31. *Markus G.* Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // *Logos*. Vilnius. 1993. Nr. 7.
32. *Merkys V.* Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m. // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius. 2002. T. 20.
33. *Misius K.* Kova už Tytuvėnų bažnyčią // *Lietuvos paminklai*. Paminklų mylėtojų leidinys. Vilnius. 1989. Spalis.
34. *Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga*. Mosėdis. 1922.
35. *Motuzas A.* Beržoro kalvarijų Kryžiaus kelio apeigų ir muzikos kilmė // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. Vilnius. 1999. T. 17.

36. *Motuzas A.* Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas. 2003.
37. *Motuzas A.* Lietuvos katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Klaipėda. 2003. (Rankraštis).
38. *Motuzas A.* Tytuvėnų bažnyčios kluatro kalvarių tipo Kryžiaus kelias // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 3–4 (8–9)
39. *Motuzas A.* Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1998. Nr. 2–3 (4–5).
40. *Pakarklis. P.* Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai. Vilnius. 1948.
41. *Petrozzi M. T.* Dal Calvario al S. Sepolcro. Jerusale. 1972.
42. Popiežiškoji kultūros taryba. Dėl kultūros pastoracijos. 1999 gegužės 23 // Bažnyčios žinios. Kaunas. 2000. Nr. 22.
43. *Psalmynas / vertė kun. A. Liesis.* Lietuvos TSR vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys. Vilnius – Kaunas. 1973.
44. *Radvila M. K.* „Našlaitėlis“. Kelionė į Jeruzalę / vertė O. Matusėvičiūtė; spec. red. E. Ulčinaitė; (Įvadas, J. Kiaupienės. P. 8–23). Vilnius. 1990.
45. *Ragaišis A.* Žemaičių Kalvarijos aprašymas. Vilnius. 1906.
46. *Rak R.* Śpiewy w czasie drogi krzyżowej // Droga Krzyżowa / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań. 1987.
47. *Ramanauskas B.* „Aš savo dalį atlikau“. Brooklyn. 1983.
48. *Reklaitis P.* Lietuvos pranciškonų–bernardinų meno istorijos programa XVIII amžiaus „Provincia Litwana“ žemėlapiu perspektyvoje // Aidai. Brooklyn. 1982. Nr. 6.
49. *Reklaitis P.* Prarastosios Lietuvos pėdsakų paieškant. Vilniaus dailės akademijos leidykla. Vilnius. 1999.
50. *Rochini R.* Mariologia. Roma. Sine anno.
51. *Siedlecki J.* Śpiewnik Kościelny. Kraków. 1987.
52. *Simoniukštytė A.* Elgetos ir elgetavimas // Liaudies kultūra. Vilnius. 1994. Nr. 5.
53. *Slavocinski S. M.* Giesmes 1646 / parengė J. Lebedys. Vilnius. 1958.
54. *Strijkowski M.* Ktera prezdtym nigdy swiata nie sidziala. Kronika Polska, Litewska, žmudska y wazystkiej Rusi. Kroliewiec. Ks. XIII. Rozd. 5. Sine lioko. 1582.
55. *Šileikis G., Visockis A.* Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų). Kaunas. 1998.
56. *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
57. *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Los Angeles. 1978. D. 2.
58. *Valančius M.* Raštai. Vilnius. 1972. T. 2.
59. *Visockaitė N.* Žemaičių kanklės – senosios etnokultūros palikimas // Žemaičių praeitis / parengė A. Butrimas. Vilnius. 1993. T. 2.
60. *Vitėnas A.* Žemaičių Kalvarijos Kančios kelias: istorija, tradicijos ir architektūrinis ryšys su evangeline Jeruzale // Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys / sudarė Adomas Butrimas, Neringa Markauskaitė, Augustinas Vitėnas, Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 2003.
61. *Vyšniauskaitė A.* Mūsų dienos ir šventės. Kaunas.
62. *Zedelgem A.* Historia del Via Crucis. Bilbao. 1958.
63. Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šeremeninės giesmės / sudarė ir parengė A. Motuzas. Vilnius. 1993.
64. *Грaбapъ И.* Иcтopия pyccкaгo иcкyccтвa. Иcтopия apхитeктyры. Лbвiв. 1925. Т. 2. С. 112.

Alfonsas MOTUZAS

THE RITUALS AND MUSIC OF THE MOUNTAINS CALVARY OF ŽEMAITIJA

Summary

In the history of culture of Lithuanian Catholic Church the special place has a devotion of Station of the Cross as imitation of Calvary's way of the Cross. Today there are six sanctuaries in Lithuania where this type of devotion is practiced: Calvary of Žemaitija, the Calvary's Stations of the Cross of Vilnius, Beržotas, Tytuvėnai, Vepriai and Mosėdis. This book presents one of these – the Mountains Calvary of Žemaitija.

The author of this work presents the newest ethnological and ethno-musical research of the Mountains Calvary of Žemaitija for the first time in the history of culture Lithuanian Catholic Church. He presents the material which he used in the lectures of the Mountains Calvary of Žemaitija in St. Anthony religious science institute at the faculty of Catholic Theology of Vytautas Magnus University and in the Institute of Musicology of Klaipėda University.

The purpose of this book is to describe the rituals of the Mountains Calvary of Žemaitija, the ways of performing them and music based on the published historical, ethnological and musicological materials. The task of it, first of all, is to give a perspective about historiography of the Mountains Calvary of Žemaitija. Secondary, to find a source of rituals which were performed in the Mountains Calvary of Žemaitija chapels/stations and thirdly, to discuss about the source of music of songs which were performed there.

The rituals, prayers and music which were performed by the chapels/stations are Calvary Stations' phenomena of music and sound.

The research of the Mountains Calvary of Žemaitija which were accomplished by historical, liturgical and ethno-musical aspects allowed to prepare this book and to bring these conclusions:

first, the existence of relationships between Žemaičių and Vilniaus dioceses, the representatives of monasteries also religious and cultural connections with the West Europe, LDK confessional and national heterogeneity,

second, the Mountains Calvary of Žemaitija are unique with it's specialty – 19 stations, where the act take in a visionary place of Jerusalem's suburb, in the new and old towns and in the suburb;

third, in the Mountains Calvary of Žemaitija are performed 33 rituals;

fourth, the prayer book of the Mountains Calvary of Žemaitija made of traditional prayers and songs;

fifth, the Mountains Calvary of Žemaitija are distinguished by the ways how the prayers and songs are performed: by the the Mountains Calvary of Žemaitija Stations of the Cross additional chapels the prayers-songs are performed standing; by the main stations of the Mountains Calvary of Žemaitija the prayers are spoken; songs are performed in antiphonal manner also using music instruments.

Alfonsas MOTUZAS – Vytauto Didžiojo universiteto Kaune ir Vilniaus šventojo Juozapo kunigų seminarijos profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete direktorius, Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete direktoriaus pavaduotojas, Klaipėdos universiteto Muzikologijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyriaus pirmininkas. Mokslų kryptys – Baltijos šalių religijų etnologija ir etnomuzikologija. Išleido penkias knygas, publikavo apie 50 mokslinių ir mokslo populiarinimo straipsnių. Yra dviejų knygų sudarytojas.

Adresas: Mogiliovo 6–48, Klaipėda. Tel. (46) 229129 (namų); (445) 78528 (darbo). El. paštas: restinst@krectinga.omnitel.net

Alfonsas MOTUZAS – professor of Vytautas Magnus (Kaunas) University, habilitated Doctor of the Humanities, vice-director of St. Anthony religious sciences institute at the faculty of Catholic theology of Vytautas Magnus University, member of Lithuanian Catholic Science Academy, Senior scientific worker at the Institute of Musicology of Klaipėda University. Field of scientific research – the Baltic States religious anthropology and ethnomusicology. Author of 5 scientific books, about 50 scientific articles, compiler of 2 books.

Address: Mogiliovo 6–48, Lithuania. Tel.: (46) 229129 (private); (445) 78528 (work). E-mail: restinst@krectinga.omnitel.net

Alfonsas MOTUZAS

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNAI: ISTORIJA, APEIGOS IR MUZIKA

Religijos mokslo žurnalo SOTER priedas Nr. 3

Kalbos redaktorė Asta Petraitytė
Maketavo Skaidra Vaicekauskienė

Pasirašyta spausdinti 2004 02 27. Užsakymo Nr.4 Tiražas 250 egz.

Išleido: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla,

Laisvės al. 53, LT-3000 Kaunas. SL 1557

Redakcijos adresas: Gimnazijos g. 7, LT-3000 Kaunas. Tel. (370-37) 32 34 77.

Sutartinė kaina